

SIYASİ İLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI

SIYASAL GELİŞME

Samuel P. HUNTINGTON
ve
Jorge I. DOMINGUEZ

Çeviren:
Ergun ÖZBUDUN

SIYASI İLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI

SIYASAL GELİŞME

Samuel P. HUNTINGTON
ve
Jorge I. DOMINGUEZ

Çeviren :
Ergun ÖZBUDUN

Bu kitap, Fred I. Greenstein ve Nelson W. Polsby'nin derledikleri HANDBOOK OF POLITICAL SCIENCE'in seçilmiş bölümlerinin Türkçe çevirisi olup, tüm yayma ve satma haklarının sahibi Addison - Wesley Publishing Company, Inc., Reading, Massachusetts, A.B.D.'nin müsaadesiyle, Türk üniversitelerinde kullanılmak üzere yayınlanmıştır. Çeviri, HANDBOOK'un «Macropolitical Theory» başlığını taşıyan Üçüncü Cildinden (s. 1-114) yapılmıştır.

This material is a Turkish translation of selected chapters from HANDBOOK OF POLITICAL SCIENCE by Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby, published for use at Turkish universities by permission of Addison - Wesley Publishing Company, Inc., Reading, Massachusetts, U.S.A., the owner of all rights to publish and sell the same.

Copyright (C) 1975 by Addison - Wesley Publishing Company, Inc.,
Philippines copyright 1975 by Addison - Wesley Publishing Company,
Inc.

GENEL DAĞITIM :

"S" YAYINLARI

GAZİ MUSTAFA KEMAL BULVARI
No 20/5 DEMİRTEPE - ANKARA
TELEFON : 29 17 07

I Ç İ N D E K İ L E R

I. SİYASAL BİLİMDE SİYASAL GELİŞME	1
Siyasal Demokrasi	7
Siyasal İstikrar	8
II. SİYASAL GELİŞMEYİ NELER ETKİLER?	14
III. SİYASAL KÜLTÜR	19
Siyasal Kültür ve Siyasal Yapılar	21
Siyasal Kültür ve Siyasal Kültürleşme	22
Toplayıcı Siyasal Kültürde Siyasal Değişme	32
Siyasal Kültürlerin Kendi İçlerinde Modernleşme	34
Değişim Sancıları	37
Siyasal Plânlama, Değişim ve Kültür	40
Modernleşmeci Siyasal Değişimin Siyasal Kültürel Şartları	41
IV. SİYASAL KATILMA	42
Siyasal Katılmanın Mahiyeti	42
Sosyo-Ekonomik Modernleşme Katılmayı Niçin Arttırır?	43
Gelişme-Katılma İlişkisinin Sınırları	49
Katılmanın Şekilleri ve Temelleri	56
V. SİYASAL KURUMLAR	61
Siyasal Kurumlar ve Sosyo-Ekonomik Modernleşme	61
Modernleşmenin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri	62

Siyasal Kurumlar ve Siyasal Değişim	68
Siyasal Kurumlar ve Ekonomik Gelişme	76
VI. SIYASAL BÜTÜNLEŞME	85
Milli Bütünleşme : Sorun	86
Milli Bütünleşme : Bazı Çözüm Yolları	109
VII. SIYASAL GELİŞMENİN GELECEĞİ	118
Tarih Olarak Siyasal Gelişme	118
Siyasal Gelişmenin Dış Ortamı	121
Siyasal Gelişme, Modernlik ve Değişim	123
BİBLİYOGRAFYA	127

1. SİYASAL BİLİMDE SİYASAL GELİŞME

1970'lerin ilk yıllarında **siyasal gelişme** deyimi, siyasal bilimin sözlüğünde ve kavram deposunda henüz yeni bir deyimdi. Eğer bu **El Kitabı** bundan on yıl önce hazırlanmış olsaydı, içinde hâlâ siyasal partiler, anayasacılık, politika yapımı, grup teorisi, siyasal iktidar, siyasal katılma, federalizm, milletlerarası örgütler, yargısal davranışlar, örgütlerde karar alma ve daha birçok ilginç konulara ilişkin incelemeler yer alacaktı. Buna karşılık eğer kitabın editörleri ender bir öngörü sahibi değildilerse, siyasal gelişmeye ilişkin bir inceleme böyle bir kitapta yer almayacaktı. Siyasal gelişme araştırmalarının kökleri 1950'lere çıkar; ancak bu araştırmaların bilinçli olarak kavramlaştırılması ve sistemleştirilmesi, ancak 1960'larda olmuştur. Gerçekten bu on yıl, siyasal gelişmenin anlamlarına, kullanımına, sırasına, krizlerine, sebeplerine, sonuçlarına, örüntülerine, boyutlarına, unsurlarına ve teorilerine ilişkin sayısız makale ve kitapların yayınlanmasına tanık olmuştur.¹

Bu yeni yayınlar, büyük ölçüde, iki bilimsel faaliyet akımının bir araya gelişinin sonucuydu. Bunlardan biri, 1940'ların son yıllarıyla 1950'lerde bölge araştırmalarının gelişmesiydi. İkinci Dünya Savaşından önce karşılaştırmalı siyaset uzmanları, günün siyasal şartlarının bir yansıması olarak, dikkatlerini hemen sadece Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ile sınırlamışlardı. İkinci Dünya Savaşından sonra ise; Amerikan bayrağının peşinden giden bilimsel

---

1. Bu literatüre ilişkin bibliyografyalar ve bibliyografik tartışmalar için, bk. Montgomery (1969), Huntington (1971a), Hah ve Schneider (1968), Deutsch ve Merritt (1970), Pratt (1973), Packenham (1970, 1973).

faaliyet, Sovyetler Birliğine karşı Soğuk Savaşa katıldı; daha sonra da, Asya, Ortadoğu, Latin Amerika ve Afrika'da genişleyen Amerikan varlığını izledi. Bellibaşlı üniversitelerde, bu ülkeler ve bölgeler hakkında Amerikalıların bilgi ve anlayışını arttırmaya yönelik bölgesel araştırma programları ortaya çıkıverdi. Büyük vakıfların aktif özendirme ve destekleriyle profesörler ve öğrenciler, o zamana kadar çok yabancı görünen ülkelere akın ettiler ve kısa zamanda belli ülkelerin ve bölgelerin siyasal rejimleri ve kurumları üzerinde muazzam bir kitaplık meydana getirdiler. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti dışında bu bölgeler, ya Üçüncü Dünya olarak (Soğuk Savaşın iki tarafından biri olmadıkları için) veya gelişmemiş, az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkeler olarak (Birinci Dünya ülkelerinden genellikle daha fakir ve daha az sanayileşmiş oldukları için) tanımlanıyordu.

Siyasal gelişme araştırmalarına katkıda bulunan ikinci akım, siyasal bilimde «davranışsal devrim» adı verilen olgudan kaynaklandı. Bu, teorik sağlamlıkla ampirik araştırmayı birleştirme ve genellemeleri sistematik milletlerarası karşılaştırmalarla sınama anlamına geliyordu. Siyasal bilimciler, teorik sağlamlığa kavuşma dileğinin etkisiyle, önde gelen çağdaş sosyolojik analiz okulundan, yapı, fonksiyon, girdi, çıktı, **feedback** ve sistem gibi kavramları almaya ve uyarlamaya yöneldiler. Bu kavramlar, siyasal bilimcilerle, farklı ülkelerin siyasal rejimlerinin tahlilinde ve karşılaştırılmasında kullanılabilecek sistematik bir çerçeve kazandırdı. Bunu yapmaya çalışan ilk önemli eserlerden birinin, Gabriel Almond, James S. Coleman ve çalışma arkadaşlarınınca yazılıp 1960'ta basılan **Az gelişmiş Bölgelerin Siyasal Süreçleri (The Politics of the Developing Areas)** oluşuna şaşmamak gerekir. Davranışsal devrimin bir sonucu da, siyasal olguların daha kesin ve daha sayısal biçimde ölçülmesi yolunda eskisine oranla büyük bir çaba harcanmasıydı. Devletlerin ve milletlerarası kuruluşların istatistik hizmetlerindeki gelişmeler, toplumların sosyal, demografik, ekonomik ve bazan siyasal nitelikleri hakkında pek çok verilerin toplanmasını mümkün kıldı.² Amerika Birleşik Devletlerinde anket araştırmalarının gelişmesi ve bunun daha sonra başka ülkelere de yayıl-

2. Bu verilerin en yararlılarının çoğu, Yale Üniversitesinin siyasal ve sosyal göstergelere ilişkin iki elkitabında toplanmış ve tartışılmıştır. Bk. Russett (1964) ve Taylor ve Hudson (1972).

ma, bireylerin özgeçmiş nitelikleri, tutumları, değerleri ve davranış örüntüleri hakkında büyük veri dosyaları yarattı. Daha ileri matematiksel analiz yöntemlerinin (faktör analizi, regresyon, yol analizi) geliştirilmesi ve yüksek hızlı bilgisayarların sosyal bilim araştırmalarının standart bir aracı haline gelmesi, değişkenler arasındaki ilişkilerin o zamana kadar hiç mümkün olmayan biçimde tahliline imkân verdi. Anket araştırmalarının siyasal gelişmenin incelenmesi açısından yarattığı imkânlar, ilk defa Daniel Lerner'in 1958'de yayınlanan **Geleneksel Toplumun Sonu (The Passing of Traditional Society)** adlı tahlilinde büyük ölçüde kullanıldı.³ Karl Deutsch'un 1961'de yayınlanan öncü makalesi «Sosyal Mobilizasyon ve Siyasal Gelişme» (**Social Mobilization and Political Development**), toplamsal milletlerarası verilerin ne yönde kullanılabileceğini canlı biçimde ortaya koydu.

1960'ların ilk yıllarında bir yandan bölge araştırmaları akımı, bir yandan da davranışsal devrimden kaynaklanan akım, bir araya gelerek siyasal gelişme sorunu üzerinde bilinçli bir odaklaşmaya neden oldu. Çoğu zaman bu birleşmeyi, siyasal gelişme üzerinde uzmanlaşan siyasal bilimcilerin meslek hayatlarında da açıkça gözlemlemek mümkündür. Bunlar, çoğu zaman, gelişmekte olan bir bölge veya bir ülke üzerinde uzmanlaşarak işe başlamakta, tezlerini ve ilk kitaplarını «kendi» ülkelerinin siyasal süreçlerinin belli bir yönü üzerinde yazmakta; sonra davranışsal devrimden kaynaklanan kavram ve yöntemleri kullanarak, genel olarak siyasal gelişmeye ilişkin daha geniş kapsamlı karşılaştırmalı araştırmalara yönelmektedirler; bunu yaparken de, doğal olarak genellikle, tek bir ülke üzerindeki ilk araştırmalarında buldukları ilişkileri, çoğu ülkeler hakkında az çok geçerli olabilecek ilişkiler biçiminde genelleştirmeye çalışmaktadırlar.

3. Lerner'in çalışması, Mısır, İran, Lübnan, Türkiye, Suriye ve Ürdün'ü kapsıyordu. Siyasal gelişme sorunlarına değinen daha sonraki karşılaştırmalı kamuoyu araştırmalarının en önemli üç tanesi, şunlar olabilir: (1) Gabriel Almond ve Sidney Verba tarafından: Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Almanya, İtalya, Meksika; (2) Sidney Verba, Norman Nie ve Jae-On Kim tarafından: Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Hindistan, Avusturya, Nijerya; (3) Alex Inkeles tarafından: Arjantin, Şili, Hindistan, İsrail, Nijerya, Doğu Pakistan. Bu araştırmaların bazı sonuçlarına ilişkin raporlar için, bk. Almond ve Verba (1963), Verba, Nie ve Kim (1971), Inkeles (1969a, 1969b), Inkeles ve Smith (1974).

1960'lardaki siyasal gelişme araştırmalarına ancak eklektik sıfatı yakıştırılabilir. Siyasal gelişmenin tahlilinde en az üç bellibaşlı okul vardı. Sistem-fonksiyon yaklaşımı, sistem teorisiyle yapısal fonksiyonculuk unsurlarını birleştiriyor ve Talcott Parsons'un çalışmalarından kaynaklanarak büyük ölçüde onun tahlillerinden etkileniyordu. Bu yaklaşım, Marion Levy (1966), David Easton (1953, 1965a, 1965b), Gabriel Almond ve G. Bingham Powell (1966), Almond (1970), David Apter (1965, 1971), Leonard Binder (1962) ve Fred Riggs (1964) gibi bilim adamlarının eserlerinde izlerini gösteriyordu. Siyasal süreç yaklaşımı, milli toplumların karşılaştırmalı sayısal analizi yoluyla, siyasal davranış ve süreçlerle, şehirleşme, sanayileşme ve artan kütle haberleşmesi alıcılığı gibi sosyal süreçler arasında ilişki kurmaya çalışıyordu. Bunun izleri de, Lerner (1958), Deutsch (1961), Raymond Tanter (1967), Martin Needler (1968), Phillips Cutright (1963), Hayward Alker, Jr. (1966), Michael Hudson (1968) ve daha bir çoklarının eserlerinde ifade buluyordu. Karşılaştırmalı tarih yaklaşımı ise, bir bakıma, daha geleneksel bir yaklaşımla, sistematik titizlik konusunda yoğun çabaları birleştiriyordu. Bu da, Cyril Black'in (1966), S. N. Eisenstadt'ın (1966), Seymour Martin Lipset'in (1963), Barrington Moore, Jr.'un (1966), Dankwart Rustow'un (1967), Reinhard Bendix'in (1964), Pye ve Sosyal Bilim Araştırma Konseyinin Karşılaştırmalı Siyaset Komitesinin eserlerinde kendisini gösteriyordu. Bu yaklaşımlardan herbirinin üstünlükleri ve sınırlılıkları vardı; üçü bir arada, siyasal gelişme süreçlerine önemli ölçüde yeni ışık tutmuşlardır.

Siyasal gelişme adı verilen bu «şey»e karşı ilgi, pek tabii olarak, bilim adamlarını o şeyin ne olduğunu tanımlama girişimine yöneltti. Tanımlar, ürkütücü bir hızla çoğaldı; bunun bir sebebi, «siyasal gelişme» deyiminin olumlu bir anlam ifade etmesi ve dolayısıyla siyasal bilimcilerin, önemli ve/veya istenilir gördükleri şeylere bu deyim uygulamaya eğiliminde olmalarıydı. Mantıken bu tür bir kullanımın gerekli veya yararlı bir işlevi olamazdı; dolayısıyla siyasal gelişme, bir bakıma gereksiz bir kavramdı. Bu kavram, siyasal bilimciler için analitik bir fonksiyondan çok, meşrulaştırıcı bir fonksiyon gördü (Huntington, 1971a). Gene de, ancak siyasal gelişme araştırmaları olarak sınıflandırılabilen geniş ve çoğu iyi nitelikli bir literatür mevcuttu. Ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, alan gelişiyor ve ne kadar mantıksız olursa olsun, adı-

na da siyasal gelişme deniliyordu. Bu literatürde siyasal gelişme deyimini, genellikle dört farklı genel biçimde kullanılmıştır.

1. **Coğrafi.** Bu, aslında, gelişmekte olan ülkelerin, yani Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki fakir ve az sanayileşmiş ülkelerin siyasal süreçlerini kısa yoldan anlatmak demektir. Bu anlamda, sözü geçen ülkelerin siyasal süreçlerinin belli bir yönüne ilişkin hemen her araştırma, bir siyasal gelişme araştırması olarak adlandırılabilir; oysa, ele alınan konu, kullanılan kavramlar ve yöntemler, «gelişmiş» bir ülkenin siyasal süreçlerini incelemekte kullanılanların hemen hemen aynı olabilir. Öyle ki, Tanzania'da vatandaşların hükümetleri karşısındaki tutumlarına ilişkin bir anket çalışması çoğu zaman bir siyasal gelişme araştırması sayıldığı halde, aynı soru kağıdını Büyük Britanya'da uygulayan bir çalışma böyle sayılmaz.

2. **Türevsel.** Burada siyasal gelişme, daha geniş kapsamlı modernleşme sürecinin siyasal yönlerini ve sonuçlarını ifade eden bir kavram sayılmaktadır. Modernleşmenin sanayileşmeyi, şehirleşmeyi, artan okur-yazarlık ve kütle haberleşmesi alıcılığını, ekonomik büyümeyi, daha büyük sosyal ve mesleki hareketliliği ve bunlara ilişkin süreçleri içerdiği varsayılabilir. Birçok araştırmalarda siyasal gelişme, siyasal modernleşme ile özdeşleştirilmiştir. Bu anlamda siyasal gelişmenin incelenmesi, kökleri Maine, Weber, Toennies ve Durkheim'a kadar giden daha geniş bir sosyal bilim ilgi alanının, yani geleneksel bir tarım toplumundan modern bir sanayi toplumuna geçişin bir dalından ibaret kalmaktadır. Oysa, birçok araştırmaların gösterdiği gibi, modernleşmenin siyasal sonuçları, çoğu zaman daha yüksek boyutlarda bir çatışma, şiddet ve bölünmeyi içermektedir; bunlar ise, siyasal gelişme gibi kulağa olumlu gelen bir etikete pek uygun düşmeyen konulardır.

3. **Amaçsal.** Burada siyasal gelişme, siyasal sistemin amaç veya durumlarından birine veya bazılarına doğru bir değişim olarak tanımlanır. Bazan siyasal gelişmenin, birkaç değişik amaç yönünde bir değişimi içerdiği söylenir; bu amaçlardan birinin gerçekleştirilebilmesi, ancak diğerlerinden fedakârlıkta bulunulması pahasına olur. Bu ise, siyasal gelişmeyi, bazı iç çelişkiler gösteren bir kavram haline getirmiştir. Oysa eğer siyasal gelişme, belli bir amaç yönelik bir değişimle özdeşleştirilecekse, o değişimin (meselâ demokratlaşma) genellikle zaten benimsenmiş bir adı olduğundan,

siyasal gelişme gereksiz bir etiket niteliği alacaktır. Kendileri yönündeki değişimlerin siyasal gelişmeyle özdeşleştirildiği çeşitli amaçlar arasında demokrasi, istikrar, meşruluk, katılma, mobilizasyon, kurumlaşma, eşitlik, yetenek, farklılaşma, özdeşlik, derinleşme, dağılım, bütünleşme, rasyonelleşme, bürokratlaşma, güvenlik, refah, adalet, hürriyet sayılabilir. Bu amaçlara yönelik değişim, çoğu zaman, açıkça veya zımnen, daha genel anlamdaki modernleşme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bazan da, modernleşme ile siyasal gelişme arasında açık bir ayırım yapılmıştır; siyasal örgütlerin ve usüllerin kurumlaşması olarak kavramlaştırılan siyasal gelişme, gerek modern gerek geleneksel toplumlarda görülebileceği gibi, modernleşmenin getirdiği sosyo-ekonomik değişimden genellikle olumsuz yönde etkilenir ve sonunda ortaya «siyasal bozulma» çıkar (Huntington, 1965).

4. **Fonksiyonel.** Burada siyasal gelişme, modern bir sanayi toplumuna özgü bir siyasal süreç yönünde bir değişim olarak düşünülmüştür. Herhalde şu ileri sürülebilir ki, böyle bir toplum, belli tipte siyasal süreçleri, değerleri, liderliği ve kurumları gerektirir veya hiç değilse, başkalarına oranla daha uygun nitelikte belli tipte siyasal süreçlere sahip olduğu takdirde daha etkin biçimde işler. Meselâ sanayileşmemiş toplumların çoğunda siyasal partiler olmadığı halde, sanayileşmiş toplumların çoğunda şu veya bu türde bir siyasal parti sistemi vardır. Dolayısıyla siyasal partilerin, bir bakıma, sanayileşmiş bir toplumda fonksiyonel bir zorunluluk oldukları, bu nedenle de siyasal partilerin gelişiminin, siyasal gelişmenin bir yönünü oluşturduğu sonucuna varılabilir. Belirtmek gerekir ki, siyasal gelişmeyi bu şekilde tanımlamak, onu modernleşme sürecinin bir türeği olarak gören görüşten tamamen farklıdır. Çünkü siyasal partilerin modern bir toplumda fonksiyonel yönden istenilir olması, fakat modernleşme sürecinin gerçekte siyasal partilerin gelişimini engelleyecek yönde işlemesi pek âlâ mümkündür. Bu anlamda siyasal gelişme, modernleşmenin siyasal sonuçları değil, fakat etkin biçimde işleyen modern bir toplum için varlığı gerekli siyasal şartlardır.

Böylece siyasal gelişme, belli bir toplum tipinde görülen, belli bir sebepten kaynaklanan, belli amaçlara yönelen, veya belli sosyal ve ekonomik şartların fonksiyonel açıdan gerekli kıldığı bir değişim örüntüsü gibi, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu yaklaşımlar, mantıksal yönden birbirlerinden ayrı olmakla beraber, uygu-

lamada büyük ölçüde içiçe geçmektedirler. Eğer bu tanımsal yaklaşımlardan biri daha öncelikliyse, bu, siyasal gelişmeyi modernleşmenin siyasal sonuçları gibi düşünen yaklaşımdır. Siyasal gelişmeye ilişkin tartışmalar, çoğunlukla, neyin gelişmesinden çok, neye doğru gelişme sorunu üzerinde odaklaşmaktadır. Kendi yönlerindeki gelişimin uzun analizlere konu olduğu iki «ne», siyasal demokrasi ve siyasal istikrardır. Bu konuların her ikisi de, hiç değilse kısmen, gerek bu *El Kitabı*'ndaki başka denemelerde, gerek bu denemenin IV ve V. bölümlerindeki tahlilimizde ele alınmıştır. Dolayısıyla, bu amaçların herbiriyle sosyo-ekonomik modernleşme arasındaki ilişki hakkında ortaya atılmış sorunlara şimdilik yalnız kısaca dikkati çekmekle yetineceğiz.

Siyasal Demokrasi

Siyasal gelişmeyi inceleyen ilk yazarlar, genellikle, siyasal gelişme sürecini siyasal demokrasiye doğru ilerleme olarak tanımlama eğilimi göstermişlerdir. Demokrasinin gelişmesi ise, ekonomik gelişme süreci ile ilişkilendirilmiştir. Demokrasinin sosyal ön-şartlarına ilişkin 1959 tarihli denemesinde Lipset, demokratik kurumların varlığıyla yüksek ekonomik gelişme düzeyleri arasında kuvvetli bir korelasyon gösteren veriler sunmuştur. Daha sonraki araştırmalar, bu ilişkiyi kanıtlayan ek deliller getirmiştir (Russett, 1964; Dahl, 1971). Demokrasiyle ekonomik gelişmenin niçin atbaşı gittiğini açıklamaya çalışan bilim adamları, haberleşmelerin rolüne özellikle ağırlık vermişlerdir (Cutright, 1963a; McCrone ve Cnudde, 1967; Dahl, 1971, s. 74-76). Siyasal demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki bu ilişkinin, doğrusal nitelik mi, yoksa eğrisel nitelik mi taşıdığı sorunu da ortaya atılmıştır. Kanıtlar şu izlenimi uyandırır görünmektedir ki, ekonomik gelişmenin en azından bir takım eşikleri vardır; bunların ötesinde bir toplumun demokratik bir rejime sahip olması ihtimali çok yüksek olduğu gibi, gene bunların ötesinde daha ileri bir ekonomik gelişme bu ihtimali önemli ölçüde arttırmamaktadır (Neubauer, 1967; Dahl, 1971; Jackman, 1973). Öte yandan şu da ileri sürülmüştür ki, toplumlar 1960 rakamlarıyla kişi başına düşen gelirin 300 ile 600 Amerikan doları olduğu bir geçiş bölgesinden (ya da bir eşikten) geçerlerken, demokrasinin ortaya çıkması eğilimi mevcuttur; ancak gerçekte bu ilişki, sadece Batı ve Kuzey Avrupa toplumları için ve 1830'dan 1930'a kadarki yüz yıllık bir süre bakımından kanıtlanmıştır (Sunshine, 1972).

Ekonomik gelişme düzeyleriyle siyasal demokrasiyi ilişkilendiren bu tür analizin özellikle yararlı bir sonucu, varsayılan ve genellikle geçerli olan ilişkinin gözlemlenmediği «istisnai durumlar» üzerinde dikkatleri toplamıştır. Meselâ Cutright'ın (1963) analizi, 1940-1960 arasındaki dönemde Şili, Filipinler, İrlanda ve Hindistan'ın, haberleşmelerindeki gelişme düzeyine göre olmaları «gereken»den çok daha demokratik olduklarını; buna karşılık İspanya, Portekiz, Doğu Avrupa ülkeleri, Almanya ve Japonya'nın, olmaları «gereken»den daha az demokratik olduklarını göstermektedir. Her iki istisna türü, normal örüntüden sapışın nedenleri (dış müdahale, sömürge mirası, kendine özgü niteliklere sahip liderlik) sorununu ortaya çıkarmaktadır. Birinci grup ülkelerde demokratik istikrarın sürekliliği, muhtemelen, haberleşme düzeyinde önemli bir yükselişi gerektirir; ikinci grup ülkelerde ise, muhtemelen, ya sosyal baskılar siyasal sistemi daha demokratik bir yöne yöneltir, ya da hükümet haberleşmelerin ve gelişmenin düzeyini sınırlamak ve aşağı çekmek için daha çok baskıya başvurmak zorunda kalır. 1970'lerin ilk yıllarında Güney Avrupa, Asya ve Latin Amerika'daki birçok az gelişmiş ülkede ekonomik gelişme düzeyinin yükselmesi, siyasal bilimcilerin ortaya attıkları bu varsayım ve genellemelerin siyasal önemini arttırmıştır. İspanya, Yunanistan, Brezilya, Güney Kore, Taiwan gibi ülkeler, ekonomik ve siyasal sistemleri arasında gitgide artan bir gerilimle karşılaşmaktadır; sözü geçen ülkelerin liderlerinden hiç değilse bir kısmı, bu gerilimin farkına varmakta ve kendi toplumlarında «liberalleşme»nin ve «siyasal baskının azaltılması»nın araçlarını bulma mücadelesine girişmektedirler (Bk. Huntington ve Nelson, 1976).

Siyasal İstikrar

Tıpkı siyasal demokrasi gibi siyasal istikrar da, çoğu zaman siyasal gelişmenin amacı olarak görülmüştür; ancak, nadir istisnalar bir yana, bu amaç, açıkça olmaktan çok, zımnî şekilde ifade edilmiştir. Belki bunun bir nedeni, siyasal demokrasinin aksine, siyasal istikrarı tanımlamanın olağanüstü güç oluşudur. Siyasal demokrasi, seçimlerin yarışmacılık derecesi, oy verme şartları, seçime katılma, iktidarın el değiştirmesi, basın ve ifade hürriyeti gibi kriterlere göre nisbeten kolayca ölçülebilir. Siyasal istikrarı ise, bu kadar kolayca saptamak mümkün değildir. Nitekim 1970'lerin ilk yıllarında bile bir bilim adamı, siyasal istikrar kavramının, «si-

yasal bilim araştırmalarındaki diğer soyut kavramlar derecesinde kaypak olmaya devam ettiğini» gözlemliyordu (Hurwitz, 1973). Hurwitz, giriştiği literatür eleştirisinde, siyasal istikrara ilişkin beş farklı yaklaşım bulunduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, siyasal istikrar kavramlarına büyük ölçüde şu iki unsur egemendir: Düzen ve süreklilik. Birincisi, siyasal sistemin, şiddetten, kaba kuvvetten, zorlamadan ve yıkıcılıktan nisbeten uzak olması demektir. İkincisi ise istikrarı, siyasal sistemin temel unsurlarının pek değişmemesiyle, siyasal evrimde kesintilerin olmamasıyla, toplumda siyasal sistemi temelden değiştirmek isteyen önemli sosyal güçlerin ve siyasal hareketlerin bulunmamasıyla özdeştirir. İstikrar, bir bakıma meşruluğa benzer; çünkü onun da yokluğunu farketmek, varlığını farketmekten çok daha kolaydır. İstikrar üzerindeki ampirik araştırmalar, genellikle istikrarı, istikrarsızlık göstergeleriyle ölçmüşlerdir. Siyasal şiddetten kaynaklanan ölümlerin, hükümet darbelerinin, suikastlerin, ayaklanmaların, isyanların, bastırıcı güçlerin ve gruplar arası şiddetin düşük düzeyde oluşu, istikrarın kanıtı sayılmıştır; siyasal kurumların ve siyasal aktörlerin sık sık değişmemesi de gene istikrarın bir belirtisidir.

Belirtmek gerekir ki, istikrar, mutlaka bir siyasal sistemin hiçbir unsurunun değişmemesi anlamına gelmez. İstikrar, temel siyasal değerler, kültür ve siyasetin temel kurumsal (veya anayasal) yapısı gibi, siyasal sistemin temelinde yatan ana unsurlarda nisbi bir sürekliliği ve değişmezliği ifade eder. Her iki kelimenin geniş anlamlarında kültürde ve anayasada süreklilik, şüphesiz, her türlü siyasal istikrar kavramı içinde mevcuttur. Öte yandan böyle bir istikrar anlayışı, grupların siyasete katılmasında, liderlikte ve hükümet politikalarında tedrici değişmelerle pek ala bağdaşabilir (Huntington, 1971a). Gerçekten, eğer siyasal sistemin sosyo-ekonomik ortamı değişme halindeyse, kültürde ve anayasada sürekliliği sağlayabilmek için, katılmada, liderlikte ve politikalarda değişiklikler yapılması, büyük ihtimalle zorunlu olabilir. Burke'ün gözlemlediği gibi, «bazı değişim araçlarından yoksun bir devlet, kendini koruma araçlarından da yoksun demektir». Bir siyasal sistem, istikrarlı olabilmek için, siyasete katılan kişileri, liderleri ve politikaları düzenli (yani nisbeten barışçı) biçimde değiştirecek, istikrarlı ve benimsenmiş yollar bulma zorundadır. Öyleyse istikrar, siyasal örgütlerin ve usüllerin kurumlaşmasını gerektirir; istikrarın derecesi de, siyasete katılmak isteyen grup ve

bireylerin siyasal katılmaları için, siyasal kurumların sağladığı imkânların ölçüsüne bağlıdır (Huntington, 1968).

Sosyo-ekonomik modernleşme ile siyasal istikrar arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu konudaki ilk araştırmalar, genellikle, modern toplumların aynı zamanda siyasal bakımdan da nisbeten istikrarlı göründüklerine, daha geleneksel ve az gelişmiş toplumların siyasal sistemlerinin ise genellikle süreklilik ve düzenden yoksun göründüklerine dikkati çekmişlerdir. Dolayısıyla, sosyo-ekonomik modernleşmenin siyasal istikrarı arttıracığı varsayılmıştır. Gerçekte ise, şüphesiz, hiç değilse kısa vadede durum böyle değildir. «Modernliğin istikrarı beslediği, modernleşmenin ise istikrarsızlığı beslediği» önermesi gerçeğe daha yakındır (Huntington, 1968). Siyasal istikrarsızlık ve özellikle siyasal şiddet, insanların tatminsiz oldukları zamanlarda ortaya çıkar; insanlar ise, başarıları ve yetenekleri özlemlerinin gerisinde kaldığı zaman tatminsiz olurlar. Bu, bir «nisbi yoksunluk» duygusu yaratır; eğer özlemlerle yetenek arasındaki uçurumu kapatacak başka yollar bulunamazsa, bu durum insanlarda şiddet eğilimi yaratır. Davies (1962, 1969), Feierabend ve Feierabend (1966), Huntington (1968), Feierabend, Feierabend ve Nesvold (1969) ve en kapsayıcı biçimde Gurr (1970, 1973), iç şiddetin ve siyasal istikrarsızlığın analizinde «nisbi yoksunluk» çerçevesini kullanmışlardır. Gerçi siyasal şiddete başvurulmasını açıklarken «siyasal otorite yapısına yaygın destek» ve geçmişte amaçların gerçekleştirilmesinde şiddetin etkili olduğu yolundaki inançların, nisbi yoksunluktan daha büyük önem taşıdığı da iddia edilmiştir (Muller, 1972; keza Grofman ve Muller, 1972) ama, 1970'lerde nisbi yoksunluk teorisi, siyasal istikrarsızlık üzerindeki bilimsel araştırmalara hâlâ egemen olmaya devam ediyordu.

Bir grubun sosyal, ekonomik ve siyasal değerlere ulaşma özlemleriyle, bu değerleri elde etme yetenekleri arasında bir uçurumun belirdiği en tipik durumlar şunlardır : (a) grubun özlemlerinin artıp, yeteneklerinin sabit kalması; (b) özlemlerin ve yeteneklerin artması, fakat ikincisinin birincisinden daha yavaş artması; (c) özlemlerin sabit kalıp, yeteneklerin azalması; (d) özlemlerin artması, yeteneklerin ise başta artıp sonra azalması.⁴ Bu şartlar altında, grupta iç şiddet eğilimi görülecektir. Öte yandan, eğer

4. Bu cümle ve onu izleyen diğer birkaçı, Huntington'dan (1971b) alınmıştır.

grubun yetenekleri özelemlerinden daha hızlı artarsa veya yetenekleri özelemlerinden daha yavaş olarak azalırsa veyahut gerek özelemler gerek yetenekler sabit kalırsa (ikisi arasında bir fark bulunsa bile) grubun iç şiddete başvurma eğilimi zayıf olacaktır.

Şu halde iç şiddet, özelemlerin ve yeteneklerin değişmesi ve bunlar arasındaki uçurumun derinleşmesi halinde muhtemeldir. Oysa, sosyo-ekonomik modernleşme süreci, şüphesiz, tam da böyle bir durum yaratmaktadır. Bu süreç içinde toplumsal grupların çoğunun, ekonomik zenginlik ve gelir, sosyal statü ve siyasal iktidar özelem ve yetenekleri değişir. Okuryazarlığın, eğitimin, kütle haberleşmeleri alıcılığının artması; modern değerlere, düşüncelere ve hayat tarzlarına açılma, etkilenen sosyal grupların isteklerini arttırır. Bu grupların yetenekleri ise, bazan sabit kalabilir (a durumu). Daha çok rastlanılanı, yeteneklerin de artması, fakat özelemlerden daha yavaş olarak artmasıdır (b durumu); meselâ eğitim, iş imkânlarından daha hızlı gelişir; kütle haberleşmeleri alıcılığı, kişi başına düşen gayrisafî milli hâsıladan daha hızlı artar. Bazı durumlarda, meselâ kırsal bölgelerde modernleşmenin ilk safhalarında birtakım grupların maddî refah düzeyleri mutlak rakam olarak düşebilir (c durumu). Başka birtakım durumlarda, birkaç yıl için hızlı bir ekonomik gelişme görülürse de, bunun ardından bir gerileme dönemi gelebilir; bunun belli gruplar üzerinde özellikle ciddi etkileri olabilir (d durumu) (klâsik J eğrisi olgusu).

Daha özgül düzeyde sosyo-ekonomik modernleşme ile siyasal istikrar arasındaki ilişki, modernleşme **düzeyinin**, modernleşme **hızının**, ve modernleşme değişkenleri arasındaki **oranın** siyasal istikrar üzerindeki etkileri açısından incelenebilir. Bu ilişkiler üzerindeki veriler, çoğu zaman çelişik ve birbirleriyle karşılaştırılmaz nitelikte olmakla beraber, 1970'lerin ilk yıllarında genellikle şöyle önermeler ortaya atılmıştır.

1. Ekonomik gelişme düzeyiyle siyasal istikrar arasında doğrusal bir ilişki olduğunu (Flanigan ve Fogelman, 1970), veya hiç ilişki olmadığını (Schneider ve Schneider, 1971), hattâ askerî müdahaleler yönünden olumsuz bir ilişki bulunduğunu (Putnam, 1967) gösteren bazı veriler mevcut olmakla beraber, kanıtlar daha çok bu iki değişken arasında eğrisel bir ilişki bulunduğunu, ekonomik gelişmenin orta düzeylerindeki ülkelerde siyasal düzensizlik ve iç şiddet eğilimlerinin en güçlü olduğunu ortaya koymaktadır

(Russett, 1964; Huntington, 1968; Feierabend, Feierabend ve Nesvold, 1969; Hibbs, 1973). Demek ki, siyasal demokrasi ve siyasal istikrarla sosyo-ekonomik modernleşme arasındaki ilişkiler, hayli farklı yollar izlemektedir. Sosyo-ekonomik modernleşmenin düşük düzeylerinden orta düzeylerine, oradan da yüksek düzeylerine geçilirken, demokrasi olasılığı önce artmakta, sonra yatay bir çizgi izlemekte; siyasal istikrar olasılığı ise, önce azalmakta, sonra önemli ölçüde artmaktadır.

2. Yüksek ekonomik gelişme hızı, siyasal istikrara yardımcı olur (Alker ve Russett, 1964; Bwy, 1971; Flanigan ve Fogelman, 1970; Hibbs, 1973); kötüleyen ekonomik şartlar ise, tersine, sosyal çatışmayı ve askerî müdahale olasılığını artırır (Fossum, 1967; Needler, 1972; Welch ve Smith, 1974).

3. Şehirlere göç hızının yüksekliği de, siyasal istikrarsızlığı ve kolektif şiddeti azaltma eğilimindedir (Huntington, 1968; Tilly, 1969, 1973; Flanigan ve Fogelman, 1970).

4. Sosyal mobilizasyon düzeyinin hızla değişmesi, siyasal şiddetle genellikle anlamlı bir ilişki gösterebilir (Feierabend, Feierabend ve Nesvold, 1969), bazan da göstermeyebilir (Schneider ve Schneider, 1971).

5. Sosyal mobilizasyonun ekonomik gelişmeye oranının yüksekliği, siyasal istikrarsızlık doğurma eğilimindedir (Needler, 1968; Schneider ve Schneider, 1971); bir araştırmanın sonucunda belirtildiği gibi, «en tehlikeli kombinezon, ilk öğrenim gören nüfus oranının hızla artması ve bunun yanında kişi başına düşen gayrisafi milli hâsılanın yüzde oranı olarak yavaş değişmesidir. Bu şartların bir araya gelmesi, geçiş aşamasındaki ülkelerde en çok siyasal huzursuzluğa yol açar.» (Feierabend, Feierabend ve Nesvold, 1969).

6. Sosyal mobilizasyon ve/veya siyasal katılımın siyasal kurumlaşmaya oranının yüksekliği, ya doğrudan doğruya (Huntington, 1968; Schneider ve Schneider, 1971) veya dolaylı olarak (Hibbs, 1973) siyasal istikrarsızlıkla ilişkilidir; kurumlaşmanın kendisi ise, siyasal istikrarsızlıkla güçlü bir olumsuz ilişki gösterir (Putnam, 1967; Needler, 1968; Schneider ve Schneider, 1971; Hibbs, 1973).

Sosyo-ekonomik modernleşme, siyasal şiddet ve istikrarsızlığın biçimlerini de etkiler. Geleneksel toplumlarda siyasal şiddete

az sayıda kişinin sınırlı amaçlarla bulaşması olasılığı yüksektir. Oysa modernleşme ile birlikte daha çok sayıda grup, sosyal bakımdan mobilize, siyasal bakımdan da katılımcı hale gelir. Bunun sonucunda da şiddet ve istikrarsızlık biçimleri çeşitlenir ve kapsamaları genişler. Modernleşmenin ilk safhalarında, siyaset henüz elitçi nitelikteyken ve komplolara dayanırken, siyasal istikrarsızlığın egemen biçimi, askerî hükümet darbeleridir. Ancak bu yöntem, siyasal katılma sınırlı kaldığı sürece başarılı olabilir. Toplumlar modernleşip katılma genişledikçe, darbe daha az etkin ve daha seyrek başvurulmuş bir siyasal eylem biçimi haline gelir. Dünya düzeyinde bakıldığında darbeler, ekonomik gelişmenin üst düzeylerindeki ülkelerde değil, alt düzeylerindeki ülkelerde çok daha yaygındır. Toplumlar modernleştikleri fakat istikrar kazanamadıkları ölçüde, darbelerin ve diğer plânlanmış şiddet biçimlerinin yerini, ayaklanmalar ve öteki kütleli şiddet biçimleri alır. Üstelik, daha gelişmiş toplumlarda görülen darbeler, az gelişmiş ülkelerde görülenlere oranla, genellikle daha yoğun şiddet kullanımını gerektirir.

Bu denemenin geri kalan bölümünde, esas itibarile, sosyo-ekonomik modernleşmenin, siyasal sistemin diğer dört seçilmiş yönü üzerindeki etkileri ele alınacaktır:

1. Siyasal kültür; yani halkın siyaset, hükümet, özellikle hükümetin meşruluğu ve kendilerinin hükümetle olan ilişkileri konusundaki değerleri, tutumları, yönelimleri, mitleri ve inançları.

2. Siyasal katılma; yani hükümetlerin kararlarını etkilemeye yönelik halk eylemlerinin niteliği ve alanı.

3. Siyasal kurumlar; yani toplumun bağlayıcı kararlar almasını sağlayan biçimsel örgütlerin niteliği; özellikle bu kurumların ne ölçüde demokratik veya otoriter oldukları, partisel ve bürokratik kurumların nisbi ağırlıkları.

4. Siyasal bütünleşme; yani keskin etnik, ırksal, dinsel, sınıfsal, kültürel veya bölgesel bölünmelerin, siyasal sürecin belirgin bir niteliğini oluşturmaması.

Ancak, sosyo-ekonomik modernleşme ile bu dört siyasal değişken arasındaki özgül ilişkileri incelemeye önce, gelecek bölümde, modernleşme ile ilgili bellibaşlı bağımsız değişkenleri ortaya koyacağız; çeşitli teoriler ve tahliller, bunların siyasal gelişmeyi büyük ölçüde etkilediğine işaret etmişlerdir.

II. SİYASAL GELİŞMEYİ NELER ETKİLER?

Nisbeten ilkel, geleneksel, tarımsal toplumların siyasal sistemleriyle, karmaşık, modern, sanayi toplumlarının siyasal sistemleri arasında şüphesiz önemli farklar vardır. Geleneksel siyasal sistemlerin modern siyasal sistemlere dönüşme süreçleri farklı farklı olduğu gibi, modern siyasal sistemlerin değişik tipleri arasında da büyük farklar mevcuttur. Niçin bazı toplumlarda siyasal gelişme keskin bölünmelere ve büyük çapta şiddete yol açar da, başka toplumlarda nisbeten uyumlu ve barışçı yürür? Neden bazı toplumların gelişmesi plüralist demokratik siyasal sistemler yönünde olmuştur da, diğerleri diktatörlüklere veya totaliter rejimlere katlanmışlardır? Niçin bazı toplumlar siyasal bakımdan hareketsiz gibi görünürken, diğerleri değişen şartlara tedricen uyulanabilmişlerdir? Bazı toplumlar kurallardan yoksun bir «pretör» devlet içerisinde yuvarlanıp giderken, diğerlerinin nisbeten yüksek düzeyde bir sosyal tutarlık ve kamusal güven sağlamalarının sebebi nedir? Niçin bazı hükümetlerin meşruluğu hemen hiç tartışma konusu olmaz da, başkalarınınkini hemen hiç kimse tarafından benimsenmez? Niçin bazı toplumlarda geniş halk kütleleri siyasete katılır da, başkalarında bu yalnız küçük bir elitin ayrıcalığı olarak kalır?

Bu soruların cevapları çok ve çeşitlidir. Akla gelebilecek hemen her açıklayıcı değişkenin temel önem taşıdığı ileri sürülebilir ve sürülmüştür de. Bizim buradaki amacımız, bu değişkenlerin nisbi ağırlıklarını ölçmek değil, daha çok bunların en önemlilerini sistematik bir biçimde sunmak ve içlerinden herbirinin, siyasal gelişmenin hangi yönleriyle özellikle ilişkili olduklarını göstermektir. Özetle, siyasal gelişmeyi açıklayan başlıca değişkenler, beş büyük kategori içinde incelenebilir.

I. Safhalar

Toplumlar, geleneksel safhadan geçiş safhasına, oradan da modern safhaya doğru bir evrim gösterirler. Belki de bu safhalardan birinde olup bitenler, siyasal gelişme sürecini ve onun sonucunu, diğer safhalarda olanlardan çok daha fazla etkileyebilir. Geleneksel toplumun ve siyasal sistemin mahiyeti, geçiş safhasındaki ve modern safhadaki siyasal sistemin mahiyetini ve bu safhalardaki siyasal gelişme sürecini temelden etkileyebilir. Veya geçiş saf-

hasının mahiyeti, geçiş safhasındaki ve modern safhadaki siyasal gelişmeyi ve siyasal sistemi kesin biçimde belirleyebilir. Yahut da modern safhaların siyasal süreçleri, esas itibarile, toplumun o safhada ulaşmış olduğu modernlik düzeyinin sonucu olabilir.

Meselâ bir toplumun modern safhada demokratik siyasal kurumlara sahip olup olmaması üzerinde, farklı safhaların nisbi olarak ne ölçüde etkili olduklarını düşünelim. Yukarıda değindiğimiz gibi, bir teoriye göre, bir sistemdeki siyasal demokrasinin derecesi, o toplumun ekonomik gelişme düzeyine bağlıdır. Öyleyse daha modern ve gelişmiş toplumların, daha demokratik siyasal süreçlere sahip olmaları gerekir. İkinci bir teori, modern siyasal sistemin demokratik nitelikte olup olmamasını, geçiş sürecinin mahiyetine ve özellikle bu sürecin ne ölçüde şiddete dayandığına veya barışçı olduğuna, sosyo-ekonomik gelişmenin de hızlı mı tedrici mi olduğuna bağlar. Üçüncü bir teori ise, geçiş halindeki veya modern bir toplumda demokrasinin derecesinin, geleneksel toplumun mahiyetiyle kesin olarak belirleneceğini ileri sürer. Geleneksel safhalarında merkezî bürokratik imparatorluklarla yönetilen toplumların, modern safhalarında merkezî totaliter veya otoriter rejimlerce yönetilmesi olasılığı büyüktür. Geleneksel safhalarında feodalizmin egemen olduğu toplumların ise, modern safhalarında demokratik ve plüralist siyasal sistemlere sahip olmaları daha muhtemeldir (Apter, 1965, s. 81-123; Huntington, 1968, s. 140-91). Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, siyasal gelişmenin ne ölçüde demokratik bir yön alacağı, toplumun modern safhada ne derece ileri gitmiş olduğuyla değil, geleneksel safhada işe nereden başladığıyla belirlenir. «Modernleşme düzeyi» teorisine göre, komünist toplumlar ekonomik bakımdan geliştikçe, bunların Batılı demokratik modele yaklaşacakları tahmin edilebilir. «Geleneksel mahiyeti» teorisi ise, bunların gerçekte, gelişmelerinin en başından beri demokratik-olmayan devletler olarak kalmaya mahkûm olduklarını ima eder.

2. Faktörler

Siyasal gelişme, siyasal değişim süreçlerini ve bunların sonuçlarını belirleyen kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal faktörlerin nisbi etkilerini gözönüne almak suretiyle de açıklanabilir. Şüphesiz, Marksist bir yaklaşım, ekonomik faktörlere özellikle kapitalizmin gelişme şekli ve derecesi ile, burjuva sınıfının kapsam ve ba-

ğimsizliğine birinci derecede ağırlık verecektir. Önde gelen bir Marksist bilim adamı, sınıfların oluşumu ile siyasal gelişme arasındaki ilişkiyi özetlerken, «burjuva olmazsa demokrasi de olmaz» demektedir (Moore, 1966, s. 418; keza bk. Kautsky, 1972; Horowitz, 1966). Marksist olmayan bazı yaklaşımlar da, ekonomik gelişmenin hızı, sosyal mobilizasyonla ekonomik gelişme arasındaki ilişki, ekonomik gelişmenin bölgeler arasında dengeli veya dengesiz oluşu, toprak mülkiyeti ve kullanımı örüntüleri, tarımın ticarileşmesinin yöntemleri ve zamanı, imalat ve ithal ikamesi endüstrileri karşısında istihraç (ve özellikle dış bölge) endüstrilerinin nisbi ağırlıkları ve daha birçok faktör gibi, ekonomik gelişmenin başka yönlerini belirleyici nitelikte görmektedir.

Diğer bir yol da, siyasal gelişmeyi esas itibarile, toplumdaki statü sisteminin mahiyeti ve evrimi, sosyal hareketlilik imkânları, toplumdaki cemaat (ırk, millet, dil ve din cemaatleri) farklarının mahiyeti gibi sosyal faktörlerle açıklamaktır. Meselâ derin cemaat ayrılıklarının bulunduğu bir toplumda istikrarlı demokratik kurumların gelişmesinin imkânsız olduğu ileri sürülmüştür (Melson ve Wolpe, 1971; Rabushka ve Shepsle, 1972). Kültürel faktörler de, modernleşme sürecinin bütün safhalarında siyasal gelişmeyi önemli ölçüde etkileyebilir. Meselâ bir iddiaya göre, geleneksel bir toplumun anlatımsal veya araçsal bir kültüre sahip oluşu, o toplumun ne ölçüde modernleşmeye tedricen uyarlanabileceğini, ne ölçüde kendi geçmişinden genellikle bir siyasal devrim yoluyla toptan kopmak zorunda kalacağını belirler (Apter, 1965, s. 81-122 ve tümü).

Nihayet siyasal gelişme, siyasal faktörlerden de etkilenebilir. Geleneksel siyasal sistemin mahiyeti, yeni grupların siyasal sisteme giriş sıraları ve bunun biçimi, siyasal elitlerin değerleri, siyasal liderlerin becerileri, siyasal katılımın genişlemesiyle siyasal kurumların gelişmesi arasındaki ilişki, bütün bunlar, siyasal değişim örüntüsünü herhalde etkilemektedir.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal faktörlerin gelişmedeki rollerinin tahlilinde karşılaşılan temel bir sorun, bu faktörlerin nisbi ağırlıklarının, modernleşmenin değişik safhalarına göre ne ölçüde değiştiğidir. Meselâ ekonomik ve sosyal faktörler siyasal gelişmenin ilk safhalarında daha önemli olabildikleri halde, daha sonraki safhalarda siyasal faktörler daha etkili olabilirler (Adelman ve Morris, 1967).

3. Ortamlar

Bir toplumun siyasal evrimi, onun hem iç, hem dış ortamından etkilenir. Bu ikisinin nisbi ağırlıkları, değişik toplumlarda ve aynı toplumun değişik dönemlerinde çok farklıdır. Şüphesiz her toplumun evrimi, onun coğrafyası ve daha önceki tarihi anlamında, ortam şartlarına bağlıdır. Ayrıca, siyasal gelişim üzerindeki dış etkiler, aşağıdaki şekillerden birini alabilir: (a) toplumdaki birey ve gruplar, başka toplumlardan düşünceler, modeller, yöntemler, kaynaklar ve kurumlar ithal ederler; eğer bu ithal, geniş çapta ve kaçınılmaz (kaçınılması çok pahalıya mal olacak) nitelikteyse, sonuç olarak bir toplum başka bir topluma bağımlı duruma gelir. (b) başka toplumlara mensup birey ve gruplar, siyasal, askeri, ekonomik veya kültürel yollardan, toplumun siyasal gelişmesini dolaylı veya dolaysız biçimde etkilerler. (c) bir toplumun, başka toplumlara mensup birey ve gruplarca yönetilmesi (sömürgecilik). (d) toplumdaki birey ve grupların, dış müdahale veya yönetim tehdidine karşı tepki göstermeleri (savunmaya yönelik modernleşme). Geç modernleşen toplumlarda dış ortamın etkisi, ilk modernleşen toplumlara oranla çok daha büyük görünmektedir.⁵

4. Zamanlama

Zamanlama, bir toplumun, modernleşme sürecine diğer toplumlardan daha önce mi, daha sonra mı girdiğini ifade eder. Toplumları bu açıdan sıralamak ve erken gelişenlerle geç gelişenleri birbirinden ayırmak mümkündür. Meselâ, erken gelişenlere kıyasla, geç gelişen toplumlarda şu özellikler görülür: (a) devlet, sanayileşme sürecinde normal olarak daha önemli ve daha zorlayıcı bir rol oynar; (b) burjuvazi daha zayıftır, dolayısıyla bazı teorilere göre demokrasinin ortaya çıkması ihtimali daha azdır; (c) siyasal gelişme üzerinde dış etkiler daha önemli rol oynayabilir; (d) sosyal mobilizasyon hızı, sanayileşme hızından daha yüksek olma eğilimindedir; (e) sosyo-ekonomik değişim genel olarak daha hızlı,

5. Belki de kısmen bunun sonucu olarak, gerek az gelişmiş ülkelere mensup sosyal ve siyasal tahfildiler, gerek gelişmiş toplumlara mensup daha radikal teorisyenler, «metropoliten» etkilerin, gelişme halindeki «çevre» ülkeleri üzerinde olumsuz gördükleri sonuçlarını vurgulamışlardır. Bk. Gunder Frank (1970), Bodenheimer (1971) ve daha genel olarak, Petras ve Zeitlin (1968).

dolayısıyla sosyal gerginlikler daha keskin olabilir; (f) kısmen bu değinilen faktörlerin bir sonucu olarak, siyasette kütle katılımı ve siyasal sisteme yönelik halk istemleri, ekonomik gelişme ve siyasal kurumsallaşma düzeylerine oranla, daha yaygın ve yoğun olma eğilimindedir; (g) kısmen bunların bir sonucu olarak, şiddet ve istikrarsızlığın yaygın olması ihtimali daha kuvvetlidir (Black, 1966, s. 67-71, 96-98; Benjamin, 1972, s. 19-20; Collier, 1972).

5. Sıralanma

Modernleşmede çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin ortaya çıkış sırası, siyasal gelişimi büyük ölçüde etkileyebilir. Meselâ bir iddiaya göre, «bir siyasal sistemin şiddetten uzak, otoriter olmaya ve sonuçta istikrarlı demokratik bir biçimde gelişebilmesi olasılığının en yüksek olduğu durum, ilkin bir milli benliğin ortaya çıkması, bunu merkezi hükümetin kurumsallaşmasının izlemesi, daha sonra seçmen külesinin ve kütle partilerinin oluşmasıdır» (Nordlinger, 1968). Bu durumda, belli siyasal değişkenlerin en yüksek noktalarına ulaşması olasılığı, diğer siyasal değişkenlerin ortaya çıkış sırasına bağlıdır denilebilir. Aynı yönde olarak, siyasal gelişmede «en elverişli sıra»nın, ilkin milli birliğin, sonra devlet otoritesinin, daha sonra da siyasal eşitliğin tesisi olduğu ileri sürülmüştür (Rustow, 1967, s. 120-32, 276). Gene aynı mahiyette bir iddiaya göre siyasal sistem, benlik, meşruluk, derinleşme, katılma ve dağıtım alanlarındaki kurumsal yeteneklerini bu sıra içinde geliştirebildiği takdirde, modernleşme sürecinde zora daha az başvurulacaktır (Binder ve diğerleri, 1971, s. 310-13). Başka bir sırasal tahlille göre, siyasal katılımı gerçekleştirecek siyasal kurumların henüz gelişmediği bir toplumda katılımın artması, siyasal istikrarsızlığa ve şiddete yol açar (Huntington, 1968). Bir toplumda tarımın ticarileşmesi, köylünün siyasallaşması ve şehir merkezlerinin gelişmesi arasındaki sıranın, kırsal devrim olasılığını büyük ölçüde etkilediği de ileri sürülmüştür. Ticarileşme-siyasallaşma-şehirleşme sırası tarımsal reform doğurma eğiliminde olduğu halde, siyasallaşma-ticarileşme-şehirleşme sırası kırsal devrim yol açmaktadır. Bu üç bağımsız değişken arasındaki diğer sıralanmaların, tarımsal reform veya devrim olasılığı üzerinde ya hiç etkisi yoktur, ya da az veya belirsiz bir etkisi vardır (Powell, 1971, s. 212-17).

Gelişmenin çeşitli yönlerinin veya aşamalarının sırayla veya aynı anda ortaya çıkmaları da son derece önemlidir. Sorunların veya krizlerin bir sıra içinde belirmeleri, barışçı değişimi, istikrarlı yönetimi ve daha demokratik kurumları teşvik etme eğilimindedir; sorun veya krizlerin aynı anda ortaya çıkmaları ise, muhtemelen siyasal sisteme «aşırı yük» yükler; derin bölünmelere, şiddete ve baskıya yol açar.

6. Hız

Modernleşmenin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal unsurlarındaki değişimin hızı, elbette siyasal kurumlar, süreçler ve katılma açısından önemli sonuçlar doğurur. Modernleşme unsurlarının değişim hızlarındaki farklar, değişimdeki sıralarla karışabilir ve farklı değişim sıraları doğurabilir. Bunun dışında da, bir toplumdaki genel değişim hızı, başka toplumlardakinden farklı olabilir. Yüksek sosyo-ekonomik değişim hızının, sosyal çatışmaya ve siyasal bölünmelere yol açması daha muhtemeldir. Siyasal değerlerde ve kurumlarda köklü değişiklikler, normal olarak uzun zamana ihtiyaç gösterir; dolayısıyla, siyasal sistemin uyarlanması, toplumdaki genel değişimlerin gerisinde kalabilir. Genellikle, geç gelişen ülkelerde sosyo-ekonomik değişim hızı, erken gelişmiş olanlara oranla çok daha yüksektir. Bu nedenle, geç gelişenler arasında, istikrarsızlık, şiddet ve otokratik yönetim eğilimleri de daha güçlüdür. Zaman açısından uyumsuz veya dengesiz bir değişim, meselâ yavaş sanayileşme ile birlikte hızlı şehirleşme de, siyasal sistemde krizler ve gerginlikler yaratabilir.

Öyleyse, toplumların siyasal gelişmelerini etkileyen başlıca değişkenler, şu aşağıdaki etkiler açısından incelenebilir: (a) gelişmenin geleneksel, geçiş ve modern safhaları; (b) kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal faktörler; (c) iç ve dış ortamlar; (d) modernleşmenin erken veya geç oluşu; (e) değişimlerin aynı anda veya sıralı oluşları ve eğer sıralıysa, sıranın niteliği; (f) modernleşme unsurlarındaki değişimin hızı.

III. SİYASAL KÜLTÜR

Bir toplumun siyasal kültürü, toplum üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değerleri ve diğer yönelimleriyle, anlatımsal siya-

sal semboller hakkındaki ampirik inançlarından oluşur.* Siyasal kültür, bir siyasal sistemin kolektif tarihi ile, belli bir anda sistemi oluşturan bireylerin hayat tarihçelerinin ürünüdür. Köklerini bir yandan kamusal olaylardan, bir yandan özel deneyimlerden alır; bir toplumun temel siyasal değerlerine biçim verir. Gerçi temel siyasal değerler de zamanla değişirler ama, bu değişim çok yavaş olur. Meselâ S. M. Lipset'e göre Amerikan tarihinin incelenmesi, «millî değer sisteminin ana unsurlarında değişimden çok, sürekliliğin söz konusu olduğunu göstermektedir». Kurumsal sistemler, ekonomik büyümenin ve sosyal değişimin etkisiyle, egemen değer sistemi çerçevesi içinde yeni şartlara uyarlanırlar. Ancak temel değerlerin kendisi ya yavaş değişir veya «hiç değişmez» (Lipset, 1963, s. 117-18; keza bk. Almond ve Verba, 1965, s. 5-13; Pye ve Verba, 1965, s. 7-10, 513).

Almond ve Verba, **Yurttaşlık Kültürü (The Civic Culture)** üzerindeki çalışmalarında siyasal kültürün üç ana tipinin bulunduğunu ileri sürmektedirler: yöresel, uyruk ve katılmacı. Yöresel siyasal kültürde birey, köy veya kabile grubu ötesinde daha geniş kapsamlı bir siyasal sistemin varlığından ancak pek belli belirsiz biçimde haberdardır. Uzmanlaşmış siyasal roller yoktur. Siyasal sistemde değişim beklentileri pek azdır. Dolayısıyla bireyin siyasal sisteme (onun girdilerine ve çıktıklarına) ve bir siyasal aktör sıfatıyla kendi kendine yönelik tanınmasal, duygusal ve değerlendirmeli yönelimleri sifıra yakındır. Uyruk siyasal kültüründe, kişinin yöresel dünyası dışında farklılaşmış bir siyasal sisteme ve onun çıktı unsurlarına (yani sistemin idari yapılarına) yönelik yönelimlere sık sık rastlanır. Buna karşılık, sistemin girdi unsurlarına ve bireyin bir siyasal katılmacı olarak kendi kendisine yönelik yönelimleri, gene sıfır civarındadır. Katılmacı siyasal kültürde ise toplum üyeleri, sadece sistemin tümüne ve onun çıktıklarına veya idari yapılarına yönelik yönelimler değil, aynı zamanda sistemin girdilerine veya siyasal yapılarına ve aktif bir katılmacı olarak bireyin kendisine yönelik olumlu yönelimler taşırlar (Almond ve Verba, 1965, s. 14-18). Şüphesiz, bunlar ideal tiplerdir; ampirik araştırmalar, genellikle, gerçek hayatta bu tiplerin çeşitli «karışım-
ları»nın mevcut olduğunu göstermektedir.

6. Kültür kavramının genel olarak ve özellikle siyasal bilimdeki tarihçesinin ve yararının bir tahlili için, bk. Geertz (1964), Pye (1972) ve Geertz (1973, s. 3-83).

Siyasal kültürle siyasal değişme arasındaki ilişki, siyasal kültürün özgül içeriğinden de etkilenir. Farklı geleneksel veya yöresel toplumlar, benzer dış uyarılara, meselâ aynı sömürgeci Avrupa devletinin izlediği benzer politikalara farklı biçimlerde tepki göstermişlerdir. Gerçi «yöresel» ve «geleneksel» kavramları, tarihin belli bir anında çeşitli halkların siyasal yönelimlerinde görülen kültürler-arası benzerlikleri anlatmaktadır ama, bir toplumun temel siyasal değerleriyle onun genel siyasal değişim süreçlerinin muhtemel geleceği arasındaki ilişki hakkında bize pek birşey söylememektedir. Bize gerekli olan şey, siyasal kültürle siyasal yapıların uyumu ve belli siyasal kültürlerin içeriğinin siyasal değişim üzerindeki sonuçlarına ilişkin varsayımlardır.

Siyasal Kültür ve Siyasal Yapılar

Siyasal roller ve yapılarla, sistemin temel siyasal değerler sistemi arasında büyük ölçüde uygunluk bulunduğu takdirde, siyasal kültürle siyasal yapılar uyumlu demektir (Inkeles ve Levinson, 1969, s. 480-88; Almond ve Verba, 1965, s. 20-22; Eckstein, 1961, 1966). Bu durumda birey, elindeki siyasal imkânları kullanmakla yeterli tahmin sağlar; kendisine yönelik istemleri de, asgari ölçüde ıstırap ve endişe ile kabullenir. Bireyin istemleri olduğu zaman da, bir yandan bireyin içselleştirdiği kontrol mekanizmaları, bir yandan da gene onun meşru karşıladığı dış kontrol mekanizmaları (devlet, gönüllü örgütler, kiliseler, v.d.) bunları yıkıcı nitelik almaktan alıkoyar. Siyasal bilgilerin doğruluğu, siyasal rollere ve yapılara ilişkin duygu ve değerlendirmelerin olumlu nitelik taşımaları da gereklidir.

Kendi yapılarıyla uyumlu olan bir yöresel siyasal kültürde, köy, kabile ve din gibi yaygın yapılara yönelik tanımsal, duygusal ve değerlendirici yönelimler güçlü ve olumlu oldukları gibi, böyle bir kültürde değişme ihtimali de zayıftır (Banfield, 1958). Kendi yapılarıyla uyumlu bir uyruk siyasal kültüründe bu yönelimler, siyasal sistemin tümüne ve onun çıktılara ya da idarî yönlerine yöneliktir. Kendi yapılarıyla uyumlu bir katılımcı siyasal sistemde ise, siyasal sistemin tümüne, girdi ve çıktılara ve katılımcı olarak bireyin kendisine karşı güçlü tanımsal yönelimler ve olumlu duygusal ve değerlendirici yönelimler vardır.

Siyasal kültürle siyasal yapılar arasında uyum durumunda siyasal değişim beklenemez. Hoşnutsuzluktan doğan değişim dürtü-

leri, ya düşük düzeyde kalır veya meşru olarak algılanan iç veya dış kontroller yoluyla sınırlandırılır. Siyasal değişim, siyasal kültürle yapılar arasındaki uyum aşındığı ya da yıkıldığı zaman ortaya çıkar.

Değişimin belligbaşı kaynaklarından biri, milletlerarası temaslardır. Bu temasların sık rastlanan bir sonucu, ayrı ve değişik bir siyasal kültürden gelen kişilerin, uyumlu olmadıkları kurulu bir sisteme girmeleridir. Sistemin bu yeni üyeleri, sadece alıcı siyasal kültürü etkilemekle kalmaz, kendileri de değişime uğrayarak içinden çıktıkları sistemin kültürel örüntülerinden uzaklaşırlar. Milletlerarası temaslar, kurulu bir sisteme, kiliseler, şirketler, ordular ve siyasal partiler gibi yabancı kurumları da getirebilir. Bu yabancı kurumların ithali de, bir yandan alıcı siyasal kültürü köklü değişimlere uğrattırken, öte yandan ithal malı kurumların kendilerini değiştirerek onları doğdukları sistemdeki örüntülerinden uzaklaştırabilir.

Kısmen dış dünyayla temas sonucu, kısmen iç modernleşme süreçleri sonucu, kültürle yapılar arasındaki ilişkide gerginlikler meydana gelir ve siyasal değişim yolu açılabilir. Bunun sonucunda bazı yerli liderler ve kurumlar, topluma daha köklü değişimler empoze etmeye çalışabilirler. Bu değişimler o kadar köklü olabilir ki, kültürle yapılar arasındaki eski uyum, toptan yıkılabilir. Yahut da elitler, değişimi önleyebilmek için, toplumu belli bir idealleştirilmiş biçimde dondurmaya çalışabilirler. Ancak böyle bir dondurma da, kendisine özgü yeni gerilimler yaratır.

Kısacası, dış unsurlar, kültürel değişime veya başka değişim türlerine yol açabilecekleri gibi, iç modernleşme süreçlerini ve iç kurumları etkileyerek de kültürel değişime neden olabilirler. İster içten ister dıştan kaynaklansın, her değişim mutlaka kültür değişimi demek değildir. Ancak kültürde bir değişim söz konusu olduğunda, siyasal sistem büyük istikrarsızlıklar gösterir ve kültürle yapı arasındaki uyumu yeniden kurmaya yönelik bir siyasal değişim olasılığı belirir.

Siyasal Kültür ve Siyasal Kültürleşme

Yenileşmenin etkisi ne kadar acımasız olursa olsun, siyasal kültürlerde toptan bir yenilenme nadirdir. Bununla birlikte Avru-

pa, güney yarımküreye o kadar güçlü, kararlı ve kapsayıcı biçimde girdi ki, bu birçok değişimlere yol açtı. Sömürgeci devletler, yeni siyasal yapıları empoze ettiler; bu yapılar da, yeni otorite ilişkileri, yeni meşruluk kaynakları, vatandaşlara yönelik yeni istemler ve topluma nüfuz eden yeni yetenekler (daha önceleri bu yetenekler çok sınırlıydı) yarattı. Sömürgeci devletlerin bu yeni yapıları yönetmek, Amerika ve Avustralya'da ise bu kıtalara yerleşmek üzere gönderdikleri kişiler, o sömürgeci devletin egemen siyasal değerlerini de beraberlerinde getirdiler. Afrika ve Asya'da bu kişiler, bir yandan yöneticilerin nasıl olmaları gerektiğini gösteren rol modelleri olarak, bir yandan da politikalarının toplum üzerindeki etkileri sonucunda, eski siyasal kültürle yeni veya köklü biçimde değiştirilmiş siyasal yapılar arasında uyumsuzluğa yol açtılar.

Biçimsel sömürge yönetiminden kaçınabilmiş bölgelerde bile, Avrupa devletlerinin ve Amerika'nın siyasal-askeri-ekonomik tehdidi, bu ülkeleri bir tepki göstermeye zorladı. Bu tepki, başlıca iki şekil alabiliyordu. Biri, bir ülkenin kültürleşme yoluyla Batıya benzemesi, diğeri ise kültürel direnişe teşebbüs edilmesi idi. Kültürün ödünç alınması durumlarında yerli kurumlar, bir miktar değişim sağlayabilmek için, kültürle yapı arasında eskiden mevcut uyumu bozmuşlar; ama bir yandan da, daha kontrolsüz bir değişime yol açabilecek olan, Batıdan kişi ve kurumların ithalini engellemişlerdir.

Alıcı Siyasal Kültür

Avrupalıların gelişinden önceki siyasal kültürlerin, uyumun bozulmasına karşı gösterdikleri tepkileri «syncretism» çerçevesinde tahlil edebiliriz. «Syncretism», bir kültürün belli bir biçiminin, başka bir kültürün mensuplarınca farklı şekilde algılanmasıdır; ancak bu algılama, bir yandan ödünç alan kültürün kendi anlam örüntülerine uygun düşecek, bir yandan da o kültür unsurunun kendi orijinal fonksiyonunu büyük ölçüde koruyacak biçimde yeniden yorumlanmasına elverişlidir. Öyleyse «syncretism», orijinal fonksiyonun korunmasına imkân veren bir yeniden yorumlama sürecidir. Eğer yenilikler, alıcı siyasal kültürün kavramsal çerçevesi içinde yorumlanmaya elverişliyseler, yeni siyasal kültür biçimlerinin benimsenmesi olasılığı artar (Foster, 1962).

Siyasal kültürler, kültür değişimine karşı tepkileri açısından, anlatımsal veya araçsal olarak sınıflandırılabilir; kültürleşme de bu tepki çeşitlerinden biridir ama, onun tek şekli değildir. Anlatımsal kültürler, sosyal ilişkilerin büyük bölümüyle dinsel alan arasında bağlantı kurar ve davranış örüntülerinin çoğuna dinsel bir anlam veya değer atfederler. Araçsal kültürler ise sosyal davranışları, geniş kapsamlı, aşkın anlamlar açısından değil, daha dar ve özgül anlamlar açısından değerlendirirler. Anlatımsal kültürlerde tatmin doğuran şey, eyleme ilişkin olan aşkın değerlerdir; araçsal kültürlerde ise tatmin, o eylemle gerçekleştirilen yakın pratik hedeflerden kaynaklanır. Araçsal bir kültürde dinsel, kültürel, siyasal, ekonomik ve bilimsel alanlar, farklılaşma eğilimindedir; anlatımsal kültürlerde ise, bu alanlar arasında farklılaşma yoktur veya azdır.

«Syncretism» yoluyla kültürleşme, Avrupa kültürüyle temasa gelen araçsal kültürlerde, tedrici ve düzenli olma eğilimindedir; anlatımsal kültürler ise, ya her türlü değişime karşı direnirler (bir alandaki değişim, bütün diğer alanları etkileyeceği için, çok tehdit edici nitelikte görülür) veya değiştikleri zaman da hızla ve tümünden değişirler. Dolayısıyla bunların, devrimci bir biçim altında yeniden ortaya çıkmaları da mümkündür. Araçsal kültürler, başka kültürlerle olan kısmi benzerlikleri algılayabilir, bunları yeniden yorumlayabilir ve benimseyebilirler; anlatımsal kültürlerin «syncretism» younu izleyebilmeleri ise çok daha zordur (Apter, 1965, s. 83-94; Eisenstadt, 1966, s. 2-5, 156-57).

Anlatımsal ve araçsal tasnifleri ideal tiplerdir. Siyasal kültürler, bu yönlerden birine veya ötekine **eğilim** gösterir. Daha da önemlisi, eğer yalnız bir kısım eylem tipleri dinsel veya mistik alandan farklılaşmamışsa, bunlar kısmen anlatımsal (dolayısıyla kısmen araçsal) olabilirler. Meselâ aşağıda Ganda'lar bakımından göreceğimiz gibi, eğer siyasal eylemlere dinsel/mistik anlam veriliyor, fakat ekonomik faaliyetlere verilmiyorsa, ekonomik alanda değişim, siyasal alandaki değişimden daha kolay olur. Hindistan'da göreceğimiz gibi, siyasal eylemlere değil ekonomik eylemlere kutsal anlam izafe ediliyorsa, ekonomi siyasal sistemden daha güç değişir. Öyleyse «syncretism» kültürün yalnız araçsal kesimlerinde işler. Bu nedenle, kısmen araçsal kısmen anlatımsal nitelik taşıyan karma kültürler de mevcuttur.

Dahomey'deki Fon'ların, hem ekonomiyi hem siyasal sistemi kapsayan anlatımsal bir değer sistemleri vardı. Krallığa dayanan hiyerarşik otorite, toplumun dinsel inançlarıyla sıkıca içiçe geçmişti ve diğer faaliyetler için de meşruluk sağlıyordu. Eski Fransız Batı Afrikasının en küçük ülkesi, Fransız kontrolü altına en son gireni ve doğal kaynaklar bakımından en fakiri olan Dahomey, Fransız işgaline karşı yoğun bir direniş gösterdikten sonra, yeni ve toptan bir modern kültür edinmeye çalışarak, siyasal ve ekonomik değişime en yatkın ülke haline geldi. Fon'lar Fransız okullarına doluştular; Fransız Afrikasının başka hiçbir ülkesinde okullardaki çocuk oranı bu kadar yüksek değildi. Fon elitleri, Fransız Afrikasının her yerine göç ettiler, imparatorluğun başarılı memurları oldular ve Hıristiyanlığı benimsediler.

Uganda'daki Ganda'lar ise, siyasal alan hariç, araçsal bir değer sistemine sahiptiler. Kültürleri, karma bir kültürdü. Ganda'lar, ekonomik faaliyet alanında önemli değişimleri gerçekleştirdiler; hattâ Hıristiyanlığı benimsediler. Fakat kralın (*kabaka*) mistik rolü ile, halk topluluğunun karakteri ve öz benliği arasında yakın bir ilişki vardı. Dolayısıyla, siyasal olmayan değişim benimsenebildiği halde, siyasal değişim çok yavaş olarak ve ancak *kabaka*'nın durumunu tehdit etmediği ölçüde kabullenilebildi. Ganda'ların siyasal değişimi gerçekleştirmedeki başarısızlıkları, gerek kendileri gerek Uganda için büyük bir sorun olmaya devam etti. Ganda'lar, *kabaka*'nın otoritesinin sınırlandırılmasını kabul etmedikleri için, Uganda yöneticileri, *kabaka*'yı tahttan indirmek zorunda kaldılar. Bunun Ganda'lar üzerindeki uzun vâdeli etkileri henüz açıkça belli değildir. Nijerya'daki Ibo'ların ise, Fon'ların ve Ganda'ların aksine, genel olarak araçsal değerleri mevcuttu. Bunlar, yeniliklere bireysel düzeyde tepki gösterdiler; ticaret hayatına uyarlanabildiler; ideolojik nitelikli olmayan, pratik politikalar izlediler (Apter, 1965, s. 95-96, 99-106, 111-21).

Daha büyük boyutlu toplumların da, anlatımsal-arçasal eksenini etrafında incelenmeleri mümkündür. Çin ve Japonya'yı karşılaştıran Fairbank, Reischauer ve Craig'e göre, «Çin uygarlığının Batı tehdidine karşı âni bir tepki göstermesini engellemiş olan temel faktör, bu uygarlığın genel, tutarlı ve yapısal istikrarıydı». Dinleri, siyasetleri ve ekonomileri geçmişe dönük olan ve bu alanlar arasında sıkı bağlar bulunan Çinliler «kendi geçmişlerinin kısıkağı içindeydiler». Çinlilerin çoğu, ondokuzuncu yüzyıldaki Batı baskı-

larına karşı, geleneksel roller oynamak suretiyle cevap vermişlerdir. Japonların tepkileri ise, tersine, özgül hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur. Fairbank, Reischauer ve Craig, Meiji liderlerini, «pragmatik ve faydacı, yararlı görünen her türlü yöntem, kurum ve düşünceyi kabule hazır» olarak nitelendirmektedirler (Fairbank, Reischauer ve Craig, 1965, s. 404-5, 266; keza bk. s. 181-83, 262-66, 320-28, 495, 642). Japonya'nın değişimi, hızlı fakat kontrollü olmuştur. Kültürel ödünç almanın çarpıcı aşırılıkları, 1890'lardan itibaren sınırlandırılmaya başlanmıştı. Hızlı siyasal ve ekonomik değişme, devlete karşı olumlu yönelimleri zayıflatmadı, tersine güçlendirdi. Gerçi birtakım gerilimler ortaya çıktı ama, siyasal kültürün temelde araçsal olan niteliği, yeni siyasal güçlerin siyasal sistemle bütünleşmelerini mümkün kılacak şekilde, yeterli bir ölçüde ve hızlı bir tempoda siyasal kültür ödünç alımına imkân verdi. Değişme halindeki araçsal siyasal kültür, değişme halindeki siyasal yapılarla, büyük ölçüde uyumunu korudu.

Çin ise, temelde anlatımsal bir kültüre sahipti. Bu kültürde siyasal, ekonomik, sosyal, ideolojik ve mistik unsurlar, birbirlerine bağlıydı. Bu kültürün temel tepkisi, değişimin etkisine karşı koymaktı. Çin kültürü, eski Konfüçyüs sistemini modernleştirecek yerde, onu savunmaya ve eski haline getirmeye çalıştı. Çin Restorasyonu'nun gözünde ideal toplum, sektörlerin gelişmesine dayanan dinamik bir toplum değil, birbirleriyle sıkıca bütünleşmiş tüm değerleri arasında statik bir uyumun mevcut olduğu bir toplumdur. Bu hareketin başarısızlığa uğramasından ve imparatorun tahttan indirilmesinden sonra siyasal sistem, bozularak pretörcülüğe dönüştü. Çin imparatorluğunun halefleri, Cennetin Oğlu'nun geleneksel ideolojik ve törensel desteğinden yoksun oldukları, modern destekler de oluşturamadıkları için, gitgide askeri güce daha çok dayanmak zorunda kaldılar. Çin ile anlatımsal değerlere sahip diğer toplumlar arasındaki fark, Çin'de siyasal kültürün sömürge yönetimi eliyle değiştirilmiş olmamasıydı. Bu da, Çin'deki geleneksel anlatımsal kültürün, Dahomey'dekinden daha güçlü oluşundan ileri gelmiş olabilir. Daha kuvvetli ihtimal ise, Çin'in Dahomey'inkilerden daha büyük olan ekonomik, siyasal ve askeri kaynaklarının, geleneksel kültürün savunulması yönünde daha büyük bir yetenek sağlamış olmasıdır.

Araçsal, «syncretic» değişimin gerçekleştirilememesi, direnişe ve çoğu zaman çöküntüye yol açar. Bazan da, Çin'de ve Vietnam'da

olduğu gibi, köklü ve sert bir değişime ve devrimci bir anlatımsal kültürün doğuşuna sebep olabilir. McAlister ve Mus, Vietnam üzerindeki incelemelerinde, anlatımsal kültürlerde değişime karşı gösterilen tepkinin çelişik niteliğini vurgulamaktadırlar. Bu yazarlara göre «Vietnamlı için, en basit eyleme varıncaya kadar herşey, dindir... Vietnam'ın eski geleneksel toplumunda bu toptan inanç sistemi, İmparator'da kişileşmişti; onun törensel eylemleri, Vietnamlıların ruhsal duygularını simgeliyordu... Dolayısıyla, geleneksel Vietnam'da devlet, dinden ayrılmaz nitelikteydi... Her türlü eylem, meşruluğunu İmparator'dan alıyordu» (McAlister ve Mus, 1970, s. 78; keza bk. s. 58-63, 78-79, 80, 94-100, 114-19; Fitzgerald, 1972). Bu nedenle, Fransız sömürge yönetimi sırasında imparatorun otoritesinin ortadan kaldırılışı, Vietnam sosyal düzeninin temellerine karşı bir tehdit oluşturdu. Sistem, Fransa'nın etkisiyle yıkıldı ve Vietnam eliti, Fon'larda olduğu gibi, değerlerini hızla değiştirdi. Mekong Deltası'ndaki toprak sahipleri, oğullarını Sorbonne'a, Ecole Polytechnique'e, Paris ve Marsilya'daki hukuk ve tıp fakültelerine yolladılar; bodrumlarını Fransız şaraplarıyla doldurdular; Fransızların Vietnam'daki ekonomik ve siyasal sistemleriyle sıkı sıkıya bütünleştirdiler. Vietnamlı aydınlar Avrupa kurumlarında eğitim gördüler; bu da onları Vietnam kültüründen kopardı. Bunların kültürel başvuru noktaları hep Fransızdı.

Oysa, kırsal bölgelerdeki köylüler, anlatımsal siyasal değerlerin direniş örüntüsüne bağlı kaldılar. Fransız himayesi altındaki imparatoru ve eliti düşman gibi görmeye başladılar. Onların anlatımsal değerler sisteminde, ya siyasal yapılarla özdeşilir veya onlara karşı çıkılabilirdi; uzlaşmaya yer yoktu. Komünizmin ortaya çıkışı, topyekûn değişim için yeni bir reçete getirdi. İçinde bütün değerlerin bütünleşebileceği yeni bir kutsal anlatımsal topluluk doğdu. Köylülere göre komünist devrim, gerçek bir devrimdi; çünkü kendi siyasal kültürleriyle uyumsuz olan siyasal yapıları baştan aşağı değiştirmişti. Anlatımsal yönelimli yeni bir dizi siyasal yapı, onların anlatımsal siyasal kültürlerine uygun düşüyordu. Anlatımsal değer sistemlerinde gözlemediğimiz örüntü, direniş-çöküş-devrim sırasını izlemektedir. Kültürleşme tehdidine kültürle yapı arasında yeni ve farklı bir uyum yaratan yeni bir kutsal topluluk vücuda getirmek suretiyle karşı konulmuştur.

Hint kültürü ise, anlatımsal değerleri siyaset dışı alanlarda vurgulamaktadır. Lloyd ve Suzanne Rudolph'a göre geleneksel Hin-

distan'da **jati** veya yöresel alt-kast, «bir insanın evlenebileceği grubu, daha da genel bir deyimle onun sosyal, ekonomik ve maddi hayat şartlarını doğuştan belirliyordu». Siyasal alan ise, bundan oldukça ayrıydı. Hindistan'da geleneksel kültürün devamlılığı ile kendini özdeşiren tek bir devlet oluşmadı. Hindistan'ın geniş bölgelerini yönetmiş olan en son Hintli yöneticiler, İngiliz işgalinden yüzyıllar önce hüküm sürmüşlerdi. Moğol imparatorluğu, siyasal bakımdan egemen olduysa da, kast sisteminin «Büyük Gelenegi»nin dışında kaldı. İngilizlerin gelişinden önce, Moğol yönetimi de zayıflayıp parçalanmıştı. Yöresel düzeydeki **jati** sistemi, geleneksel kurallarla düzenlenmişti ve o yörede egemen olan alt-kast tarafından yürütülüyordu. Ancak siyasal sistem, anlatımsal değerler sisteminin dışında kalsa bile, gene de gelenek çerçevesi içinde bir hareketlilik kaynağı sağlıyordu; çünkü aşağıda göreceğimiz gibi, «sanskritleşme» sürecinin meşrulaştırılmasına yardımcı oluyordu (Rudolph ve Rudolph, 1967, s. 29; keza bk. s. 20-21, 29-30).

Verici Siyasal Kültür

Kültürleşme sürecindeki uyumsuzluktan doğan siyasal değişim, sadece alıcı siyasal kültüre değil, gezgin siyasal kültürün Avrupa'da başlayan gezisinin sonunda karşılaştığı kültürlerle gösterdiği tepkiye de bağlıdır. Bu tepki, iki bellibaşlı örüntü gösterir: Toplayıcı ve özümleyici. Toplayıcı siyasal kültür, korporatif ve hiyerarşiktir; farklı bir kültürle karşılaştığı zaman, tek ve yeni bir hiyerarşik düzen içinde hemen astlık üstlük ilişkileri kurmaya çalışır. Böyle bir sistem, herkesin temel insanlık haysiyetini değişik ölçüler içinde tanır; yeni hiyerarşi içindeki grupların, birbirlerinden ayrı ayrı tanımlanmış olan yetki ve ayrıcalıkları vardır; gruplar ne kadar aşağı düzeyde olurlarsa olsunlar, bu yetki ve ayrıcalıklar genel sistem tarafından korunur. Özümleyici siyasal kültür ise eşitlikçidir; dolayısıyla, farklı bir kültüre mensup kişilerle karşılaştığı zaman, onların insanlığını ya kabul ya da red etmek zorundadır. Yeni düzen içinde derece ve ayrıcalık farkları pek yoktur: Bir insan, ya bütün hak ve ayrıcalıklarıyla toplumun bir üyesidir, ya da üyeliğin tümüyle dışındadır. Üyelikten dışlanan kişiler ya acımasız bir kölelik altına girer, veya toplumun merkezi dışındaki birtakım «rezervasyon»lara veya «bantustan»lara konular. Daha önceki tartışmamızda olduğu gibi, bunlar da ideal tiplerdir. Siyasal kültürler, bu yönlerden birine ya da ötekine yönelir-

ler. Üstelik, sadece bazı noktalarda toplayıcı nitelik taşımaları, hayatın bazı alanlarında özümlemeyi isteyip başka alanlarda istenemeleri de mümkündür.

Farklı tepki örüntüleri, kültürel parça teorisiyle açıklanabilir. Bir siyasal kültür parçası, belli bir kültürün tümünden kopup yeni bir ülkeye göç eden bir parçasıdır. Orada bu kültürel parça, geldiği ülkenin göç alanındaki birçok inançlarını ve kurumlarını yeniden yaratır. Nitekim İspanyol parçalar, İspanyol siyasal kültürünün korporatif niteliklerinin çoğunu yeniden yarattıkları gibi, İngiliz-Hollandalı-Liberyalı parçalar da, geldikleri toplumun burjuva ethos'unu yeniden yaratmışlardır.

Ancak kültürel parça, bir kez koptuktan sonra, artık anavatanın tarihinden farklı, kendi tarihsel çizgisini izler. Meselâ Avrupa'da eşitlikçi veya liberal bir grup, eski tarihsel köklere sahip alışılmış bir ortam içinde, muhafazakarlıktan sosyalizme kadar diğer çeşitli Avrupa siyasal ve kültürel akımları ile sürekli mücadele ederek kendisi de değişime uğrar. Oysa, anavatandan kopmuş bir liberal kültür parçası, yeni ülkesinde bu tür sürekli değişimlere uğramaz; Avrupa'daki gibi çeşitli düşüncelerin ve sosyal güçlerin etkileşimiyle «bulandırılmış» olmayan bir tarihsel yolda yürür. Liberal parçalarda özümleyici tepki, feodal parçalarda toplayıcı tepki eğilimi egemendir (Hartz, 1964, s. 3-19, 49-62).

Daha dar bir anlamda sömürgecilik politikaları da, toplayıcı veya özümleyici eğilimler gösterebilir. Rupert Emerson'un belirttiği gibi Fransızlar, «sömürge faaliyetlerinin gerçek ilham kaynağını özümleme doktrininde bulmuşlardır». 1792 tarihli bir devrim kararname, Fransız sömürgelerinde yaşayan herkesin, renk ayrımı gözetilmeksizin, Anayasanın tanıdığı bütün haklara sahip Fransız vatandaşları olduklarını ilân etmiştir. İngilizlerin eğilimi ise «halkların doğal olarak farklı ve ayrı olduklarını varsaymak olmuştur». İngilizlerde, kimi yöneten kimi yönetilen olmak üzere farklı halk türlerinin var olduğuna inanma eğilimi daha kuvvetliydi; Fransızlar ise, ideolojik bakımdan, insanlığın teklifi düşüncesine daha fazla bağlıydılar. Politikaların sonuçları bakımından mevcut fiili farklar, daha tartışmalı bir konudur. Ancak bu iki eğilimin, farklı gerekçelere, farklı coşku kaynaklarına ve hedeflere sahip, farklı özgül politikalara ilham verdikleri de bir gerçektir (Emerson, 1960, s. 69; keza bk. s. 69-82; Hodgkin, 1957, s. 33-47).

Toplavıcı kültürel tepkinin önde gelen bir örneği, İspanyolların Amerika kıtalarına gelişleri olmuştur. Daha baştan itibaren İspanyol «Büyük Geleneği», İspanyollarla Kızılderililer arasında asıllık üstlük ilişkilerini açıkça tanımlamaya ve bunu yaparken de Kızılderililerin haklarını bir ölçüde korumaya çalıştı. **Encomienda**, Kızılderili topluluklarının paylaşılması ve her topluluğun bir İspanyol sömürge yöneticisinin sorumluluğuna verilmesi demektir. Sömürge yöneticisi, çeşitli biçimlerde haraçlar alabilmekle beraber, bir yandan da Kızılderilileri korumaya ve onların Hıristiyanlığı benimsemeleri için çalışmaya da mecburdu. Bu kuralları uygulamak üzere çok kapsayıcı bir hukuk ve kilise düzeni meydana getirilmişti. Kızılderililer, devletin biçimsel vesayeti altındaydılar. Çoğu, kendi kasabalarında yaşıyor, kendi yörelerini yönetiyor, çoğu zaman da kendi gelenek ve dillerini koruyorlardı. İspanyolların, Kızılderili kasabalarının ve topluluklarının haklarını çiğnemeleri, kanunla yasaklanmıştı; hattâ Enkizisyonun bile bunlar üzerinde hiçbir biçimsel otoritesi yoktu.

Hür mulatto'larla zambo'ların (zenci-kızılderili karışımı) da, belirlenmiş hakları ve tâbi oldukları yasaklar vardı. Bunlar, milis gücüne alınabilir, fakat zanaat loncalarına kabul edilmezlerdi. Karanlıktan sonra sokaklarda dolaşamazlar, kendilerine ait silâh taşıyamazlar, Kızılderili hizmetçi çalıştıramazlardı; kadınlarının lüks elbiseler edinmeleri veya giymeleri de kanunen yasaktı. Bilinen iş verenler hesabına çalıştıkları sürece, madenlerde çalışmaya zorla namazlardı. Nihayet Latin Amerika'da kölelerin statüsü, Amerika Birleşik Devletlerindeki kadar çok daha «yumuşak»tı; bunun içine, daha iyi beslenme, konut, giyim, çalışma ve disiplin şartları, istediğiyle evlenebilme, aile hayatının istikrarı, belli durumlarda mahkemelere başvurabilme hakkı ve azad edilme giriyordu.

Sömürgecilerin bu tutumu, temelde toplayıcı nitelikte bir tepki olmakla beraber, onun «saf» bir örneği değildi. Meselâ herkesi Hıristiyanlaştırmak için büyük ve ısrarlı çabalar gösterilmişti. Gerçi Kızılderili ve Afrikalı inançlarıyla dinsel bir «syncretism»e göz yumuluyordu ama, dinsel politika ve davranış, temelinde özümleyici karakter taşıyordu. Üstelik, ırklararası evlenmeleri azaltmak için hukuki çabalar harcanmakla beraber, biçimsel endogami kuralı (yürürlükteki norm) hiçbir zaman tam uygulanamamıştı; çünkü, etnik kaynağı ne olursa olsun, dinsel evliliklerin meşrulaştırılmasına da önem veriliyor ve evlilik-dışı birlikte yaşama da yaygın

şekilde uygulanıyordu (Morse, 1964, s. 132, 134, 136-37, 142-44, 147-49; Haring, 1963, s. 38-68, 194-208; Elkins, 1963, s. 52-80; Martinez-Alier, 1974).

Radikal eşitlikçilik ve radikal yadsımacılık nitelikleri taşıyan özümleyici tutum ise, Büyük Britanya ve Hollanda göçmenlerinin tipik tutumuydu. Louis Hartz, bunların Amerika Birleşik Devletlerinde Kızılderililere ve Zencilere karşı izledikleri çift-yönlü tutumu uzun uzun tartışmıştır. Bu tutum, kölelik ve rezervasyonlar yoluyla yürütülen ayrımcılıktan hareket etmiş, bunların hızla ve ayrımsız olarak siyasal topluma tümden özümlemelerinin sağlanması girişimi yönünde değişmiştir. Avustralyalı göçmenler, yerlilere karşı cezalandırma seferleri düzenlemişler; türdeş ve eşitlikçi bir toplumun rahatını kaçırmalarını önlemek için, bu yerlileri tecrid etmeye çalışmışlardır. «Beyaz Avustralya» politikası, Asya'dan gelen göçmenlere karşı yürürlüğe konulmuştur. Irk ayrımı (apartheid) politikasındaki aşırılıklar yüzünden durumu ön plâna çıkan Güney Afrika'da, siyasal sisteme üye olanlarla olmayanlar arasındaki kesin ayrımın, aslında uzun bir tarihçesi vardır (Hartz, 1964, s. 94-103, 205-15, 298-303).

Özümleyici tutum, sadece Kuzeybatı Avrupa'nın beyaz halklarına özgü değildir. J. Gus Liebenow, bu örüntünün başka bir örneğini Liberya'da gözlemlemiştir. Liberya'ya göç eden Amerikan zencilerinin standartları, İç Savaş öncesi Amerikan Güneyinin standartlarıydı. Hürriyetlerine kavuşturulan bu siyahlar, o kültürü Liberya'da yeniden yaratmaya çalışmışlardır; buna, kendilerini reddetmiş olan toplumun kurumları, değerleri, giyim kuşamı ve dili de dahildir. Siyah Amerikan kökenli Liberyalıların reddettikleri tek şey, kendilerini Amerikan toplumuna tam katılma imkânından yoksun bırakmış olan durumdur. Kültürel açıdan önemli olan şey, bunların başka bir ülkeye göç etmiş Amerikalılar oluşuydu. Bunların, Afrika ve Afrikalılar hakkındaki görüşleri, temelde, ondokuzuncu yüzyılda Amerikan beyazlarının taşıdığı görüşlerle aynıydı. Liebenow'un dediği gibi, «kültür bağları ırk bağlarından daha güçlüydü; göçmenler, kendilerini kabile hayatı yaşayan 'vahşi'lerden ayırdeden ince farklara inatla bağlı kaldılar».

Amerika'dan göçen Liberyalılar, Afrikalı kabile halklarının topraklarını zaptettiler ve buna karşılık ya hiçbir şey ödemediler veya pek az ödediler. Aralarındaki ücret farkları büyüktü; Ameri-

kan-Liberyalı çiftçilerin, kabile mensubu işçilerine «para cezası» verme yetkileri sınırsızdı; genç yerlilerin, rüşet yaşına erişene kadar Amerikan-Liberyalı ailelerin yanına verilmesini öngören çıraklık sistemi, Amerikan Güneyindeki kölelik bağlarına pek benzer bir durum yaratıyordu. Yerli Afrikalıların, ücretsiz olarak yol yapımında çalışmaları ve vergi ödemeleri gerekiyordu. Ne ilk çıkarılan kanunlar, ne de 1847 Anayasası, kabile mensubu yerlilere vatandaşlık hakları tanımıştı. Vatandaşlık, ancak 1904'te, Avrupalıların saldırıları karşısında kırsal bölgeler üzerindeki hakların kanıtlanması amacıyla genişletildi. Böylece, Amerikan-Liberyalıların şartlarına uygun bir özümleme bir ölçüde gerçekleşti: Kabile mensubu bir yerlinin, İngilizce konuşması, Protestanlığı kabul etmesi, poligamiden vazgeçmesi, egemen toplumun kurumlarını ve mitlerini benimsemesi gerekiyordu (Liebenow, 1969, s. 15, 25-27).

Toplayıcı Siyasal Kültürde Siyasal Değişme

Toplayıcı örüntüleri, kültürleşme örnekleri dışında da genelleştirmek mümkündür. Geleneksel toplayıcı kültürlerde değişim, yavaş fakat sürekli; bu değişim, sanskritleşme normlarına uygun biçimde yürür. Hindistan'da sanskritleşme, alt düzeydeki bir Hindu kastının veya kabile ya da başka bir grubun, geleneklerini, törenlerini, ideolojisini ve hayat tarzını, kendisinden daha yüksek ve çoğunlukla «ikinci kez doğmuş» bir kast yönünde değiştirmesi sürecidir. Burada ilkin, daha yüksek düzeydeki bir mevki üzerinde hak iddia edilir. Sonra, siyasal sistem işe karışır ve devlet, geleneksel yapı içinde yeni istenilen ve kazanılan kast düzeyini meşrulaştırıcı bir unsur olarak kullanılır. Durumun devletçe tanınması sağlandıktan sonra, önce makro-toplumdan, en son ve en yavaş olarak da köyün mikro-toplumundan böyle bir tanınmanın sağlanmasına çalışılır. İngiliz yönetimi sırasında devlet, nüfus sayımlarındaki resmî kast sıralamaları nedeniyle, bu türden birçok işlemler yapmıştı. Kısacası, siyasal alan diğer alanlardan farklılaşmış olduğu için, siyasal yöntemlerin geleneksel yapı içinde bir hareketlilik kanalı oluşturması mümkün olmuştur. Devlet, diğer değer alanlarından nisbeten bağımsız olduğundan, siyasal sistem, diğer alanlara oranla daha hızlı değişebilmiştir. Nitekim kastlar, dernekler aracılığıyla siyasal sistemde modern menfaat grubu davranışlarının birçok tipik çeşitlerini gerçekleştirdikleri halde, sosyal hayatın başka alanlarında özellikle köy düzeyinde geleneksel değerler hâ-

lâ süregelmektedir. Hindistan'da, diğer hayat alanlarındaki anlatımsal değerlerin gösterdiği dirence rağmen, modern bir merkezi devlet doğabilmiştir (Srinivas, 1966, s. 5-7, 10-17, 23, 32-35; Rudolph ve Rudolph, 1967, s. 31-32, 63-64; Hardgave, 1969, s. 160-61, 264-65; Eisenstadt, 1966, s. 125-26).

Gerçi Hindistan uzmanları, sanskritleşmeyi Hint kültürüne özgü bir süreç gibi görmekteyiz ama, bu nitelikler, hiyerarşik veya dikey sosyal örgütlenme geleneklerine sahip diğer toplayıcı kültürlerde de büyük ölçüde gözlemlenir. Genel bir süreç anlamında sanskritleşmenin başlıca sekiz özelliği vardır (Dominguez, 1972b, s. 35-38, 212-21).

1. Hiç değilse yöresel düzeyde, grupların ve tabakaların, sosyal hayatın tüm veya başlıca yönlerini kapsayan belirli geleneksel hakları ve tâbi oldukları yasaklar vardır.

2. Sanskritleşmeye dayanan hareketlilik, hiçbir şekilde, modernleşmeden kaynaklanan «yeni» bir davranış örüntüsü değildir.

3. Siyasal sistem, bu süreci mümkün kılar ve çok önemli bir meşrulaştırma rolü oynar.

4. Yukarı yönde hareketli kişiler, sistemin yüksek statülü gruplarının geleneksel ayrıcalıklarına kavuşurlar. Sistemin yapısında bir değişme olmaz. Değişme, yapısal değil, durumsaldır.

5. Hareketlilik, yöresel şartlara, etkilere ve imkânlara karşı bir tepki olarak oluşur. Durumsal hareketliliği gerçekleştirenler, millet ya da sistem düzeyindeki gruplar değil, yöresel grup veya tabakalardır. Durumsal değişim süreci, parçalara bölünmüş durumdadır.

6. Hareketlilik, karmaşık amaçlar güder. Yüksek statü talebi, ataların sahip olduğu iddia edilen yüksek statünün canlandırılıp tanınmasına dayanır; bu yönüyle geçmişe yöneliktir. Buna karşılık fiili sosyal ilişkiler açısından, diğer gruplarla olan gerçek ilişkilerde değişim sağlama amacını güder; bu yönüyle de, bugüne ve geleceğe yöneliktir.

7. Hareketlilik süreci, özünde, bir çeşit statünün başka bir çeşide dönüştürülmesi demektir. Bu süreç, bir zenginleşmeye yol açabilir ve işin içine rüşvet de karışabilirse de, yüksek statünün alenen ve hukuken satın alınması söz konusu değildir.

8. Davranışlar, örgütlenmeye dayanır. Hareketlilik, bireysel bir süreç değil, bir grup sürecidir; toplumda, bu tür taleplerin ileri sürülmesinde kullanılacak yerleşik usuller mevcuttur.

Kızılderililerle siyahların hareketliliği açısından sömürgeci Latin Amerika, ilk dört niteliği Hindistan'la paylaşmaktadır. Sömürgeci Latin Amerika, beşinci nitelikteki parçalanmış süreç, altıncı nitelikteki değişim amaçları ve sekizinci nitelikteki yönetsel özellikleri de, büyük ölçüde kendisinde toplamıştır. Üstelik, beşinci, altıncı ve yedinci nitelikler, Kızılderililere ilişkin süreçler yönünden, hemen tümüyle geçerlidir. Sekizinci faktör (örgütlenmiş kast veya etnik grup davranışının meşruluğu) ise, iki kültür arasındaki başlıca farkı oluşturur. Latin Amerika'da, bağımsızlıktan bu yana, sanskritleşme yoluyla hareketlilik yavaş yavaş kayboldu. Buna karşılık, ırklararası evlilik yoluyla hareketlilik devam etti; burada sosyal tabakalaşma, başka yerlerde olduğundan çok daha çeşitli faktörlere dayanmıştır.

Charles Wagley, Latin Amerika'da sosyal tabakalaşmanın, soy fiziksel görünüm ve sosyo-kültürel statüye dayandığını ileri sürmektedir. Gelirde, meslekte, geleneklerde, sosyal statüde ve dilde görülen değişimler, bir Kızılderilinın Ladino veya Mestizo sayılmasını mümkün kılabilir; hattâ bir Kızılderili topluluğu, sosyo-kültürel statüsünü değiştirmek şartıyla, zamanla tam bir Mestizo topluluğu olarak kabul edilebilir. Latin Amerika'da yüksek basamaklardaki gruplar, daha alt basamaklardakilere oranla, birçok bakımlardan daha modernlerdir. Dolayısıyla Latin Amerika'da, sanskritleşme ile modernleşme arasında yakın bir ilişki vardır; Hindistan'da ise böyle bir zorunlu ilişki yoktur. Ancak böyle görünüyor ki, Latin Amerika'da bile, bir kişi veya topluluğun sistem içinde kendisine daha yüksek bir yer bulmasındaki temel güdü, mutlaka sistemi değiştirmek veya devirmek değil, o geleneksel sistemin daha yüksek basamaklarındaki grupları taklit etmektir (Wagley, 1963, s. 132-47, 1965, s. 536-43; Adams, 1960, s. 238-42, 253-56, 261-62).

Siyasal Kültürlerin Kendi İçlerinde Modernleşme

Bir siyasal kültür, sosyal mobilizasyon sonucu olarak, kendi içinde de değişime uğrayabilir. Sosyal mobilizasyon, eski sosyal, ekonomik ve psikolojik bağların aşınması veya yıkılması, insanların yeni sosyalleşme ve davranış örüntülerini kabule hazır hale gel

meleri sürecidir. Sosyal mobilizasyon, bir halkı devlet ve siyaset hakkında çok daha bilinçli kılar. Dolayısıyla, kültürün siyasallaşma eğilimi gösteren yönleri artar (Deutsch, 1961, s. 494).

Sosyal mobilizasyon içinde eğitim, en önemli faktör gibi görünmektedir. Almond ve Verba, daha iyi eğitim görmüş kişilerin siyasal tutumlarıyla daha az eğitim görmüş olanlarınkini karşılaştırdıklarında, milletlerarası düzeyde dokuz benzerlik görmüşlerdir: Eğitilmişler, eğitimsizlere oranla, devletin etkisi hakkında daha bilinçlidirler. Siyasal olayları ve seçim kampanyalarını izlemeleri, daha çok siyasal bilgi sahibi olmaları, daha çeşitli siyasal konular hakkında kanaatlere sahip bulunmaları, siyasal tartışmalara daha çok girmeleri, daha çeşitli kişilerle siyasal konuları tartışmakta kendilerini hür hissetmeleri, hükümeti etkilemede kendilerini daha yetenekli saymaları, örgütlere katılmaları ve onlar içerisinde aktif rol oynamaları, diğer insanların güvenilir ve yardımsever kişiler olduklarına inanmaları olasılığı da daha büyüktür. Kısacası sosyal mobilizasyon (ve özellikle eğitim) uzun vâdede siyasal kültürlerde önemli bir değişme kaynağı olabilir. Sosyal mobilizasyon hızlandıkça, yöresel ve uyruk niteliklerinin zayıflaması; siyasal sistemin tümüne, girdilerine, çıktıklarına ve bireyin katılımcı olarak durumuna ilişkin daha güçlü tanınmasal yönelimlerle, daha olumlu duygusal ve değerlendirici yönelimlerin belirmesi olasılığı da artar (Almond ve Verba, 1965, s. 315-21; Inkeles, 1969b, s. 1131-41). Sosyal mobilizasyon, siyasal kültürle siyasal yapılar arasında istikrarsız bir uyum yaratan önemli bir faktör olabilir. Temel siyasal değerler, yavaş da olsa, değişebilirler.

Modernleşme süreci çok uzun bir süre devam ettiği takdirde, bunun, yeni bir kültür tipinin yani modern insanın ortaya çıkışına yol açması beklenebilir. Alex Inkeles, altı ülkede 6.000 genç erkek üzerinde yaptığı ankete dayanarak, dokuz nitelik saptamıştır (1966, s. 141-44; 1969a, s. 210; 1969b, s. 1122-23).

1. Modern insan, yeni siyasal deneyimlere hazır, siyasal yeniliklere ve değişime, geleneksel atalarından daha açıktır.

2. Modern insan, yalnız kendi yakın çevresinde değil, onun dışında da birçok sorunlar ve konular hakkında siyasal kanaatler edinme ve taşıma eğilimindedir. Siyasal bakımdan daha hoşgörülüdür. Çevresindeki tutum ve kanaatlerin çeşitliliğinin daha farkındadır. Bu farkları korkusuzca kabullenebilir ve onlara otokratik ve

hıyerarşik şekilde yaklaşma ihtiyacını duymaz. Ne iktidar hıyerarşisinde kendisinden üstte olanların kanaatlerini otomatik olarak kabul eder, ne de kendi altındakilerin kanaatlerini otomatik olarak red eder.

3. Geçmişten çok, bugüne ve geleceğe yöneliktir. Zamanı, israf edilmemesi gereken bir kaynak olarak görür.

4. Siyasal plânlamaya ve örgütlenmeye yöneliktir ve bunlara ilgi duyar; bu tür faaliyetleri, hayatı düzene sokmanın bir aracı olarak görür (keza bk. Banfield, 1958, s. 7-12).

5. İnsanın, amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, çevresinin egemenliğine girecek yerde, o çevreye egemen olmayı öğrenebileceğine inanır.

6. Dünyanın tahmin edilebilir olduğu, çevresindeki siyasal kurumların ve diğer kişilerin yükümlülük ve sorumluluklarını yerine getirecekleri konusunda daha çok güven besler. Ona göre davranışları, kader veya kapris belirlemez.

7. Başkalarının haysiyetinin daha çok bilincindedir ve başkalarına saygı gösterme eğilimi daha güçlüdür.

8. Bilim ve teknolojiye daha çok inanç duyar.

9. Dağıtıcı adalete, yani ödüllerin kaprise ya da kişinin özel niteliklerine göre değil, yaptığı katkıya göre dağıtılması gerektiğine inanır.

Kısacası, Inkeles'e göre modern siyasal insan, yöresel ve ilkel (**primordial**) düzeyleri aşan liderlerle ve örgütlerle özdeşir ve onlara bağılık duyar. Kamu sorunlarıyla ilgili ve onlar hakkında bilgilidir. Siyasete katılır. Belli siyaset ve yönetim süreçleri hakkında bilgilidir ve bunlara karşı olumlu yönelimler besler; akılcı bir kurallar ve düzenlemeler yapısını, istenilir bir şey olarak görür. Modern siyasal insan, siyasal bakımdan aktif, ilgili ve akılcıdır.

Ne var ki, Inkeles'in saptadığı bütün bu niteliklerin, ampirik olarak gözlemlenip gözlemlenmediği biraz şüphelidir. Siyasal katılım üzerindeki tartışmamız, siyasal partilerin ve diğer modern siyasal örgütlerin çok önemli bir rol oynamaya devam ettiklerini göstermektedir ki, Inkeles'in ikinci noktasına göre bunu beklemek gerekirdi. Gene, modernleşme ile birlikte siyasal çatışmanın

ortadan kalkar gibi görünmediğine de işaret etmiştik. Inkeles'in siyasal hoşgörüyü ve başkalarının haysiyetini saygıya ilişkin gözlemleri, bu kitapta gözden geçirdiğimiz olguların çoğuna pek uygun düşmemektedir. Siyasal bütünleşme üzerindeki tartışmamız, atıfsal (ascriptive) kriterlerin («kişinin özel nitelikleri»nin) hâlâ çok önemli bir siyasal fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Çoğu zaman ödüller, katkıya göre değil, kişinin etnik, kültürel veya dinsel grubuna göre elde edilmeye çalışılmaktadır. İnsanlar, bilim ve teknolojiye inanç duyacak veya siyasal yeniliklere açık olacak yerde, çoğu zaman bunlara karşı çıkmaktadırlar..

Modern bireyler, gerçekten de geleneksel atalarına oranla, siyasetin etkisi bakımında daha bilinçli, siyasal bakımdan daha bilgili, siyaseti etkilemeye çalışma ve siyasal örgütlere katılma konularında daha eğilimli görünüyorlar. Ne var ki, bu artan siyasal duyarlılık ve faaliyetin yönü, apayrı bir konudur. Modern bireylerde, kendi kültür gruplarının diğer üyelerine güvenme ve onlarla işbirliğinde bulunma eğilimi daha güçlü olabilir; ancak bundaki amaç, başka grupların siyasal katılmalarını engellemek ve devletin getirmeye çalıştığı bilim ve teknolojiye karşı direnme de olabilir.

Değişim Sancıları

Siyasal kültürde değişim, temel değerlerle yapılar arasındaki uyumsuzluktan doğar. Makro düzeydeki bu değişimlerin, gerek kişilik gerek yöresel toplum düzeyinde önemli mikro sonuçları ve kökleri vardır. Lucian Pye, Birmanya'da kültürleşme taleplerinin, derin ve tedirgin edici çeşitli tepkiler doğurduğunu, bunun da siyasal etkinliği azaltmış olabileceğini ileri sürmüştür. Bu talepler, bireyin benlik duygusuna yönelik tehditlerdir. Bunlar, bireyin insani ve siyasal ilişkiler kurma yeteneğini sarsabilir; bundan doğan yetersizlik korkusu da, eylemi büsbütün felce uğratacak endişeler doğurabilir. Kültürleşme, liderlerin kişisel benliklerini, dolayısıyla onların bir millî benlik yaratma ve bunu güçlendirmeye yeteneklerini ciddi şekilde zorlar. Bunun sonucunda da, geleceksellik ve modernlik karşısında yaygın çelişkiler, mevcut alternatifler arasında sık sık yön değiştirmeler, millet işlerinin yürütülmesinde güven yokluğu ve korkulu bir kararsızlık ortaya çıkar (Pye, 1962, s. 255-66, 287).

Başka bölgelere ilişkin psikolojik araştırmalar da, ana çizgileriyle bu çelişik duyguları doğrulamıştır. Leonard Doob'un Afri-

ka'daki Lou'lar, Ganda'lar ve Zulu'larla Jamaica'lilar üzerindeki araştırması, benzer bir örüntü göstermektedir; bu örüntüde, dış modernleştiricilere karşı çelişik duygular, değişimi reddeden geleneksel liderlere karşı husumet, fakat bir yandan da eski ile yeninin ilişkilendirilmesinde süreklilik ve «syncretism» göze çarpmaktadır. Bununla beraber, Doob'un varsayımına göre, temel değerlerinde eskiden yeniye doğru bir değişim olan insanlarda, gerek eski gerek yeni inanç ve değerlerin yarar ve zararları konusunda bir iç çatışma eğilimi mevcuttur (Doob, 1960, s. 117-24, 150-57). Mannoni'nin (1964) Madagaskar üzerindeki incelemesi (ancak Fanon'un 1967 tarihli eleştirisine de bakınız) kişisel ve milli benlik arasındaki karmaşık ilişkiyi daha da iyi açıklamaktadır. Pye'm (1962) Birmanya'daki gözlemlerine paralel olarak, Mannoni de şöyle bir sıra gözlemiştir : İlkın sömürgecilerle olan sıcak bağımlılık ilişkisinden bir tatmin duyulmakta, sonra kültürleşmeden ve ayrımcı politikalarından doğan endişeler yaşanmakta, nihayet sömürgecilerce terk olunma tehdidi husumet duygularına yol açmaktadır. Bu sebeple kültürleşme talepleri, gerek topluluk içinde gerek bireyde benlik krizleri yaratabilir ve bunlar da birbirlerini güçlendirebilir. Öyleyse, böyle bir sürecin doğuracağı siyasal değişimin en önemli sorunu da, kişisel ve milli benliği yaratmak veya yeniden yaratmak olacaktır.

Kültürleşmenin, birey ve topluluk üzerinde ikinci bir zararlı etkisi de vardır. Batının etkisi, geleneksel sosyal ve manevı düzeni bozmuştur. Uyuşmazlıkların çözümünde geleneksel yöntemler çökmeye başlamıştır. Batı tipi bir mahkeme sisteminin kabulü, özellikle kendi aleyhlerine sonuç vereceğini tahmin ettikleri için geleneksel adalet sisteminden kaçınmak isteyenler için, geleneksel yolların bir alternatifini ortaya çıkarmıştır. Sonuçta dâva sayısı artmıştır. Bengal ve Cava'da dâvalar o kadar artmıştır ki, bunu sadece istatistiksel kayıtların geliştirilmesiyle açıklamak mümkün değildir. Dâva yolu, hakemliğe ve uzlaşmaya dayanan geleneksel uyuşmazlık çözüm yöntemlerini geri plâna itmiştir. Bu aşınma, toprak düzeni bakımından ciddi sonuçlar doğurmuştur; Batı hukukunun mülkiyet kavramları benimsendikçe, cemaat mülkiyeti, özel mülkiyet yararına olarak kısmen ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla yeni hukukı yöntemler, ilişkilerdeki tahmin edilebilirliği azaltmış, düzensizlikler artmıştır (Rudolph ve Rudolph, 1967, s. 258, 261-62; Pye, 1966, s. 117-21).

Ayrıca, Batı hukukunun kabulü, «syncretic» örüntüyü izlemiştir. Asya'da sömürge yöneticileri, hukukun yüceliğini, her şeyin kurallara uygun biçimde yürütülmesi gereğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla birçok kişiler, hukukun gücünün, onun törensel niteliğinde gizli olduğuna inanmışlardır. Bu kişilere göre Avrupa hukukunun sihirli gücü, gerekli formüllerin söylenmesine dayanıyordu. Bu törensel nitelik, eski emsallere dayanmayan bütün yeni kararlara karşı direnişe yol açıyordu. Latin Amerika'da ise, insan eseri hukuka karşı daha adamsendeci bir tutum geleneği mevcuttu. Bu geleneğe göre hukuk, en fazla, ulaşılmaya çalışılacak bir hedefi belirtir. Sömürge döneminde yerel memurlar, çoğu zaman kral kararnamelelerini uygulamamış, bu yüzden bir ceza da görmemişlerdir. Bağımsızlıkla birlikte, görünüşteki anayasalarla siyasal gerçeklik arasındaki uçurum genişlemesini sürdürmüştür. 1917 Meksika Anayasası gibi «devrimci anayasalar»da bile, ulaşılmaya çalışılacak bir hedef anlamındaki yazılı metinlerle, bunların uygulanış biçimi arasında büyük bir uçurum vardır (Pye, 1966, s. 123-24; Morse, 1964, s. 175-76; Haring, 1963, s. 57, 60-61, 64, 66, 100-8; Scott, 1964, s. 17, 46, 263, 300). Böylece, modern hukuki kavramların ödünç alınması durumunda bile, «syncretic» süreçler, hukuk reformunun toplum üzerindeki etkisini yumuşatabilmektedir.

Üçüncü bir gerilim kaynağı, Batı kültürel örüntülerinin yayılmasının, eşit olmayan etkiler doğurmasıdır. Nüfusun daha Batılılaşmış kesimleriyle, geleneksel kültürün ana unsurlarını koruyan kesimleri arasında bir uçurum açılabilir. Burada «Batılılaşma» deyimini bilinçli olarak kullanıyoruz. Bu deyim, Batının temel siyasal değerlerinin «syncretic» biçimde benimsenmesini ifade eder. Oysa modernleşme (okuryazarlık, sanayileşme, v.b.) Meiji Japonya'sında olduğu gibi, temel geleneksel, Batılı-olmayan değerlerden vazgeçilmeksizin de benimsenebilir veya teşvik edilebilir. Bu fark, genellikle, elit-kütle farkına paraleldir. Hindistan gibi açık, yarışmacı sistemlerde, gelenekle modernliğin kütle siyasal kültürü içinde «syncretic» biçimde kaynaşması, siyasal eylemlerde ilkel bağlılıkların ön plâna geçmesi, elitin daha akılcı nitelikteki siyasal kültürünü değiştirebilir, belki de ortadan kaldırabilir. Yarışmacı olmayan tek-parti sistemlerinde ise elit, kütle siyasal kültürünü plânlı biçimde değiştirmeye çalışır (Weiner, 1971, s. 241-44; Pye, 1966, s. 17-18). Elitle kütle arasındaki siyasal farkı kapatacak bu iki yöntemden biri meyvalarını verinceye kadar, Batılılaşmanın

eşitsiz biçimde yayılması, siyasal değişim süreçlerini bir kat daha güçleştirir.

Siyasal Plânlama, Değişim ve Kültür

Eski veya yeni birçok devletler, toplumlarının siyasal kültürünü değiştirmeyi plânlamaya çalışırlar. Plânlı siyasal kültür değişiminin en dramatik biçimde başarılı olduğu örnek, herhalde Sovyetler Birliğidir. Frederick Barghoorn'a göre bu değişimin sonucunda, katılamacı bir uyruk kültürü ortaya çıkmıştır; yani vatandaşlar, hem yöneticilerinin istemlerine itaat göstermeli, hem liderlerinin emirlerini yerine getirirken coşkulu ve girişimci şekilde davranmalıdırlar. Bu, bilinen bir yöntemdir. Kişiler, «gönüllü» örgütlere üye yapılarak, siyasal faaliyete aktif ve sürekli biçimde katılmak üzere mobilize edilirler. Öncelik taşıyan hedeflerin gerçekleştirilmesi için vatandaşlar sürekli kampanyalara sokulurlar. Böylece, modernleşme halindeki bir devlette, hayatın bütün yönlerini birbirine bağlayan anlatımsal bir değerler örüntüsü yaratılır. David Apter, buna mobilizasyon sistemi demektedir.

Bir mobilizasyon sisteminin, geleceğe yönelik bir ideolojisi vardır.⁷ Böyle bir sistemde, doğrudan doğruya plânlama, eylemin ağırlığı ve toplumun tabakalaşma biçiminin kökten değiştirilmesi önem taşır. Apter'm dediği gibi, «mobilizasyon atmosferi, bir kriz ve saldırı atmosferidir. Normallik ve pasiflik, tehlikeli bile sayılabilir. Bireylerin, en mütevazı faaliyetlerde bile kendilerini göstermeleri beklenir. Kişisel hayatın gizliliği için meşru bir alan olmadığı gibi, böyle bir gizlilik benimsenmiş bir değer de değildir. Sosyal hayatın tümü siyasallaşmıştır» (Barghoorn, 1966, s. 14-17; keza bk. Apter, 1965, s. 360).

Mobilizasyon sistemi, Küba siyasal kültüründe bazı değişimlere yol açmış olabilir. Richard Fagen'a göre, devrimci davranış örüntüsünün önemli sabit unsurları, işbirliği, eşitlikçilik, fedakârlık, hizmet, çalışma, kendini geliştirme, itaat ve yolsuzluklara bulaşmamadır. İyi vatandaş, kendisine emredilenleri yapar, üretimi arttırmaya çalışır, boş zamanlarında da okur. İyi vatandaş, «yetkili makamların isteklerine karşı duyarlıdır». Bireysel ve kültürel dö-

7. İdeolojinin bir kültürel sistem olarak daha ayrıntılı şekilde tartışılması için, bk. Geertz (1973, s. 193-233).

nüshümü gerçekleştirecek temel mekanizma, devrimci örgütlere ve devrimci kampanyalara (meselâ okuryazarlık kampanyası ve 1970'teki 10 milyon tonluk şeker ürünü kampanyası) güdümlü biçimde katılmadır. Gerçi Fagen, «Küba'daki yeni inanç ve davranış örüntülerinin hâlâ pek sağlam olmadığını» belirtmektedir ama, gene de temel siyasal değerlerin bir dönüşüm geçirmekte olduklarını varsaymaktadır (Fagen, 1969, s. 14, 157; keza bk. s. 10, 16, 153). Sovyet ve Küba örneklerindeki paralellik göstermektedir ki, siyasal kültürde başarılı bir plânlı değişim, gerçekten de bir katılcı uyruk kültürünü amaçlamakta ve buna yol açmaktadır.

Plânlı siyasal kültür değişiminin başarısızlığa uğradığı durumlar ise daha çoktur. Afrika'da tek-parti ideolojilerinin yaygınlaşması, plânlı siyasal değişimin etkin bir aracı olmaktan çok, elitleri siyasal gerçeklerin sancularından kurtarma fonksiyonu görmüştür. Aristide Zolberg'e göre ideolojik anlatımlar, «dinsel tören»lere benzemiştir; siyasal ideolojiler, «hiç değilse insanların realiteye ilişkin görüşlerini değiştirmek suretiyle, o realitede gerçek bir dönüşüm yaratan sihirli sözler haline gelmişlerdir». Gana, Mali ve Endonezya gibi ülkelere, buradaki anlamında mobilizasyon sistemleri gözüyle bakıldığı zamanlar olmuştur (Zolberg, 1966, s. 65; Apter, 1963, s. 93). 1960'ların son yıllarında olup bitenler ise, mobilizasyon sistemlerinin başarısı hakkında çok daha ölçülü bir yargıda bulunmamızı gerektirmektedir. Bugüne kadar, komünist sistemler dışında, mobilizasyon yoluyla plânlı siyasal değişim örnekleri az ve başarısız olmuştur. Siyasal kültür, değişime karşı direnme gösterir; değişse bile bu, ideologların istediğinden daha yavaş olur.

Modernleşmecî Siyasal Değişimin Siyasal Kültürel Şartları

Siyasal modernleşme açısından en çok önem taşıyan siyasal inanç, siyasal benliktir; yani bireylerin, kendilerini tartışmasız biçimde bir milletin mensupları olarak görmeleri. Güçlü bir milli benlik duygusu yaratan bir siyasal kültüre sahip olmanın taşıdığı önem, literatürde sık sık vurgulanmaktadır (Verba, 1965, s. 529-34; Deutsch, 1966, s. 164-67; Rustow, 1967, s. 35).

İkinci bir şart, insanların kendi vatandaşlarına güvenme ve onlarla birlikte çalışma yetenekleridir. Güvenme yeteneği, çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Meselâ Daniel Lerner, bir kişinin, kendisini bir başkasının durumunda tasavvur etme yeteneği anlamın-

da «empathy» üzerinde durmuştur. Güven duygusunun ötesinde, bir halkın dernekleşme yeteneği de çok önemlidir. İnsanların birbirlerine güvenmeleri yetmez, birlikte çalışabilmeleri de gerekir. Banfield'in dediği gibi, «kendini yönetmede başarılı olunması, kamusal konularda çok sayıda kişinin davranışlarının uyumlaştırılabilmesine bağlıdır» (Banfield, 1958, s. 7-8; Dahl, 1975; Lerner, 1958, s. 49-50; Huntington, 1968, s. 28-32). Dernekleşme yetenekleri zayıf bir siyasal kültür, modern, karmaşık ve uyarlanabilir bir siyasal sistem kurmada büyük güçlüklerle uğrayabilir.

Üçüncüsü, bireyler, siyaset ve devlet yönetiminde etkili olabileceklerine, bu amaçla siyasete aktif biçimde katılabileceklerine ve katılmaları gerektiğine, kendilerinin ve diğer kişilerin girdilerinin sonucu olan hükümet kararlarının kendi hayatlarını etkilediğine inanmalıdırlar. Modern bir siyasal sistemin işlemlerinin vatandaşlarca aktif biçimde meşrulaştırılması, vatandaşlara otorite ve etkinlikle ulaşılabilmesi gereklidir. Daha basit bir deyimle modern devlet yönetimi, yönetmeyi mümkün kılan bir siyasal kültürü gerektirir (Verba, 1965, s. 537-43; Almond ve Verba, 1965, s. 337-43).

Siyasal kültürlerde bu şartlara uygun düşmeyen birçok değişimler olabilir ama, bu tür bir değişime «modernleşme» veya «geleşme» adı verilebileceği şüphelidir. Her siyasal değişim «ileriye dönük» olmaz; her siyasal kültür, değişimi hoş karşılamaz; ve elbette her siyasal kültür, modernleşmeci siyasal değişimden hoşlanmaz. Siyasal değişimle siyasal kültür arasındaki ilişki hakkında burada incelemiş bulunduğumuz varsayımlar, aslında modernleştirici siyasal değişimin hem az rastlanan hem güç bir iş olduğunu göstermektedir.

IV. SIYASAL KATILMA

Siyasal Katılmanın Mahiyeti

Siyasal katılma çeşitli şekillerde tanımlanabilir.⁸ Burada bu deyim, özel vatandaşların hükümetçe alınan kararları etkilemek üzere tasarlanmış faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu tanım, dikkatimizi tutum ve davranışlardan çok, eylemlere; kamu işleriyle sü-

8. Huntington ve Nelson (1976). Siyasal katılma kavramının aydınlatılması için, bk. Bölüm 1 ve bu *Handbook*'un Dördüncü cildinde Verba ve Nie'nin «Political Participation» başlıklı denemeleri.

rekli ve meslek icabı olarak uğraşan kişilerden çok, özel vatandaşlara çekmektedir. Buna karşılık, hükümetin kararlarını etkilemeye yönelik bütün çabaları, yasal veya yasa-dışı, şiddetçi veya barışçı, başarıya ulaşmış veya ulaşmamış olsun, içine almaktadır. Ayrıca, hükümet kararlarını etkilemek üzere yalnız aktörün kendisince tasarlanmış eylemleri değil, aktörden başka biri tarafından hükümet kararlarını etkilemek amacıyla tasarlanmış eylemleri de içine almaktadır. Bunlardan ilkinde **özerk** katılma, ikincisine de **mobilize** katılma denilebilir. Siyasal katılmanın alabileceği şekiller, bir toplumdan ötekine değişebilirse de, normal olarak oy vermeyi, diğer seçim faaliyetlerini, hükümet kararlarını etkilemeye yönelik kolektif lobby'cilik çabalarını, örgütsel faaliyetleri, özel temasları, anonim veya şiddet eylemlerini içine alır. Siyasal katılma, çoğu zaman bir grup eylemidir; genellikle, sosyal sınıf, menfaat grubu, cemaat, mahalle, yüzyüze ilişkilere dayanan patron-yaşam grubu veya hizip ve siyasal parti temeli üzerinde örgütlenir. Siyasal katılmanın genel düzeyi, şüphesiz, toplumdan topluma büyük ölçüde değiştiği gibi, belli bir toplumda zaman içinde de değişme gösterir.

Sosyo-Ekonomik Modernleşme Katılmayı Niçin Arttırır?

Daniel Lerner'in 1958'de ifade ettiği gibi, «geleneksel toplum, katılımcı olmayan toplumdur. Modern toplum ise katılımcıdır». O zamandan bu yana, geleneksel ve modern toplumlar arasındaki başlıca farkın, siyasal katılmanın alanı ve yoğunluğu olduğu genellikle kabul edilmiştir. Daha zengin, daha çok sanayileşmiş, şehirleşmiş, karmaşık toplumlarda; az gelişmiş, kırsal ve daha ilkel ekonomik ve sosyal sistemlere oranla, daha çok sayıda insan daha çok sayıda yollardan siyasete katılır. Lerner'den on yıl sonra bir grup yazar, «bir milletin siyasal katılma düzeyinin, o milletin ekonomik gelişme düzeyine paralel olarak değiştiğini öğrenmek, kimseyi şaşırtmamaktadır» diyorlardı (Nie, Powell ve Prewitt, 1969). Milletlerarası karşılaştırmalara ve uzun dönemlerin incelenmesine dayanan birçok veriler, bu önermeyi desteklemektedir. Bunlar arasında, çalışan nüfusun birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerle dağılışı biçimiyle siyasal mobilizasyon düzeyi arasında evrensel düzeyde saptanan ilişkiye; elli Amerikan eyaletinde oya katılmanın, «ekonomik gelişme düzeyinin bir fonksiyonu» olduğu yolundaki bulguya değinilebilir (Milbrath, 1965; Dye, 1966). Öyle görünüyor ki, sosyo-ekonomik modernleşme ile, siyasal katılmanın genişlemesi,

tarih boyunca birbirine paralel yürümüştür. Bir toplumda sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ne kadar yüksekse, siyasal katılma düzeyi ve muhtemelen özerk katılmanın mobilize katılmaya oranı da o kadar yüksektir.

Sosyo-ekonomik gelişmeyle siyasal katılma arasında niçin böyle bir ilişki vardır? Genel olarak, çeşitli ilişki noktaları göze çarpmaktadır.

1. Bir toplumda siyasal katılma düzeyi, sosyo-ekonomik statüye bağlı olarak değişme eğilimindedir. Daha fazla eğitim görmüş olanlar, daha yüksek gelir sahipleri ve yüksek statülü mesleklerde çalışanlar, genellikle, fakir, eğitimsiz ve aşağı statülü mesleklerde çalışanlara oranla daha katılmacıdırlar. Ekonomik gelişme, bir toplumdaki yüksek statülü rollerin oranını yükseltir; daha çok kişi, okuma yazma öğrenir, eğitim görür, geliri artar ve orta-sınıf mesleklerinde çalışmaya başlar. Şüphesiz, bu faktörlerin kendi aralarında çok kuvvetli korelasyonlar vardır. Ancak araştırmaların gösterdiğine göre her faktörün, siyasal katılma üzerinde farklı toplumlarda farklı derecelerde bağımsız bir etkisi de olabilir. Gelirle siyasal katılma arasında kuvvetli bir ilişki var görünmektedir; siyasal katılmanın eğitimle ilişkisi, daha da kuvvetlidir. Inkeles, fabrika deneyimi, kırsal veya şehirsiz köken, kütle haberleşmeleri alıcılığı, şehirde oturma süresinin uzunluğu gibi diğer değişkenler sabit tutulduğunda, eğitimle aktif vatandaşlık arasında tutarlı ve güçlü bir ilişki bulunduğunu saptamıştır. Fabrika deneyiminin süresiyle aktif vatandaşlık arasında da, altı ülkenin hepsinde gözlemlenen, daha zayıf olmakla birlikte gene de tutarlı bir ilişki mevcuttur. Bir kişinin aktif katılma skoru (bu skor, 0 ile 100 arasında değişmektedir) ortalama olarak her ek öğrenim yılı için yaklaşık 2.5 puan, her ek fabrikada çalışma yılı için de yaklaşık 1.25 puan artmaktadır. Almond ve Verba'nın vardıkları şu sonuç da, benzer niteliktedir: «Araştırmalarda genellikle yer alan demografik değişkenler —cinsiyet, oturma yeri, meslek, gelir, yaş v.b.— arasında hiçbirisi, siyasal tutumları belirleme derecesi açısından, eğitimle mukayese edilemez». Bununla birlikte, eğitim ve diğer statü değişkenleri ile, siyasal katılmanın bazı şekilleri arasında, diğer şekillerine oranla daha kuvvetli bir ilişki vardır. Meselâ Verba ve Nie'nin beş milleti kapsayan araştırmalarında, eğitimle kampanya faaliyetleri ve cemaat faaliyetleri arasında kuvvetli, oy verme ile zayıf bir ilişki bulunmuş, eğitimle özel temaslar arasında ise hemen hemen hiç-

Bir ilişki bulunmamıştır (Inkeles, 1969b, Almond ve Verba, 1965, Verba, Nie ve Kim, 1971).

Statü değişkenleri niçin daha fazla siyasal katılmaya yol açma eğilimindedir? Çeşitli araştırmalardan elde edilen çok güçlü kanıtlar, yüksek statü ile siyasal etkinlik ve yeterlik duyguları arasında ilişki bulunduğunu, siyasal etkinlik duygusuna sahip olanların da olmayanlara oranla siyasete katılmalarının daha olası olduğunu göstermektedir. Kısacası statü değişkenleri, siyasal katılma üzerinde, tutumsal değişkenler vasıtasıyla etkili olmaktadır. Gerçekten, kendilerini siyasal bakımdan etkin hissetmeyen yüksek statülü bireyler, gene kendilerini siyasal bakımdan etkin hissetmeyen aşağı statülü bireylere oranla, siyasete çok daha fazla katılma eğiliminde değillerdir. Bundan başka, yüksek statülü, özellikle iyi eğitim görmüş kişiler, aşağı statülü kişilere oranla, siyasete katılmanın bir vatandaşlık ödevi olduğuna daha çok inanırlar; böyle bir ödev duygusuna sahip olanlar da, siyasete gerçekten daha çok katılırlar (Dahl, 1961; Milbrath, 1965).

2. Sosyo-ekonomik gelişme, örgüt ve derneklerin çoğalmasına ve daha çok kişinin bu gruplara katılmasına yol açmak suretiyle de, siyasal katılmayı artırır. Gelişmiş toplumlarda işveren örgütlerine, çiftçi derneklerine, işçi sendikalarına, cemaat örgütlerine; kültür, eğlence, hattâ din örgütlerine daha çok rastlanır. Bu çeşit örgütlere üye olan ve aktif biçimde katılan bireylerin, siyasete katılmaları olasılığı da, bunlara üye olmayanlara oranla daha büyüktür. Gerçekten, siyasal katılma farklarını açıklama bakımından, örgütsel katılmanın sosyo-ekonomik statüden daha önemli bir faktör olduğu yolunda artan kanıtlar vardır. Almond ve Verba'nın, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Almanya, İtalya ve Meksika'ya ilişkin verilerinin dikkatle yeniden gözden geçirilmesi gösteriyor ki, sosyo-ekonomik statü katılmadaki varyansın yaklaşık yüzde 10'unu, örgütsel katılma ise bu varyansın yaklaşık yüzde 25'ini açıklamaktadır. Başka araştırmalar da benzer sonuçlar vermiştir (Nie, Powell, Prewitt, 1969; Erbe, 1964; Lipset, 1960).

Bireylerin örgütlenmiş gruplara katılmaları, büyük ölçüde, sosyo-ekonomik gelişmenin bir sonucudur. Ekonomik gelişme, örgütsel katılmayı nasıl artırır? Bunun iki ayrı yolu olduğu görülmektedir: Birincisi sosyo-ekonomik katılma yolu, ikincisi ise daha dolaysız biçimde grup bilinci yolu.

Çoğu ülkede, daha yüksek eğitim, gelir ve mesleki statü sahibi olan kişiler, bu niteliklere daha az sahip olanlara oranla, örgütlere daha çok katılma eğilimindedirler. Ancak bu ilişki, bazı ülkelerde diğerlerinden daha belirgindir. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde durum böyledir. 1955 yılında, beş sosyo-ekonomik sınıftan en yükseğine mensup olan Amerikalıların yüzde 82'si, en alt sınıftakilerin ise ancak yüzde 8'i, bir örgütte üyeydi. Erbe'nin Iowa'daki üç toplum üzerindeki araştırması, sosyal statü ile örgütsel katılma arasındaki ilişkinin, bunlardan herbiriyle siyasal katılma arasındaki ilişkiden daha kuvvetli olduğunu ortaya koymuştur (Lipset, 1960; Erbe, 1965; Orum, 1966). Amerika Birleşik Devletlerinde örgütsel faaliyet eğitime doğrudan doğruya paralel olarak değiştiği halde, Norveç'te böyle değildir. Daha genel düzeyde Nie ve araştırma arkadaşları, inceledikleri beş ülkede sosyal statü ile örgütsel katılma arasında, aşağıdaki çarpım noktası korelasyon katsayılarını bulmuşlardır (Rokkan, 1970; Nie, Powell ve Prewitt, 1969) :

Amerika Birleşik Devletleri	.435
Birleşik Krallık	.313
İtalya	.304
Meksika	.227
Almanya	.213

Demek ki, sosyal statü ile örgütsel katılma arasındaki ilişkinin derecesi açısından, toplumlar arasında önemli farklar vardır. Örgütsel katılma ile sosyal statü arasında kuvvetli bir ilişkinin bulunması, katılmadığı sınıf farklarını artırma eğilimindedir. Örgütsel katılmanın başka bir faktöre bağlı olabileceği toplumlarda ise o değişken, sosyal statünün siyasal katılma üzerindeki etkisini hafifletebilir. Sınıf ya da grup bilinci, yüksek düzeylerde örgütsel katılmaya ve siyasal katılmaya yol açabilir. Şu halde, bir toplumun sınıf yapısı ne kadar esnekse, sınıf ve statü değişkenlerinin katılma farklarını açıklamadaki önemi o kadar artar. Toplumun sınıf yapısı ne kadar katıysa, dolayısıyla aşağı statülü kişilerin sınıf veya grup bilinci ne kadar kuvvetliyse, siyasal katılmanın sosyo-ekonomik statüyle olan ilişkisi o kadar zayıftır; yeter ki, aşağı statülü grupların katılması, ya siyasal baskı yoluyla, ya da o grubun siyasete katılmaması «gerektiği» yolundaki olumsuz bir öz imaj sonucu, sınırlı düzeyde tutulmasın. Dolayısıyla sınıf yapısının katılığı,

ancak diğer şartlar aşağı statülü grupların siyasal faaliyetine imkân veriyorsa, grup bilincini ve siyasal katılımı güçlendirir.

Örgütsel katılmanın siyasal katılmaya yol açması, sosyo-ekonomik statünün siyasal katılmaya yol açmasından hayli değişik yollardan gerçekleşir. Yukarıda belirttiğimiz gibi sosyal statü, daha çok, siyasal tutumlarda yarattığı değişimler yoluyla, siyasal katılımı teşvik eder. Örgütsel katılma ise, tutumlarda önemli bir değişim yaratmaksızın, siyasal katılımı artırma eğilimindedir. Almond ve Verba verilerinin yeniden tahlili, sosyal statüden doğan siyasal katılmanın yüzde 60'ının, tutumlardaki değişim yoluyla gerçekleştiğini göstermiştir. Bu değişimler, katılma ödevi duygusunun güçlenmesi, siyasal bilgi düzeyinin yükselmesi, hükümetin bireysel menfaatler üzerindeki etkisinin daha iyi algılanması, siyasal etkinliğin artması, siyasal konulara daha yoğun bir dikkat gösterilmesidir. Buna karşılık, örgütsel katılmadan doğan siyasal katılmanın yüzde 60'ı, tutumsal değişkenlerin işe karışmasından kaynaklanmayan, dolaysız bir ilişkinin ürünüdür (Nie, Powell ve Prewitt, 1969). Benzer şekilde Venezüela'da köylüler, daha siyasal etkinlik duygusu kazanmadan önce, sendikalar ve siyasal partiler içerisinde mobilize olmuşlardır. Bu mobilizasyon, yüksek düzeyde bir siyasal katılmaya yol açmış, bu da köylülerin siyasal etkinlik duygusu kazanmalarına sebep olmuştur (Mathiason ve Powell, 1972). Gene benzer olarak, Mexico City'ye gelen göçmenler, orada doğmuş olanlara oranla daha çok oy vermekte ve «cemaat temeline dayanan siyasal faaliyetlere» daha çok katılmaktadırlar; buna karşılık şehirde doğanların, siyasal sürece tanımasal açıdan katılma skorları çok daha yüksektir. Göçmenlerin siyasal katılma davranışları, «yüksek siyasal bilgi düzeyinden, katılmayı destekleyici psikolojik yönelimlerden veya genellikle siyasal katılmanın ön şartı olarak kabul edilen diğer özelliklerden ve kaynaklardan büyük ölçüde bağımsızdır» (Cornelius, 1972). Görülüyor ki, aşağı statülü kişilerin örgütsel katılmaları, bağımsız bir grup bilinci duygusunun gelişmesi sonucu olabilir. Bu grup, bir sınıf, bir cemaat grubu veya bir mahalle olabilir. Bireyin grupla özdeşmesi ne kadar yoğunsa, örgütlere ve siyasete katılma olasılığı da o kadar yüksektir.

3. Ekonomik ve sosyal modernleşme, sosyal gruplar arasında gerginlikler ve çatışmalar yaratır; yeni gruplar doğar, yerleşik gruplar tehditlerle karşılaşır, aşağı statülü gruplar durumlarını iyileştirebilecek imkânlar elde eder. Sonuç olarak, sosyal sınıflar, böl-

geler ve cemaat grupları arasındaki çatışmalar artar. Sosyal çatışma yoğunlaşır ve bazı durumlarda bir grup bilincini yoktan var eder; grup bilinci de, grubun, taleplerini başka gruplar karşısında ileri sürmek ve savunmak üzere kolektif eyleme girişmesine yol açar. Kısacası, grup siyasete yönelmek zorunda kalır.

Yoğun veya sürekli çatışmalar ya da grubun varlığına yönelik tehditler, böylece grup bilincini güçlendirebilir ve sürekli siyasal katılma örüntüleri yaratabilir. Son yıllarda West Virginia'daki yüksek oya katılma oranları, bu eyaletin 1890'lardan 1920'lere kadar «maden işçilerinin sendikalaştırılmasında bir açık savaş alanı» oluşuyla açıklanmıştır. «Diğer güney ve sınır eyaletlerindeki durumun tersine, West Virginia'da siyasete katılma olasılığı en düşük olan grup (yani alt sosyo-ekonomik statü grubunu oluşturan işçiler) katılma yönünde güdülenmiş ve örgütlenmiştir» (Johnson, 1971). Benzer şekilde, Mexico City'deki göçmenlerin kolektif eylem eğilimleri, «büyük ölçüde, şehrsel sosyalleşme deneyimlerine; özellikle arazi işgalleri, polisle, hükümet makamlarıyla, arazi sahipleriyle ya da diğer makamlarla çatışmalar gibi siyasallaştırıcı kolektif deneyimlere; ve 'olumsuz müeyyideler'le sonuçlanan diğer deneyimlere bağlıdır» (Cornelius, 1972). Grup bilinci yaratan bu tür kolektif deneyimler, katılmaya yatkın bir siyasal kültürü ve üslubu teşvik edebilir; bu kültür, söz konusu deneyimi yaşamış olan kuşaktan sonra da devam edebilir.

Sürekli ve yoğun grup özdeşliğinin ve siyasal katılmanın, sürekli bir dış çatışmaya bağlı olduğu bazı durumlar da vardır. Meselâ yeni şehrsel yerleşme merkezlerindeki gecekonducular, çoğu zaman, arazi işgal etmek, evlerini tahliyeden korumak veya temel belediye hizmetlerinden yararlanmak için kolektif siyasal eyleme girişmek zorunda olduklarının bilincine varırlar. Ancak bir kez bu topluluk yerleşip de güvenliğe kavuştuktan sonra, kolektif siyasal eylem ihtiyacı ve bunun taşıdığı önem azalır; gecekonducular ve çocukları, bunun yerine, evlerini iyileştirmek veya daha yüksek ücretli işler bulmak gibi, bireysel sosyo-ekonomik hareketlilik çabalarına yer veren hedefler izleyebilirler. Nitekim kırsal bölgelerden Mexico City'ye göç edenler, gerek genellikle şehrin yerlilerinden, gerek özellikle kendi çocuklarından daha aktif şekilde siyasete katılıyorlardı; oysa, siyasal katılmayla genellikle ilişkili gördüğümüz tutumsal ve psikolojik yönelimler, yerliler ve çocuklar arasında daha kuvvetliydi (Cornelius, 1972). Bununla birlikte göçmenlerin, top-

luluğun hayatına veya bireysel arazi mülkiyetinin güvenliğine karşı bir dış tehdidin devam etmekte olduğu yolundaki algıları («dış grup düşmanlığı») yoğun bir grup özdeşliğine ve katılmaya yol açar. Benzer şekilde, Amerika nşehirlerinde etnik gruplar arasındaki çatışma ne kadar yoğunsa, o grup üyelerinin siyasal katılma düzeyleri de o kadar yüksektir (Lane, 1959).

4. Ekonomik gelişme, devlet fonksiyonlarının önemli ölçüde artmasını hem gerektirir, hem buna yol açar. Devletin faaliyet alanı, toplumun egemen siyasal değerlerinden ve ideolojilerinden elbette etkilenir ama, toplumun ekonomik gelişme düzeyinden daha da çok etkilenir. Genellikle, özel teşebbüsçü kapitalizme bağlı hükümetlerce yönetilen ileri endüstrileşmiş toplumların ekonomileri, inançlı sosyalistlerce yönetilen tarımsal toplumlardan çok daha fazla sosyalleşmiştir. Bunlardan birincisinde, hükümetin destekleyici, düzenleyici ve yeniden dağıtıcı faaliyetlerine çok daha fazla gerek vardır. Oysa, devletin faaliyetleri toplumsal grupları ne kadar çok etkilerse, bu gruplar devlet yönetiminin kendi hayatları açısından taşıdığı önemi o kadar açıkça görür ve hükümet kararlarını etkileyebilmek için daha aktif çaba gösterirler. Çoğu zaman gruplar, hükümetin, kendilerinden vergi, hizmet ve düzenlemeler biçiminde daha çok istemlerde bulunmasını önlemek amacıyla siyasal eyleme girişirler.

5. Genellikle sosyo-ekonomik modernleşme, milli gelişme çerçevesi içinde gerçekleşir. Milli devlet, sosyo-ekonomik modernleşmenin aracıdır. Dolayısıyla, bireyle milli devlet arasındaki ilişkinin birey yönünden taşıdığı önem artar; bireyin devletle özdeşmesi, onun diğer bağılıklarına oranla ön plâna çıkar. Teorik olarak bu özdeşme, vatandaşlık kavramıyla anlatılır; vatandaşlığın, sosyal sınıf ve cemaat grubu bağlarını geri plâna ittiği ve kütlenin siyasal katılımı için bir temel oluşturduğu varsayılabilir. Bütün vatandaşlar devlet karşısında eşittir; devlet hayatına katılma konusunda hepsinin birtakım asgari eşit hakları ve sorumlulukları vardır. Bu anlamda sosyo-ekonomik modernleşme, siyasal katılmayı bir ölçüde meşrulaştıran ve kolaylaştıran bir siyasal kültür ve görüş tarzı yaratır. Bu, gerek demokratik, gerek komünist toplumlar bakımından doğrudur.

Gelişme-Katılma İlişkisinin Sınırları

Siyasal bilimcilerin sözlerini, istatistiksel kanıtların ağırlığını ve inandırıcı görünen bu nedensellik ilişkilerini göz önüne aldığı-

muзда, bir toplumun sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile siyasal katılım düzeyi arasında neredeyse birebir bir ilişki bekleyebiliydik. Oysa gerçekte durum böyle olmaktan uzaktır. Millî siyasal katılımın birçok şekillerinin ekonomik gelişmeye bağlı olarak artması yolunda genel bir eğilim mevcut bulunmakla beraber, bu hiç de evrensel bir olgu sayılmaz. Diğer şartların eşit olması halinde ekonomik gelişme, siyasal katılımı artırma eğilimindedir. Ancak diğer şartlar nadiren eşittir; kendileri ekonomik gelişmenin zorunlu ürünü olmayan birçok faktörler, siyasal katılım üzerinde etkili olur. Toplumlarda siyasal katılımın genel düzeyi hakkında yargılara varmak imkânsız gibidir. Bununla birlikte, siyasal katılımın belli bazı biçimlerine, özellikle oya katılmaya baktığımızda, sosyo-ekonomik gelişmeyle hiçbir açık pozitif ilişki göstermeyen birtakım farklılıklara rastlanabilir.

1. Sosyo-ekonomik modernleşmenin, zaman içinde belki düzensiz, fakat geriye dönülmez biçimde artması normaldir. Oysa birçok toplumlarda siyasal katılım düzeyleri, kısa süreler içinde hayli büyük dalgalanmalar geçirir. Katılmada ani artışlar («katılma patlamaları») ve aynı derecede belirgin düşüşler olabilir. Meselâ Amerika Birleşik Devletlerinde 1890'lardan itibaren aşağı yukarı kırk yıl süreyle oya katılım oranları, belirgin ölçüde düşmüştür; oysa bu dönem, aynı zamanda önemli bir ekonomik gelişme, özellikle endüstriyel gelişme dönemi idi. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Türkiye ve Kolombiya'da oya katılımın önemli ölçüde düştüğü dönemler olmuştur. Kenya, Uganda ve diğer Afrika devletlerinde siyasal katılım düzeyleri, bağımsızlıktan hemen önceki ve hemen sonraki yıllarda zirvesine çıkmış, bunu katılımın büyük ölçüde düştüğü yıllar izlemiştir (Bienen, 1974; Kasfir, 1972). Benzer şekilde, bir toplumdaki belli grupların katılım düzeyleri, zaman içinde, sosyo-ekonomik modernleşmeyle pek ilgili olmadan da değişebilir. Gerek grup, gerek toplum düzeyindeki bu değişimler, sosyo-ekonomik modernleşme modelinden salt gelip geçici sapmalar olarak göz ardı edilemeyecek derecede sürekli değişimlerdir.

2. Toplumlar arasında, bunların sosyo-ekonomik gelişme düzeylerindeki farklara uygun düşmeyen önemli siyasal katılım farkları vardır. Asya'nın yoksul komünist toplumlara (özellikle Çin ve Kuzey Vietnam) kuşkusuz, olağanüstü yüksek mobilize katılım düzeylerine sahiptir. Ekonomik bakımdan Amerika Birleşik Devlet-

lerinden çok daha az gelişmiş olan birçok toplumlarda, oya katılma oranları Amerika'dakinden çok daha yüksektir.

3. Toplamların çeşitli bölgeleri arasındaki katılma oranı farklarıyla, sosyo-ekonomik modernleşme farkları arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Türkiye, Hindistan ve başka bazı ülkelerde oya katılma, ülkenin az gelişmiş bölgelerinde, gelişmiş bölgelerindekinden bir hayli daha yüksektir. Amerika Birleşik Devletleri gibi, seçime katılma oranıyla ekonomik gelişme arasında eyaletler düzeyinde kuvvetli bir korelasyonun bulunduğu bir ülkede bile, West Virginia gibi bir eyalet, bu örüntüden önemli ölçüde sapabilmekte ve nisbeten düşük ekonomik gelişme düzeyine rağmen yüksek bir seçime katılma oranı gösterebilmektedir.

Modernlikle katılma arasında genel düzeyde geçerli olan ilişkiden niçin bu gibi sapmalar görülmektedir?

Bir defa, sosyo-ekonomik modernleşmeyle ilişkili olan veya ondan etkilenip de siyasal katılmayı arttıran birçok değişkenler, sosyo-ekonomik modernleşme süreci dışında başka sebeplerden de doğabilir. Grup çatışması ve grup bilinci, örgütsel katılma ve devlet faaliyetlerinin genişlemesi, ekonomik gelişme süreçlerinin etkisiyle artma eğilimindedir. Ancak bunlar, ekonomik gelişmeden tamamen bağımsız olarak ortaya çıkabilecek olan göç, sömürü, savaş, saldırı, siyasal liderlik, ideolojik ve dinsel farklar gibi sebeplerden de ileri gelebilir. Siyasal katılmayı teşvik etmekle birlikte, sosyo-ekonomik modernleşmeden bağımsız olarak değişmesi muhtemel olmayan tek faktör, toplumun statü yapısıdır. Ne var ki, toplumlar geliştikçe siyasal katılma, statü yapısından çok, siyasal ve örgütsel faktörlere bağlı olarak değişir; bunları da, mutlaka ekonomik gelişme düzeyi belirlemez.

İkincisi, sosyo-ekonomik gelişmenin bazı yönlerinin, siyasal katılma üzerindeki dolaysız etkisi fazla olmayabilir. Bunun en ilginç örneği, şehirleşmedir. Lerner'in, 1950'lerin sonlarındaki eserinde şehirleşmeye birinci derecede bir rol tanıdığı olmasının ilginçtir. Lerner'in, kullandığı verilerce de desteklenir görünen varsayımı, şehirleşmenin okuryazarlığa, okuryazarlığın kütle haberleşmeleri alıcılığına, onun da siyasal katılmaya yol açtığıydı. Daha sonraları başka bilim adamları, varsayılan bu nedensellik ilişkilerini yeniden tahlil ederek, biraz farklı örüntüler bulmuşlar, fakat gene de şehirleşmeye birinci derecede önem vermişlerdir. Meselâ Alker (1966)

kütle haberleşme araçları alıcılığını pek önemsemiyerek, şehirleşmeden okuryazarlığa, oradan da katılmaya uzanan daha dolaysız bir çizgiyi vurgulamıştır. Tanter (1967), nedensel çizginin, şehirleşmeden okuryazarlığa, oradan kütle haberleşmeleri alıcılığına ve sonra da gerek okuryazarlıktan gerek kütle haberleşmeleri alıcılığından katılmaya doğru olduğunu ileri sürmüştür. Gerçekte ise, kırsal ve şehrsel siyasal katılma düzeyleri arasında evrensel düzeyde tutarlı bir fark var gibi görünmemektedir. Bazı toplumlarda seçime katılma oranı, kırsal bölgelerde daha yüksektir, bazı toplumlarda da şehrsel alanlarda. Otuzbeş yıl önce Herbert Tingsten, siyasal davranış üzerindeki öncü eserinde bu noktayı çok açık olarak belirtmişti. Tingsten, İsveç, Norveç, İzlanda, Finlandiya, Avusturya ve Almanya'da şehrsel oy verme oranlarının daha yüksek, buna karşılık Bulgaristan ve İsviçre'de kırsal oranların daha yüksek olduğunu; Fransa, Danimarka ve Polonya'da ise sonuçların karışık olduğunu veya hiçbir fark göstermediğini belirtmiştir. Böylece, bazı ülkelerde şehrsel nüfusun «siyasal bakımdan daha aktif» oluşuna karşılık, gene de «şehirlerdeki ve köylerdeki seçimlere katılma konusunda hiçbir genel kural konulamayacağı» sonucuna varmıştır (Tingsten, 1963).

Daha sonraki araştırmalar, bu önermeyi doğrulamıştır. Birçok ülkelerde şehrsel ve kırsal seçime katılma oranları arasında hiçbir gerçek fark yoktur; Fransa ve Japonya gibi bazı ülkelerde kırsal oy verme oranları, şehirlerdekinden daha yüksektir (Tarrow, 1971; Milbrath, 1965). Şehrsel oranların daha yüksek olduğu ülkelerde de, görünüşteki bu dolaysız ilişki, yapay niteliktedir; yani eğitim ve meslek farklarının sonucudur. Bu faktörler sabit tutulduğu zaman, yerleşme merkezinin büyüklüğü ve şehirde yaşama süresi, siyasal katılma üzerinde hiçbir anlamlı bağımsız etkiye sahip görünmemektedir. Inkeles, altı ülkede «aktif vatandaşlığı» açıklayan faktörler üzerindeki karşılaştırmalı tahlilinde, şehirde yaşama ile aktif vatandaşlık arasında Arjantin, Şili ve Nijerya'da orta kuvvette bir ilişki, Hindistan ve Doğu Pakistan'da ise çok daha zayıf bir ilişki bulmuştur. Ancak eğitim ve fabrika dencyimi kontrol edildiği zaman bu ilişkiler kaybolmuş, hattâ Arjantin ve Şili'de orta kuvvette olumsuz ilişkilere dönüşmüştür (Inkeles, 1969b). Şu halde şehir hayatının, aktif vatandaşlık üzerinde hiçbir bağımsız etkisi yoktur. Hindistan üzerindeki başka bir araştırmada gene, eğitim kontrol edildiği zaman, «şehirlerde yaşayanların kırsal böl-

gelerde yaşayanlara oranla biraz daha az oy kullandıkları» görülmüştür (Goel, 1970). Nie ve araştırma arkadaşları, Almond ve Verba'nın Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Almanya, İtalya ve Meksika hakkındaki verilerini yeniden tahlil ederek, benzer bir sonuca varmışlardır. Buna göre, yerleşim yerinin büyüklüğü anlamındaki şehirleşmenin, genel siyasal katılma üzerinde hiçbir bağımsız etkisi yoktur; sadece tek bir marjinal örnekte (Amerika Birleşik Devletleri) milli düzeydeki siyasal katılma üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Öte yandan, yerleşim biriminin büyüklüğü ile, yerel yönetim kararlarını etkileme çabaları arasında tutarlı biçimde zayıf negatif korelasyonlar mevcuttur. Gene de hiçbir örnekte şehirleşme, katılmadaki varyansın yüzde 2'sinden fazlasını açıklamış değildir (Nie, Powell ve Prewitt, 1969). Kısacası, şehirselleşmenin kırsal siyasal katılmadan daha yüksek olduğu durumlar, sosyal statü, eğitim ve meslek farklarından kaynaklanmaktadır.

Şehirlerle köyler arasında toplam oy oranları bakımından mevcut fark, büyük ölçüde, kadınların oy verme oranları arasındaki farkın sonucudur. Tarihte Avrupa'da, şimdi de Hindistan'da görüldüğü gibi, uzun sürede kırsal kadınların oy verme oranları şehirselleşen kadınlara yaklaştıkça, kırsal ve şehirselleşen kadınların oy verme oranları arasındaki fark da azalma eğilimindedir (Tingsten, 1963; Field, 1971).

Modernlik ve katılma arasındaki genel ilişkiden sapmanın üçüncü bir sebebi, sosyo-ekonomik modernleşmenin, bazı yönlerden siyasal katılmayı azaltma eğilimi gösterebilmesidir. Meselâ devletin faaliyet alanının genişlemesi, siyasal katılma düzeyi açısından, olumlu olduğu gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilir. İnsanlar, devleti kendi menfaatleri açısından daha etkili görebilirler ama, bu mutlaka onların siyasal etkinlik duygularının güçlenmesine yol açmayabilir. Devlet faaliyetlerinin yerel düzeyden uzaklaşarak, gitgide milli düzeyde yoğunlaşması, tam aksi yönde etki yapabilir. Devlet faaliyetlerinde uzmanlaşmanın, devlet personelinde profesyonelleşmenin artması, devletin toplam faaliyetleri içinde karmaşık ve teknik program ve politikaların oranının yükselmesi de, aynı sonucu doğurabilir. Geleneksel toplumda hükümet kararlarının bireysel çıkarları veya özel sorunları konu edinmesi olasılığı daha yüksektir. Genellikle sosyo-ekonomik modernleşme sonucunda, özel durumlara ilişkin kararlar nisbi olarak azalır, kolektif çıkarlara ilişkin daha genel kapsamlı kararlar belirgin biçimde artar,

bireysel ihtiyaçları karşılamak üzere daha rutinleşmiş yöntemler gelişir. Dolayısıyla, özellikle aşağı statülü birey ve grupların, kişisel temaslarda ve küçük grup lobby'cilğinde bulunmalarının sağlayacağı yararlar azalabilir. Modernleşme, devlet görevlileriyle aşağı statülü vatandaşlar arasındaki sosyal mesafeyi de arttırabilir. Köy muhtarına veya yerel toprak sahibine başvurabilen, hattâ bunlarla pazarlık edebilen köylü, başkentten gönderilen şehirselle eğitim görmüş tarım reformu memuruyla ilişki kurmakta tamamen yetersiz kalabilir.

Siyasal katılımın amacı, hükümetin alacağı kararları etkilemektir. Dolayısıyla, bu tür faaliyetlerin, kararların alındığı merkezlere yöneltilmesi ve bunlar üzerinde etkili olması gerekir. Geleneksel bir toplumda köylülerin hayatını etkileyen kararların çoğu, muhtemelen, köy muhtarı ve ihtiyar heyetince alınıyordu; dolayısıyla, köylülerin giriştikleri bütün siyasal katılma eylemleri, bunlara yönelikti. Oysa, toplum modernleştikçe, köylüleri etkileyen hükümet kararlarının artan bir bölümü, köy düzeyinde değil, milli düzeyde alınmaktadır. Karar-alma merkezindeki bu değişim, köylülerin siyasal eylemlerinin merkezindeki değişimden çok daha hızlı gerçekleşebilir. Şu halde, geleneksel bir toplumda köylüyü etkileyen hükümet kararlarının belki yüzde 90'ı köy düzeyinde, yüzde 10'u da milli düzeyde alınır. Toplum modernleştikçe bu dağılım, yüzde 50-50'ye hızla yaklaşabilir. Oysa, köylünün siyasal katılımı, büyük ölçüde, meselâ yüzde 80 oranında, hâlâ köy düzeyine yönelik olabilir. Merkezî hükümetin toplumu etkileyen kararlarının sayısı, merkezî hükümeti etkileyen siyasal katılımın düzeyinden daha hızlı artar. Bireysel siyasal eylemlerin, bireyleri etkileyen hükümet kararlarına oranı düşer. Ayrıca, belli bir köyün halkı, birçok köyleri etkileyecek kararlar üzerinde, şüphesiz, ancak marjinal bir etki sahibi olabilir. Dolayısıyla, toplam siyasal katılma miktarı artsa bile, bir yandan da yabancılaşma ve siyasal etkinlikten yoksunluk duyguları da artabilir.

Sosyo-ekonomik modernleşme, siyasete ilişkin olanlar da dahil olmak üzere, ilişkilerin ve örgütlerin fonksiyonel özgüllüğünü de arttırır. Geleneksel bir tarım toplumunda elit ve kütle, birbirlerine ekonomik, sosyal, dinsel ve siyasal ilişkileri kapsayan yaygın bağlarla bağlı olabilirler. İlişkilerin bu çok-fonksiyonlu niteliği sayesinde toprak sahibi veya köy muhtarı, kendi adamlarını siyasal amaçlar için daha kolaylıkla mobilize edebilir. Modern bir toplumda

ise siyasal örgütçüler, bu tür yaygın ve çok-fonksiyonlu ilişkiler kurmak ve yüksek düzeyde siyasal katılma sağlamak amacıyla, «bütünleşme partileri» yaratmaya çalışmaktadırlar. Gerçekten, Türkiye, Hindistan, Tayland ve diğer ülkelerdeki seçimlerde en yüksek seçime katılma oranları, bu geleneksel kırsal bölgelerde görülmektedir; buralarda yerel liderler, seçimlerde taraftarlarını oy kullanmaya seferber edebilmek için, kendi sosyal prestijlerinden, kültürel üstünlüklerinden, ekonomik özendiricilerden, açık ya da zımnî zorlamalardan yararlanabilmektedirler. Sosyal, kültürel ve yardımlaşma fonksiyonlarını salt siyasal nitelikli fonksiyonlarla birleştiren modern bütünleşme partileri de, benzer şekilde yüksek seçime katılma oranları sağlamada genellikle çok başarılıdırlar. Buna karşılık, salt siyasal nitelikli örgütlerin ve liderlerin benzer katılma oranları sağlayabilmeleri güçtür. Kısacası, örgütlerin çok-fonksiyonluluğu, siyasal katılma ile olumlu bir korelasyon göstermektedir. Oysa, modernleşme halindeki toplumlarda, daha özgül fonksiyonel ilişkiler yönünde bir genel eğilim mevcuttur. Bu, siyasete yansdığı, yani siyasal katılma organları farklılaştığı ve salt siyasal katılma konusunda uzmanlaştığı oranda, bundaki başarı o kadar azalır. Siyasal katılımın genişlemesi, profesyonel bir siyasal sınıfın gelişimi gibi paradoksal bir duruma yol açar; bu da, siyasal ilişkileri diğer ilişkilerden ayırmak suretiyle, siyasal katılmayı azaltabilir veya sınırlandırabilir.

Ekonomik gelişme, gerek yatay gerek dikey olsun, bireysel sosyal ve ekonomik hareketlilik imkânlarını da arttırma eğilimindedir. Kısa vadede bireysel sosyal hareketlilik, siyasal katılmayı azaltabilir. Eğer bireyler, şehre göç etmek, yüksek statülü işler bulmak veya ekonomik refah düzeylerini yükseltmek suretiyle amaçlarını gerçekleştirebiliyorlarsa, bunlar, bir ölçüde siyasal katılımın yerini tutabilir. Daha genel düzeyde, Hirschman'ın deyimiyle «çıkış» fırsatlarının ve özendiricilerinin artması, kişilerin «ses»lerini duyurmaya çalışmaları olasılığını azaltır (Hirschman, 1970). Artan ekonomik güvensizlikle ve düşen hayat standartlarıyla karşılaşılan bir köylünün şehre göç etmesi ihtimali, düzeltici siyasal eyleme girişmesi ihtimalinden daha kuvvetlidir; yeter ki, göçün bedeli, katlanılabilir ölçüde olsun. Ekonomik gelişme (haberleşme ağları, yollar, otobüs işletmeleri, şehirlerde iş imkânları) göçten doğan belirsizlikleri azaltır ve göçün bedelini düşürür; dolayısıyla kırsal siyasal katılma, düşük düzeyde kalır. Göçün imkânsız veya

güç olduğu durumlarda ise, köylülerin, belirsizlik ve tehlikelerine rağmen, siyasal eylem yoluna başvurmaları ihtimali daha kuvvetlidir. Benzer şekilde, bir şehrin merkezi kesimlerinde birtakım mahalle hayatı sorunlarıyla karşılaşan beyaz vatandaşlar, eğer göç ve siyasal eylem alternatifleri arasında bir seçim yapabilecek durumdaysalar, büyük ihtimalle bunlardan ilkinii seçerler; siyahlar ise, göç kendileri için gerçek bir alternatif olmadığından, daha büyük ihtimalle siyasal yöntemlere başvururlar (Orkell ve Uno, 1972).

Eğitim ve meslek kontrol edildiği zaman şehrsel siyasal katılma oranlarının kırsal oranlardan genellikle daha yüksek olması şunu göstermektedir ki, şehir ortamında kütle haberleşmelerinden ve kişiler-arası temaslardan doğan daha yoğun dürtülere rağmen katılmayı düşük düzeyde tutacak birtakım dengeleyici özellikler mevcut olabilir. Sosyal ve ekonomik hareketlilik imkânlarının daha geniş oluşu, uzun vadede siyasal katılmayı arttırırsa bile, kısa vadede azaltabilir. Şu halde ekonomik gelişme, gerçi siyasete katılma yönünde daha büyük baskılar ve dürtüler doğurabilir ama, diğer şartların eşitliği halinde, başka birtakım şeylere katılma yolunda daha çekici imkânlar açmak suretiyle, siyasal katılmanın çekiciliğini de azaltabilir.

Katılmanın Şekilleri ve Temelleri

Toplumlar modernleştikçe, siyasal katılmanın yalnız düzeylerinde değil, şekil ve temellerinde de değişimler olabilir. Geleneksel bir toplumda, milli düzeydeki seçim, lobby ve örgüt faaliyetleri, herhalde hayli sınırlıdır. Hükümetin her düzeydeki kararları, genellikle bireysel çıkarlarla ve özel sorunlarla ilişkilidir. Dolayısıyla, gerek yüksek gerek düşük statülü bireyler için, bireysel temas faaliyetleri büyük önem taşır. Daha karmaşık bir toplumun gelişmesi ise, bu tür sorunları çözmek üzere bir bürokrasinin ve rutinleşmiş yöntemlerin yaratılmasına yol açar; bu da, aşağı statülü bireylerin kişisel temas faaliyetlerini güçleştirir. Bir yandan da karar-alma süreci, kolektif yarar ve zararları göz önüne alan, daha genel nitelikli bir süreç haline gelir; bu ise, hedeflerine ulaşabilmek için sistemli lobby'cilik çabalarına girişebilecek yüksek statülü bireylerin ve bilinçli grupların eylemlerini kolaylaştırır.

Basit bir siyasal modernleşme teorisine göre, katılma temellerinin nisbi önem dereceleri bakımından, daha geleneksel temel-

lerden (patron-yanaşma grubu ve cemaat grubu) daha modern temellere (sınıf, menfaat grubu, parti) doğru bir değişimin de olması gerekir. Gerçekte ise modernleşme, mutlaka patron-yanaşma ilişkilerinin ve cemaat gruplarının rolünü azaltmamaktadır. Bunlara, başka birtakım temellerin eklenmesi ihtimali daha kuvvetlidir. Kısacası, daha modern bir toplumda katılmanın temelleri, geleneksel toplumdakine oranla daha karmaşık ve çeşitlidir.

Patron-yanaşma ilişkileri, geleneksel toplumlarda yerleşik elitlerin, aşağı statülü bireyleri dikey olarak mobilize etmelerini sağlayan bir araçtır.⁹ Saf geleneksel toplumlarda patron-yanaşma ilişkilerinin açık bir siyasal içeriği olmayabilir. Yarışmacı seçimlerin ortaya çıkışı ise, yanaşmaya yeni bir kaynak (yani oy hakkı) kazandırır; o da, bu kaynağı, başka çıkarlar sağlamak için, patronuyla takas edebilir. Patron-yanaşma ilişkilerine dayanan siyasal süreç, çoğu zaman kırsal bölgelerde yüksek seçime katılma oranlarına yol açabilir. Hindistan'da, Filipinler'de, Türkiye'de ve Kolombiya'da bu, siyasal hayatın önemini sürdürmekte olan bir unsurdur. Bu ülkelerde patron-yanaşma grupları, çoğu zaman siyasal partilerin temel yöresel birimlerini meydana getirir; yörenin ileri gelen bir kişisi, bir partiyi destekleyip kendi taraftarlarını bu yönde mobilize ederken, rakip yöresel liderler de diğer partiler vasıtasıyla faaliyette bulunurlar.

Şehirlere göç olgusu, potansiyel yanaşmaları, patron-yanaşma sisteminden uzaklaştırır. Ama bir yandan da, eğer eski yerlerinde kalmış olsalardı sınıfsal ve devrimci siyasal eyleme yönelebilecek olan artık nüfusu emmek suretiyle, kırsal bölgelerde bu sistemin istikrarını arttırabileceği gibi, patron-yanaşma ilişkilerinin şehir ortamında ortaya çıkmasına da yol açabilir. Brezilya'da gözlemlendiği gibi, eğer şehre kırsal elitler de göç ediyorsa, bu ihtimal daha kuvvetlidir. Ayrıca, şehre gelen göçmenlerle, şehirselleşen *cacique*'ler veya semt patronları arasındaki ilişki de, çoğu zaman kırsal patron-yanaşma ilişkisine benzemektedir. Ancak arada iki fark vardır: (1) şehirselleşen *cacique*-yanaşma ilişkisi, daha açık biçimde ve daha ön planda siyasal nitelik taşır; (2) *cacique* ve yanaşma ara-

9. Siyasal bilimcilerin patron-yanaşma ilişkilerine karşı ilgileri, 1960'ların sonlarında çiçek gibi açıldı. En önemli çalışmalar şunlardır: Landé (1965, 1971), Tarrow (1967), Weingrod (1968), Scott (1969), Powell (1970), Kaufman (1972), Lemarchand (1972), Lemarchand ve Legg (1972).

sındaki statü farkları, genellikle, kırsal patronla yavaşma arasındakilerden daha azdır.

Şehirsel bölgelerde patron-yavaşma ilişkileri, zamanla egemen kişisel niteliklerini yitirerek, daha kurumlaşmış makine politikasına dönüşebilir. Bununla birlikte, yüksek gelişme düzeyindeki toplumlarda bile, temel yavaşmacılık örüntüleri devam edebilir. Mesele Japonya'daki Liberal Demokratik parti, kırsal seçmenlerinin şehirlere göç etmelerine rağmen, oy gücünü sürdürebilmiştir; bunu da, bireysel liderlerin çevresinde, karmaşık patron-yavaşma ilişkilerini içeren yöresel dernekler (*koenkai*) kurmak suretiyle başarmıştır. Bu derneklerden bazılarının yirmi, otuz bin üyesi vardır. Sisteme, bir bütün olarak, yerinde bir deyimle «örgütsel yavaşmacılık» adı verilmektedir (Watanuki, 1974).

Geleneksel bir toplumda millî düzeydeki siyasal katılma, yüksek sınıf mensuplarıyla sınırlıdır; dolayısıyla katılmanın birimleri, esas itibarile, sınıf-içi kliklerdir; patron-yavaşma grupları da, bir ölçüde bunu tamamlamaktadır. Ancak katılmanın alanı genişledikçe, gerek kırsal gerek şehirsel bölgelerde, sınıfa ve menfaat grubuna dayanan katılma imkânları da artar. Bazı durumlarda köylüler, seçim veya lobby'cilik amaçlarıyla, yatay ya da sınıfsal bir temel üzerinde mobilize edilebilirler. Ne var ki, sınıfa dayanan kırsal siyasal süreçler, çoğu zaman şiddet kullanımını içerir ve devrimci biçimler alır. Şehirsel bölgelerde ise, sınıfsal siyaset, en yoksul şehirlilerden çok, sanayi işçileri ve beyaz yakalı orta sınıf grupları arasında görülür; en yoksul olanlar, ya hiç örgütlenmezler veya daha çok komşuluk grubu temeli üzerinde örgütlenirler. Genellikle bütün alt-gelir gruplarında sınıf bilincine az rastlanır.

Komşuluk grubu temeline dayanan katılma, ya köylerden veya şehirsel mahalle ya da *barrio*'lardan kaynaklanabilir. Şehirlerde mahalleler, siyasal örgütlenme açısından, belki bütün diğer sosyal tabanlardan daha önemlidir. Şehirin yeni yerleşim merkezlerinde bu daha da belirgindir. Belediyelerin sağladığı en önemli hizmetler (su, kanalizasyon, polis ve itfaiye) coğrafi esasa göre dağıtılır. Mahalleler, bu hizmetleri istemek üzere örgütlenir. Yeni yerleşim birimleri, arazi ve hukukî statüye ilişkin kollektif ve bireysel haklarını kabul ettirmek zorunda da olabilirler. Kırsal bölgelerde de köy bir siyasal örgütlenme temeli olabilir ama, bazı durumlar (mesela orta İtalya) dışında köyler arasındaki rekabet, şehirsel *barrio*'-

lar arasındaki kadar yoğun değildir. Genellikle, köylere kıyasla şehirsel barrio'ların daha büyük bir bölümü, siyasal istemlerde bulunmak amacıyla örgütlenir.

Çoğu zaman sosyo-ekonomik değişim, cemaat gruplarının bilincini, siyasal faaliyetlerini ve gruplar arası şiddet kullanımını azaltacak yerde, artırır. Cemaat gruplarının siyasal katılma yönünden ne ölçüde bir temel oluşturabilecekleri, esas itibarıyla, gruplar arasındaki ilişkilere bağlıdır. Bu ilişkiler de, grupların sayısına, büyüklüğüne, buldukları yere ve sahip oldukları güce göre değişir. Aşağıdaki faktörlere bağlı olarak, farklı cemaat grubu katılımı örüntüleri oluşabilir :

1. Toplumda, çok sayıda küçük cemaat gruplarının veya az sayıda büyük cemaat gruplarının bulunuşu;

2. Farklı grupların, farklı iktidar kaynaklarına (eğitim, zenginlik, zorlama gücü, dış bağlar, örgüt) sahip olmaları;

3. Hükümetin, mutlak çoğunluğa veya nisbi çoğunluğa sahip olan yahut azınlıkta bulunan bir cemaat grubunun kontrolünde oluşu;

4. Cemaat gruplarının, farklı bölgelerde veya kırsal ve şehirsel bölgeler arasında birbirlerinden ayrılmış olmaları veya birbirlerine yakın ve karışmış durumda yaşamaları;

5. «Geri kalmış» veya «geleneksel» gözüyle bakılan bazı grupların, sosyo-ekonomik statülerini iyileştirerek, geleneksel egemen gruplara karşı bir «statü değişimi» tehdidi yaratmaları (Bk. aşağıda, Bölüm VI, «Siyasal Bütünleşme»).

Öyle anlaşıyor ki, siyasetin cemaat temeline dayanması ve insanların cemaat mesajları yoluyla mobilize olmaları, siyasetin patron-yanaşma ilişkilerine, sınıfa veya komşuluk grubuna dayanması durumlarına oranla, daha yüksek düzeyde siyasal katılma doğurma eğilimindedir. Şüphesiz, siyasetin cemaat temeli üzerinde yapılaşması, cemaat grupları arasındaki işbirliği ilişkilerinin yıkılmasına, cemaatler-arası düşmanlık ve çatışmanın artmasına, cemaatler arasında şiddet kullanımına ve sonuçta milli bütünlüğün ciddi bir tehditle karşılaşmasına da yol açabilir. Dolayısıyla hükümetler, siyasal katılma ile cemaat grupları çatışması arasındaki ya-

kın ilişki nedeniyle, bunların her ikisini de sınırlandırmaya çalışabilirler.

Modernleşme, bir cemaat grubu içerisinde daha büyük sosyo-ekonomik farklılaşmaya yol açabilir (Rudolph ve Rudolph, 1967). Ancak bu eğilimler, çoğu zaman abartılmıştır. Bir cemaat grubunun, sosyo-ekonomik statülerini ortalama grup düzeyinin çok üzerinde iyileştiren üyeleri, grupla yakından özdeşmekten vazgeçip, grup üyeleriyle olan etkileşimlerini azaltabilirler. Bunlar, gruptan köptukları ölçüde, grubu daha geniş görüşlü ve muhtemelen daha ilimli bir liderlikten yoksun bırakırlar; böylece, grupla özdeşmeye devam edenlerin türdeşliği artmış olur. Bu durumda, bazılarının gösterdikleri bireysel sosyo-ekonomik hareketlilik, diğerlerindeki kolektif siyasal cylem eğilimlerini güçlendirebilir.

Siyasal parti, modern, katılımcı siyasal sürecin ayırdedici örgütüdür (Huntington, 1968). Siyasal katılmanın düşük düzeyde olduğu toplumlarda bilinmeyen siyasal parti, ilk defa Amerika Birleşik Devletlerinde onsekizinci yüzyılın son ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında siyasal katılmanın genişlemesiyle birlikte, siyasetin sürekli bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bazı hallerde, meselâ Leninist tipte bir profesyonel devrimciler partisinde, siyasal parti birincil bir siyasal özdeşme ve cylem temelidir. Daha normal olarak parti, ya başka tür bir grubun siyasal ifade aracı, ya da iki veya daha çok grubun siyasal faaliyetlerini düzenleyici ve bütünleştirici bir araç görevi gören tamamlayıcı bir üst tabakadır. Diğer temellere dayanan siyasal örgütler, genellikle, üyelerinin daha farklılaşmış birtakım güdülerini ve çıkarlarını yansıtır. Parti ise, çoğu zaman, bundan bir dereceye kadar farklıdır; çünkü parti, birçok değişik güdülere sahip mobilize ve üzerk katılımcıları, belirli siyasal hedefler doğrultusunda bir araya getirmeye çalışır. Genellikle partiler, geleneksel patron-yanaşma gruplarına, cemaat gruplarına, ya da işçi ve köylü sendikaları gibi meslek-sınıf gruplarına ne kadar yakından bağlı olurlarsa, siyasal katılmayı arttırmada o kadar önemli bir rol oynarlar. Katılmanın düzeyi ve bir dereceye kadar da şekilleri, iki veya daha çok katılma temeli arasındaki ayırım çizgilerinin birbiriyle ne ölçüde çakıştığına ve böylece temellerden birine yöneltilmiş mesajların öteki temellere yönelik mesajları ne ölçüde güçlendireceğine bağlıdır.

V. SİYASAL KURUMLAR

Siyasal Kurumlar ve Sosyo-Ekonomik Modernleşme

Siyaset (yani bir toplumda kİmin neyi, ne zaman ve nasıl alacağına kararlaştırılması) her zaman olmasa bile, çoğu zaman, biçimsel örgütler ve usüller vasıtasıyla gerçekleşir. Bu örgüt ve usüller, istikrarlı, tekrarlanan ve keriidlerine değer verilen davranış örüntüleri haline geldikleri ölçüde, siyasal kurumlar niteliğini de kazanırlar. Her toplumun evriminde, onun siyasal kurumlarının gelişmesi ve bozulması, şüphesiz, ana temalardan biridir. Gerçekten, bir süre önce, bizzat siyasal gelişmenin siyasal kurumlaşma olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürmüştük. Ancak sonradan üzerinde tekrar düşündüğümüzde, siyasal gelişme gibi hayli gevşek anlamlı, tartışmalı ve değerlerle ilişkili bir kavramı; kurumlaşma gibi daha özgül, analitik ve değer yargılarından uzak bir kavramla özdeşleştirmeye çalışmak, bize pek yararlı görünmedi (Bk. Huntington, 1965, 1971a).

Siyasal kurumlarla sosyo-ekonomik modernleşme arasındaki ilişkinin tahlilinde, siyasal kurumların üç boyutu büyük önem taşır.

1. Örgütlerin ve usüllerin kurumlaşma derecesi. Bu, onların uyarlanabilirliği, özerkliği, karmaşıklığı ve tutarlılığıyla ölçülebilir (Huntington, 1968). Kurumlaşmanın düzeyi, şüphesiz, bir örgüt veya usülden ötekine veya bir siyasal sistemden diğerine değişir. Herhangi bir örgüt, usül veya siyasal sistem bakımından bu düzey, zaman içerisinde de değişebilir; kurumsal gelişme ne kadar mümkünse, kurumsal bozulma da o kadar mümkündür.

2. Örgüt, usül veya siyasal sistemin modernlik veya geleneksellik derecesi. Modern siyasal sistemler, geleneksel siyasal sistemlerden, (a) meşruluğun temelleri ve hükümet otoritesinin mahiyeti; (b) siyasal katılım yollarının kapsamı ve mahiyeti (girdi kurumları) ve (c) bürokrasinin alanı ve karmaşıklığı (çıkı kurumları) noktalarından ayrılırlar.

3. İktidarın dağılımında kurumların, ne ölçüde bir toplanma veya plüralizm sağladıkları. Geleneksel siyasal sistemlerle modern siyasal sistemler arasında, sistem içerisindeki iktidarın miktarı bakımından fark vardır; ancak her ikisinde de, mevcut olan iktidar,

topllanmış veya dağılmış olabilir. Demokratik bir siyasal sistem, hem iktidar miktarının büyük olduğu (yüksek düzeyde siyasal katılım), hem bu iktidarın toplanmış değil, dağılmış olduğu bir sistemdir.

Sosyo-ekonomik modernleşme süreçleri, siyasal kurumlaşmanın bu üç boyutundan herbirini etkileyebilir. Bir yandan siyasal bilimde kurumsalcılığa karşı çıkan davranışçı yaklaşım, öte yandan ekonominin önceliğine ilişkin Marksist varsayımların sosyal bilimde zımnen geniş ölçüde benimsenmiş olması sebebiyle, bilim adamlarının dikkatleri, sosyo-ekonomik modernleşmenin siyasal kurumları nasıl etkilediği sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa, bunun tersine, siyasal kurumlar da, daha sonraki siyasal değişimi ve sosyo-ekonomik gelişme örüntülerini belirleyebilir ve bunlara yön verebilirler. Siyasal kurumların bağımlı ve bağımsız değişken olarak incelenmeleri arasında yeniden bir denge kurabilmek amacıyla, aşağıdaki bölümde sosyo-ekonomik modernleşmenin siyasal kurumlar üzerindeki etkilerini hayli özetleyerek ele alacağız; daha sonraki ki bölümde ise, siyasal kurumların, gelecek siyasal değişimi ve ekonomik gelişmeyi hangi yollardan etkileyebileceğini aydınlatmaya çalışacağız.

Modernleşmenin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri

Bu denemenin birinci bölümünde, siyasal gelişme hakkındaki türevsel ve fonksiyonel yaklaşımlar arasında bir ayrım yapmıştık. Bunlardan ilki siyasal gelişmeyi, modernleşme adı verilen genel sosyal değişim sürecinin siyasal unsuru olarak görmektedir. Fonksiyonel yaklaşım ise, tersine, siyasal gelişmeyi, modern toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek siyasal kurumların ve uygulamaların ortaya çıkması olarak görmektedir. Ancak o zaman da ileri sürdüğümüz gibi, türevsel yaklaşım, çoğu zaman «siyasal gelişme» deyimini hayli paradoksal ve belki de yanıltıcı biçimde kullanmaktadır. Çünkü gerçekte modernleşmenin siyasal etkileri hakkında kesinlikle ileri sürülebilecek tek iddia, modernleşmenin eninde sonunda toplumdaki geleneksel siyasal kurumları ya yıkacağı veya bunları, modern toplumun daha kapsayıcı ve daha çeşitli istemlerine uyarianabilecek biçimde köklü değişikliklere uğratacağı iddiasıdır. Gerçekten çoğu zaman, modernleşme, modern katılımcı siyasal kurumların gelişmesine yol açtığından daha hızlı olarak, siyasal katılımı arttırmaktadır. Bu da, düzenin bozulduğu, şiddetin ön plâna

çıkacağı ve siyasal sorunları çözecek meşru siyasal usüllerin mevcut olmadığı bir pretöryen durum yaratır. Sosyo-ekonomik modernleşmenin muhtemel siyasal sonucu, siyasal istikrarsızlıktır (Bk. Huntington, 1968).

Ancak bazan da modernleşme, ya geleneksel siyasal kurumların uyarlanması, ya da bir devrim sürecinden yeni kurumlarını doğması yoluyla, modern siyasal kurumlara vücut verebilir. Genellikle modern bir toplumun doğuşu, fonksiyonel açıdan, otoritenin rasyonelleşmesini, siyasal katılımın genişlemesini ve yapılarını farklılaşmasını gerektirir. Bu, kurumsal açıdan, (a) yeni meşruluk kaynaklarına dayanan hükümet kurumlarının; (b) katılmaya yeni girişen gruplarla hükümet kurumları arasında ilişki kanalları sağlayacak katılma kurumlarının; (c) modern toplumun kendi siyasal sisteminden beklediği yönetim fonksiyonlarını yerine getirecek yapıları sağlayan bürokratik kurumların gelişmesi demektir.

Hükümet Kurumları ve Meşruluğun Temelleri

Geleneksel toplumların hükümet kurumları, genellikle, bir imparator veya kraldan ve bürokratlardan ya da aristokratlardan kurulu bir veya daha çok yardımcı kuruldan oluşur. Bu kurumlar, meşruluklarını, zamanasımından, dinden ve verasetten alırlar. Aşağıda belirteceğimiz gibi, geleneksel sistemlerdeki danışma kurulları, evrim yoluyla modern parlâmentolara dönüşebilir. Geleneksel toplumun modern topluma evrimini yıkılmadan atlatabilen monarşiler, bunu ancak, iktidarlarını başka kurumlara devretmek suretiyle yapabilirler; bu kurumların otoritelerinin de, modern meşruluk kavramlarıyla uyumlu olması gerekir.

Geleneksel hükümet kurumlarının yıkılması, mutlaka modern hükümet kurumlarının doğuşuna yol açmayabilir. Bu durumda, modern meşruluk kavramlarının (seçimsel, devrimci, milliyetçi) teoride kabul edildiği, fakat uygulamada bunlara pek bağlı kalınmadığı bir dönem de ortaya çıkabilir. Meselâ Orta ve Güney Amerika ülkelerinin hemen hepsi, İspanya'dan bağımsızlıklarını sağladıktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri veya Fransız Cumhuriyeti anayasalarına dayanan anayasalar kabul etmişlerdi. Yüzyılın geri kalan büyük bölümünde söz konusu ülkelerin pek çoğunda, bu anayasaların siyasal gerçeklikle ilişkisi, pek belli belirsiz olmuştur. Filippyatta siyaset, caudillo'lar döneminden, merkezîyetçi

diktatörlüklere doğru bir evrim geçirmiştir; diktatör, kuvvetli bir askeri güç oluşturması sayesinde, otoritesini sağlayabilmiştir. Benzer şekilde, yirminci yüzyılda hiçbir toplum, hükümet darbesini siyasal otoritenin meşru bir kaynağı saymamaktadır ama, şüphesiz birçok azgelişmiş ülkede merkezi hükümet iktidarını ele geçirmenin pratikteki yolu budur.

Modern toplumlarda genellikle kabul edilen meşruluk kaynakları, seçimsel, devrimci ve milliyetçi meşruluk kaynaklarıdır. Birincisine göre hükümetler, açık ve yarışmacı sayılabilecek bir seçim süreciyle halk tarafından seçilmiş oldukları için, bunlara itaat edilmesi gerekir. İkincisine göre hükümetlere, yeni ve daha mükemmel bir sosyal düzen yaratma hususunda tarihin aracı oldukları için, itaat etmek gerekir. Üçüncüsüne göre hükümetlere, genellikle etnik veya dilsel nitelikteki bir halk topluluğunun iradesini tecrübe ettirdikleri için, itaat etmek gerekir; bu irade, söz konusu halk topluluğunun kendine özgü benliğini savunma ve onu, başka toplulukların temsilcileri karşısında bağımsız kılma iradesidir. Bu üç meşruluk kaynağından herbiri, ayrı tipte hükümet kurumlarını gerektirir. Seçimsel meşruluk, bir seçim sistemini ve normal olarak yarışmacı siyasal partileri gerekli kılar. Devrimci meşruluk, genellikle, sistemin egemen partisince desteklenen gelişmiş bir ideolojiyi gerektirir. Milliyetçi meşruluğun kurumlarını ayırdetmek daha güçtür; bu tür meşruluk, çoğu zaman, seçimsel veya devrimci meşrulukla bir arada bulunur. Gerçek bir yabancı yönetimin söz konusu olduğu durumlarda meşruluk, milliyetçi harekette toplanır. Biçimsel olarak bağımsız bir hükümetin kurulmuş olduğu durumlarda ise, bu meşruluğun zaman zaman yenilenmesi gerekir; bu da, devletin bağımsızlığına yönelik gerçek veya farazi yabancı tehditlere karşı, o bağımsızlığı savunmak suretiyle gerçekleştirilir.

Katılma Kurumları

Geleneksel toplumlarda katılma sınırlı, katılma kurumları da genellikle sayıca az ve zayıftır. Bürokratik bir imparatorlukta hiçbir biçimsel katılma kurumu bulunmayabilir. Daha dağınık veya feodal bir sistemde asillere, papazlara ve bunların emirlerindeki kişilere özgü kurul veya meclisler bulunabilir; hattâ bazan, belli sosyal sınıflar, şehirler ve diğer tüzel kişiler için temsil sistemleri geliştirilmiş de olabilir. Daha gelişmiş katılma kurumlarının ortaya çıkışı ise, genellikle, orta-sınıfın doğuşuyla birlikte gerçekleşir;

orta-sınıf, coğrafi esasa dayanan bir seçim süreciyle seçilmiş bir veya daha fazla yasama meclisinde temsil edilme isteğini ileri sürer.

Katılmanın genişlemesi, zorunlu olarak, yarışmacılığı da beraberinde getirir; öte yandan, iktidarlarını arttırmaya çalışan elit klikleri arasındaki yarışma da, siyasal katılmayı arttırabilir. Bu yarışma süreci sebebiyle söz konusu klikler, kendilerine yeni taraftarlar bulmaya çalışırlar; böylece siyaset meydanını ve siyasete katılan grupları genişletirler; daha sonra da, siyasal etkinliklerini arttırmak için, bu taraftarları örgütlendirirler. Sonuçta siyaset; kişi, statü ve patron-yanaşma ilişkileri siyaseti olmaktan çıkarak, yavaş yavaş daha sürekli hizip ve grup saflaşmaları yönünde değişir; bu da, en sonunda siyasal partilerin doğuşuna yol açar. Bir anlamda bir siyasal parti, kurumlaşmış bir hizipten, belli bireylerin varlığından ve liderliğinden nisbeten bağımsızlaşmış bir iktidar mücadelesi aracından başka birşey değildir. Partiler, meclis içinde yasama hizipleri olarak ortaya çıkıp, sonra tüm topluma kök salmaya çalışabilirler. Ya da mevcut siyasal kurumların dışında ve mevcut siyasal sistemin karşısında örgütlenen ve genellikle toplumun elitinden devşirilmiş bulunan diğer kliklerden oluşabilirler. Sonra da, o sistemi devirmek için, devrimci veya milliyetçi mesajlarla destek sağlamaya çalışırlar. Hizipten partiye doğru evrimde kritik adım, siyasal aktivistlerden oluşan elit kliğinin, toplumdaki önemli bir sosyal güçle veya menfaat grubuyla ilişki kurmasıdır. Genellikle bu durum, ancak, birçok küçük elit gruplarının toplumun karşılaştığı büyük bir sorun üzerinde kutuplaşmalarından sonra ortaya çıkar; dolayısıyla bu elit hizipleri, katılma dışındaki grupların desteği için yarışmak zorunda kalarak, onları siyasal alanda mobilize ederler. Öyleyse, parti sistemlerinin gelişimindeki olağan sıra, kliklerin kutuplaşması, katılmanın genişlemesi, daha sonra da parti sisteminin kurumlaşmasıdır (Huntington, 1968, s. 412 ve son.).

Siyasal parti, modern siyasetin ayırddedici kurumudur; çünkü modern ve geleneksel siyasal sistemler arasındaki en temel fark, siyasal katılmanın alanıyla ilgilidir. Katılma genişledikçe, bu katılmayı örgütlendirmek üzere siyasal partiler ortaya çıkar; siyasal partiler geliştikçe de, katılmanın genişlemesine katkıda bulunurlar. Oysa, modernleşme halindeki birçok toplumlarda muhafazakâr, bürokratik, hattâ reformcu gruplar, siyasal partilere kuşkuyla bakmakta ve partisiz rejimleri sürdürmeye çalışmaktadırlar. Mo-

modernleşme halindeki bir toplumda en önemli ihtiyaç, iktidarın merkezleşmesi ve tepeden inme sosyo-ekonomik reformların yapılması olduğu sürece, bir parti sisteminin yokluğu, modernleşme ile bağdaşabilir. Buna karşılık, bir kez güçlü orta-sınıf grupları geliştikten ve alt-sınıf grupları siyasal bilinç kazandıktan sonra, artık bir parti sisteminin yokluğu, modernleşme süreçlerini engellemeye başlar. Çoğu zaman, korporatif çıkarların bürokraside veya yasama organında doğrudan doğruya temsili veya seçilmiş konseylerden oluşan yapılar yoluyla, partilere alternatif aranır.

Dünyada ekonomik bakımdan en gelişmiş ülkelerin hepsinde, ister yarışmacı ister komünist türde olsun, gelişmiş parti sistemleri vardır. 1970'lerin ilk yıllarında İspanya ve Brezilya gibi partilerin nisbeten önemsiz bir rol oynadıkları otoriter siyasal sistemlere sahip toplumlar, şu sorunla karşı karşıyadır: Acaba bunlar, bir yandan yarışmacı bir parti sistemine, bir yandan da devrimci bir parti sistemine karşı kurumsal bir alternatif olarak, korporatif bir parti sistemi geliştirebilecekler midir? Modern bir toplumda bir parti sistemi geliştirebilecek bir «üçüncü yol» var mıdır? Böyle bir üçüncü kurumsal örüntünün gelişmesine en büyük engel, meşruluk sorunudur. Gerek komünist gerek yarışmacı parti sistemleri, temel eşitlik fikriyle bağdaşabilir ve bu açıdan meşrulaştırılabilirler. Bir toplumdaki iktidar realitesini belki yansıtabilecek olan korporatif bir sistem, modern toplumda insanların eşitliği hakkındaki temel inanca ters düşer. Öyle anlaşılıyor ki, bu meşruluk sorununa bir tür çözüm bulunması, modern toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu üçüncü bir parti sistemi tipinin gelişmesi için bir ön-şarttır (Bk. Huntington, 1970; Schmitter, 1971; ve Linz, bu *Handbook*'un Üçüncü Bölümü).

Yönetmel Kurumlar

Modernleşme sırasında devlet yönetiminin alanında, karmaşıklıkta ve fonksiyonlarında çok büyük bir genişleme olur. Geleneksel bir toplumda devlet, normal olarak topluma fazla derinden nüfuz edemez. «İmparatorun kanunu köyün kapısında durur.» Bu kapıdan giren vergi tahsildarı da, çoğu zaman, yarı-özerk bir topluluktan alınacak kolektif bir haracı müzakere etme durumundadır. Dolayısıyla, merkezî hükümetin tek tek vatandaşlar üzerindeki dolaysız etkisi nisbeten azdır. Merkezî hükümetin fonksiyonları, esas itibarıyla, törensel, yargısal, dinsel ve savaştal fonksiyonlardır; ne

var ki, toplumdaki gerekli insan ve para kaynakları sağlamadaki yetersizlikleri, savaş fonksiyonunu yerine getirme yeteneklerini de çoğu zaman sınırlar. Devlet iktidarının güçlenmesinin ve devletin toplum üzerindeki etkisinin artmasının en önemli sebebi, dış savaşlardır. Devlet fonksiyonlarının ve bunları ifa edecek bürokratik yapıların gelişmesi, beş alanda kendisini gösterir.

1. **Düzenleyici.** Özellikle ekonomi, tarıma daha az, ticaret ve sanayiye daha çok dayanmaya başladıkça, devlet ekonomi üzerindeki kontrolünü artırır. İş hayatına giriş, iş faaliyetlerinin finansman yöntemleri, para arzı, krediler, fiyatlar, ücretler ve çalışma saatleri, rantlar ve kârlar, ithalât ve ihracat, hep bir ölçüde devlet kontrolü altına girme eğilimindedir.

2. **Dağıtıcı.** Sırası geldiğinde devlet, sadece başkalarının faaliyetlerini düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda transfer ödemeleri ve diğer yollardan, doğrudan doğruya menfaat dağıtımında da önemli bir rol oynar. Vergi veya istikraz yoluyla toplanan kamu fonları, toplumdaki birey ve gruplara çok eşitsiz biçimde dağıtılır. Bu tür dağıtıcı faaliyetler her devlette görülür; ancak modernleşme ilerledikçe, dağıtımların ölçüsü, meşruluğu ve bunlardan yararlananların sayısı ve çeşitliliği de büyük oranda artar.

3. **Üretici.** Devletler, değişen ölçülerde, ekonomide üretici fonksiyonlar ifasına da girişirler. Şüphesiz, komünist bir ülkede, toplumdaki ekonomik faaliyetin olağanüstü büyük bir bölümü, devlet kuruluşlarınca yürütülür. Bununla beraber kapitalist toplumlarda bile devlet, önde gelen bir yatırım kaynağıdır; ulaşım, haberleşmeler, enerji, metalürji, inşaat ve silâhlanma alanlarında çoğu zaman hâkim bir rol oynar.

4. **Çıkartıcı.** Devletler, diğer fonksiyonlarını yerine getirebilmek için, toplumdaki para, kaynaklar, hattâ bazan emek çıkartma yeteneklerini artırma zorundadırlar. Vergilendirme iktidarı, modernleşme iktidarlarıdır. Modernleşme ile birlikte, vergilerin toplam milli gelire oranı hemen daima yükseldiği gibi, vergilendirme biçimleri de değişir. Geleneksel toplumların ekonomileri daha karmaşıklaştıkça, başlıca vergi biçimi olan arazi vergileri, önem bakımından yerlerini ticaret, özellikle ithalât ve ihracat üzerindeki vergilere bırakırlar; bunların yerini de gelir üzerindeki vergiler alır (Bk. Hinrichs, 1966).

5. **Koruyucu.** Devletlerin savunma ve savaş yetenekleri, çoğu zaman ekonomik gelişmeye bağlı olarak, fakat ondan daha hızlı şekilde artar. Meselâ 1961 ile 1970 arasında, gelişme halindeki 93 ülkenin gayri safi milli hâsılları yüzde 4.7'lik bir yıllık hızla, kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla da yüzde 2.2'lik bir yıllık hızla arttığı halde, bunların askerî giderleri yılda yüzde 8.5'lik bir ortalama hızla (sâbit fiyatlarla) artmıştır. Benzer şekilde, bu ülkelerin toplam nüfusları yılda yüzde 2.4 oranında arttığı halde, askerî güçlerindeki insan sayısı yılda yüzde 3.3 oranında artmıştır. Yeni gelişen ülkelerin askerî sektörlerindeki bu genişleme, ekonomik gelişmelerini büyük ölçüde ondokuzuncu yüzyılda gerçekleştirmiş olan ülkelere oranla, herhalde çok daha büyüktür.

Siyasal Kurumlar ve Siyasal Değişim

Normal olarak, küçük, basit bir tarım toplumuna uygun siyasal örgütler ve usûller; büyük, karmaşık bir endüstri toplumuna uymaz. Bununla birlikte, birçok farklı siyasal örgüt ve usûller basit toplumlara uygun olabilecekleri gibi, başka birçok farklı siyasal kurumlar da karmaşık sanayi toplumlarına uygun düşebilir. Bu kurumlar, toplumların iç ve dış ortamlarından doğan değişik ihtiyaç ve istemlere cevap verme ve bunları yerine getirme yetenekleri açısından, birbirlerinden farklıdır. Belli bir dizi siyasal kuruma sahip olan bir toplum, başka bakımlardan ona çok benzemekle beraber farklı siyasal kurumlara sahip bulunan başka bir topluma oranla, birtakım şeyleri daha kolayca yapabilir.

Çok genel anlamda modernleşme, siyasal sistemlerin karşısına, az çok sıralı biçimde üç temel sorun çıkarır (Frey, 1965; Huntington, 1968). Birinci safhadaki ihtiyaç, geleneksel kurum ve uygulamaları yıkmak; otorite sistemini rasyonelleştirmeye ve lâikleştirmeye, etkin bir bürokrasi ve askerî güç oluşturmaya, vatandaşların devletle ilişkilerini eşitleştirmeye ve devletin etkin nüfuz alanını genişletmeye yönelik modernleştirici reformları gerçekleştirmektir. Bu modernleştirici reformların başarısı, genellikle iktidarın merkezileşmesini gerektirir. Ne var ki, bu tür reformlar, mevcut gruplar içerisinde siyasal ve sosyal bilincin gelişmesini ve yeni grupların ortaya çıkmasını teşvik eder. Dolayısıyla ikinci safhada siyasal sistemin en önemli sorunu, alanını genişleterek, bu gruplarla sistem arasında ilişki kurmaktır. Bunun pratikteki anlamı şudur: Merkezden kaynaklanan etki ve kontrol örüntüleri, nüfu-

sun daha geniş ve daha çeşitli kesimlerini kapsamına aldıkça, siyasal sistem içerisindeki iktidarlar da, genel olarak büyümektedir. Üçüncü safhada bu etki ürün türleri, daha karşılıklı nitelik alır; siyasal sistemin, kendisine yeni katılan grupların ihtiyaç ve istemlerine karşı daha duyarlı hale gelmesiyle, iktidar dağılımı olur. Şu halde siyasal modernleşmenin sırasıyla, iktidarın toplanmasını, genişlemesini ve dağılmasını içerdini kabul edebiliriz.

Farklı siyasal kurumların, iktidarın miktar ve dağılımındaki bu değişimleri gerçekleştirebilme yetenekleri farklıdır. Farklı siyasal kurum tiplerinin bu konudaki yetenekleri, çok basitleştirilmiş bir özet şeklinde, Tablo I'de görülebilir. Toplumun gelişmesi, siyasal kurumlara yerine getiremeyeceği yeni istemler yüklediği zaman, siyasal modernleşme krizleri ortaya çıkar. Mutlak monarşiler ve askerî diktatörlükler, toplumlarında reform yapabilirler ama, daha sonra siyasal sistemdeki iktidarı, bu reformların doğurduğu yeni sosyal güçleri özümleyecek şekilde arttırmayı başaramayabilirler. Yani kendi başarılarını kurbanı olurlar. Daha yüksek bir modernleşme düzeyinde tek-parti sistemleri de, benzer bir sorunla karşılaşabilir. Bu sistemler iktidarın toplanmasında ve genişletmesinde başarılı olabilirlerse, daha sonra iktidarın dağılımına uyarlanma konusunda gitgide yoğunlaşan bir ihtiyaçla karşılaşabilirler (Bk. Huntington ve Moore, 1970). Şu halde, sosyo-ekonomik modernleşme sürdükçe, ya mevcut siyasal kurumlar yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde uyarlanır; veya siyasal kurumların kendileri, bu ihtiyaçları daha iyi karşılayabilecek yeni siyasal kurumlara dönüşür veya yerlerini onlara bırakırlar; yahut da siyasal sistemin modernleşmesi dışa-aklar ve süregelen sosyo-ekonomik modernleşme ile başarısız kalma siyasal modernleşme arasındaki çelişki sonucunda ortaya ciddi gerginlikler çıkar. Buradaki ilk sorun, mevcut siyasal kurumların, modernleşmenin daha sonraki safhasının gereklerini yerine getirebilip getiremeyeceği ve bunu nasıl yapacağıdır. İkinci sorun ise, eğer bunu yapamıyorlarsa, bu kurumların söz konusu gerekleri yerine getirebilecek yeni kurumlar yaratacak biçimde değiştirilip değiştirilemeyeceği ve bunun nasıl yapılacağıdır.

Bir toplumun tarihinin belli anlarında siyasal elitler öyle kritik kurumsal tercihler yapabilirler ki, bunlar, o andan itibaren daha sonraki belli siyasal tercihlerin yolunu kapatabilir veya onların maliyetini çok yükseltebilirler. 1920'lerin ilk yıllarında Mustafa

Kemal'in Türkiye'de bir cumhuriyet kurma kararı, ilkin iktidarın etkin biçimde merkezileşmesini ve reformları gerçekleştiren bir tek-parti sisteminin kurulmasını; daha sonra da 1940'lar ve 1950'lerde, iktidarın genişlemesi ve dağılımı için gerekli kurumsal çerçeveyi sağlayan bir çok-parti sistemine geçişi mümkün kılmıştır. İran'da ise, tersine, 1920'lerin ilk yıllarında Muhammed Rıza Şah, cumhuriyetçi kurumların maliyetinin çok yüksek olacağı düşünceyle, Pers monarşisini canlandırmıştır. Sonuç olarak, kendisi ve halefi, önemli modernleştirici reformları gerçekleştirebilmişlerdir; bunlara, 1950'lerde ve 1960'larda, köylünün maddi hayat şartlarını düzeltmeyi amaçlayan sözde «Beyaz Devrim» de dahildir. Ne var ki, İran'ın siyasal kurumları, siyasal iktidarın genişlemesine ve dağılmasına elverişli nitelikler kazanamamıştır.

TABLO : I

Siyasal Kurumların Varsayımsal Yetenekleri

Modernleşmenin Gereği	Mutlak Monarşi	Feodal Sistem	İki-parti Sistemli	Çok-parti Sistemli	Tek-parti Sistemli	Askeri Diktatörlük
İktidarın toplanması	Yüksek	Düşük	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek
İktidarın genişlemesi	Düşük	Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük
İktidarın dağılması	Düşük	Yüksek	Yüksek	Yüksek	?	Düşük

Geleneksel siyasal kurumların, modernleşme gereklerini karşılayabilme yetenekleri, büyük ölçüde, bunların kurumlaşma düzeylerine ve plüralist ya da monolitik nitelikte oluşlarına bağlıdır. Geleneksel toplumun siyasal örgüt ve usülleri, yerel düzeyde hayli gelişmiş (ve kurumlaşmış) olabilir. Köy liderlerinin seçiminde ve köy sorunlarının karara bağlanmasında kullanılan usüller, çoğu zaman yıllarca hattâ belki kuşaklarca süren bir uygulamayla yerleşmiş ve benimsenmiştir. Bu yerel düzeyde, genellikle hayli yaygın bir siyasal katılma vardır. Toplum veya «millet» düzeyinde ise, siyasal bakımdan aktif nüfus oranı hemen daima düşük olduğu gibi, sayısal örgüt ve usüllerin kurumlaşma düzeyleri de genellikle düşüktür. Geleneksel siyasal kurumlar, toplum düzeyinde siyasete geniş ölçüde kütle katılımı sağlayacak örgüt ve usüllerden yoksun-

dur. Ancak, tıpkı modern kurumlar gibi, bunlar da iktidarı ya merkezleştirir, ya dağıtırlar; bunu da yapmaya mecburdurlar. Geleneksel otorite sistemlerini bu açıdan veya David Apter'in kullandığı «piramitsel» ve «hiyerarşik» terimlerine göre tahlil etmek yararlı olur.

Merkezi (veya hiyerarşik) ve dağınkı (veya piramitsel) otorite örüntülerinin önde gelen tarihsel tezahürleri, bürokratik imparatorluk ve feodalizmdir. Bürokratik imparatorluk veya doğu despotizminde (bk. Eisenstadt, 1963; Wittfogel, 1957) imparator veya hükümdar, meşruluk kaynağını merkezidir; kendisi, çoğu zaman biçimsel ve daima de facto olarak, toplumun hem siyasal hem dinsel başkanıdır. Toplumu, karmaşık ve farklılaşmış bir bürokrasi aracılığıyla yönetir. Otoritesini sürdürebilmek için, toplumda özerk iktidar merkezlerinin doğuşuna karşı daima tetikte durur. Bu sebeple, bürokrasi içinde büyük bir hareketlilik sağlamak, yüksek veya orta düzeydeki yöneticilerin kendilerine özgü coğrafi ya da fonksiyonel bir taban oluşturmalarını önlemek, onun menfaatinidir. Bağımsız bir asiller sınıfı, mülkiyetin ve makamların veraset yoluyla intikali, taşınmaz mallar üzerinde özel mülkiyet, bütün bunlar, onun menfaatlerini yansıtan toptan merkezleşmeye ters düşer.

Feodal bir sistemde ise hükümdar, daha çok, eşitler arasında birincisidir. Asiller, mevkilerini, makamlarını ve mülklerini, salt hükümdarın ihsanıyla değil, hukuk ve veraset gereğince kazanırlar. Toplum genellikle daha fazla tabakalaşmıştır ve tabakalar arasındaki sosyal hareketlilik daha azdır. Uzmanlaşma ve fonksiyonel farklılaşma, o kadar gelişmemiştir; sistemin her düzeyinde feodal beyler, siyasal, askerî, ekonomik ve sosyal fonksiyonları kendilerinde birleştirirler (Coulborn, 1965; Bloch, 1961). «Şu halde bürokratik devlet, fonksiyonlar ayırımına ve kuvvetler toplanmasına; feodal devlet ise, fonksiyonlar karışımına ve kuvvetler bölünmesine dayanır» (Huntington, 1968, s. 149). Şüphesiz gerçek hayatta, geleneksel siyasal sistemler, bürokratik veya feodal ideal tiplerin bütün özelliklerini nadiren kendilerinde toplarlar. Bununla birlikte, çoğu zaman, bu kurumsal örüntülerden birine, ya da ötekine yaklaşırlar; bu eğilimler de, toplumların gelecek siyasal evrimleri açısından önemli sonuçlar doğurur.

Modernleşmenin siyasal gerekleri açısından, bir mutlak monarşi veya bürokratik imparatorluk, geleneksel toplumda reform

yapmak ve geleneksel grupların iktidarını kırmak için gerekli iktidar merkezileşmesini kolayca sağlar. Böylece, siyasal modernleşmenin birinci safhasının gereklerini yerine getirebilir. Buna karşılık feodal kurumlar, iktidarın toplanmasına ve reformların gerçekleştirilmesine engel olur. Ancak eğer feodal kurumlar, merkezileşme ve reform baskıları karşısında, güçlerini kaybederek bile olsa, ayakta kalabilirlerse, modernleşmenin daha sonraki safhasında iktidarın genişlemesi ihtiyacını karşılayacak yarışmacı bir parti sistemine genellikle uyarlanabilirler. Modernleşme halindeki ülkelerin deneyimine, bu açıdan beş yaygın kurumsal evrim örüntüsü hâkim olmuştur.

1. **İmparatorluk-Devrim Örüntüsü.** İleri derecede merkezileşmiş bürokratik imparatorluklar, iyi örgütlenmiş ve farklılaşmış bürokratik yapıları ve başarı ilkesine göre devşirilen memurları açısından, genellikle modern siyasal kurumların birçok özelliklerini gösterirler. Ne var ki, bu sistemlerin değer örüntüleri çoğu zaman anlatımsal karakterdedir; bu özelliklerin bir araya gelişi de, söz konusu kurumların, modernleşmenin gereklerine başarılı şekilde uyarlanabilmesi olasılığını azaltır. Anlatımsal değer örüntüsü, bu sistemlerin yeni politikalar üretmelerini güçleştirir; her türlü reform ya da kısmi modernleşme, sistemin tümüne karşı bir tehdit olarak algılanır. İktidarın merkezileşmesi ise, bu sistemlerin, modernleşmenin doğurduğu yeni ve yeni bilinçlenmiş sosyal güçleri özümlemelerini çok güçleştirir. Sonuç olarak, modernleşmeden önce hayli modern gibi görünen bu sistemler, modernleşme süreci içinde yıkılır veya devrilir. Rusya'da ve Çin'de merkezileşmiş bürokratik imparatorluk kurumlarının yerini, Komünist parti diktatörlüğünün kurumları almıştır. Bu ikinciler, kendilerinden önceki kurumların merkezileşmesini aynen kopya etmişlerdir. Ama öte yandan da, hem modernleştirici reformlara girişmek, hem geniş halk kütlelerini kendi amaçları doğrultusunda mobilize etmek ve özümlemek, hem de bu amaçları tehdit edebilecek grupları bastırmak yeteneğini göstermişlerdir.

2. **Feodal-Mutlakyetçi Örüntü.** Feodal sistemler, genellikle çeşitli tabakaları ve korporatif toplulukları içine alırlar. Dolayısıyla, modernleşme sonucunda siyasal sistemlerin karşılaştığı grup özümleme ihtiyacını karşılayabilecek potansiyel yetenekleri vardır. Genellikle bu ihtiyaçlar, devletin geleneksel sosyal ve ekonomik düzeni değiştirmeye başlamasından sonra, en kritik noktaya ula-

sır. Ne var ki, feodal sistemde iktidar, devletin modernleşmede hâkim bir rol oynamasına imkân vermeyecek derecede dağılmış durumdadır. Dolayısıyla, onyedinci ve onsekizinci yüzyıl Fransa'sında olduğu gibi, modernleşmenin ilk safhalarında hükümdarlar, genellikle merkezi devletin kurumlarını güçlendirmeye, böylece asileri ve kiliseyi zayıflatacak güce ulaşmaya, kendi iktidarlarını arttırmaya ve modernleştirici reformları başlatmaya çalışırlar. Ancak hükümdarlar, feodalizmin dağılık kurumlarını, özellikle feodal meclisleri (ki, bunlar modern parlâmentolara dönüşebilirlerdi) yıkmakla, kendi sistemlerinin, modernleşmenin ikinci gereğine uyarlatabilmesini de giderek güçleştirmiş olurlar; bu ikinci gerek, yeni mobilize olan sosyal güçlerin siyasal sisteme özümlemesi ihtiyacıdır. Hükümdar, siyasal sistem içindeki iktidarı merkezileştirdikten sonra, sistem içinde daha geniş bir katılmanın yollarını yaratamayışının kurbanı olur ve hükümet darbesi, isyan, ya da devrim yoluyla devrilir.

3. **Feodal-Plüralist Örüntü.** Alternatif bir yol, iktidarın daha dağılmış olduğu bir feodal sistemde, bu iktidarı merkezileştirme ve modernleştirici reformları gerçekleştirme çabasının engellenmesi veya sınırlandırılmasıdır. Bu şartlar altında, toplumun geleneksel sosyal ve ekonomik kurumları daha az değişir; siyasal evrimi ise, daha büyük süreklilik gösterir. Bu durumda feodal meclisler ve konseyler, modern temsili parlâmentolara dönüşebilirler ve elbette yeni mobilize olan grupları siyasal sisteme bağlayacak bir araç rolü oynayabilirler. Monarşinin kendisi de, yetkileri sınırlı bile olsa yönetici bir kurum olmaktan çıkarak, birlik ve sürekliliğin sembolü olarak önem taşıyan törensel bir kuruma dönüşür. Monarşi, siyasal sistemde marjinal bir meşrulaştırma rolü oynamaya devam edebilirse de, normal karar-alma sürecine karışmaz ve meşruluğun sağlanmasında diğer yollara (genellikle seçim) oranla ikinci plânda kalır. En önemli örnekleri Büyük Britanya ve İsveç olmak üzere, bazı Kuzey Avrupa ülkelerinde böyle olmuştur. Bu şekilde, iki eski kurum, parlâmento ve taç, modern bir devletin fonksiyonel ihtiyaçlarını karşılayacak bir uyarlama göstermişlerdir. Modernleşme sürecinde bir parlâmentonun yaşayabilme şansı, onun iktidarı ile doğru orantılı, monarşininki ise ters orantılıdır.

4. **Geleneksel Pretöryen Örüntü.** Yukarıdaki örneklerin her üçünde de, geleneksel siyasal kurumların hayli yüksek kurumlaşma düzeylerine ulaşmış oldukları varsayılmaktadır. Genel toplum

düzeyinde geleneksel kurumların pek gelişmiş olmadığı toplumlar-
da ise, modernleşmenin etkisi çoğu zaman daha yıkıcı olur. Mo-
dernleşme sürecinin siyasete getirdiği sosyal güçler, geleneksel ör-
güt ve usülleri sürükleyip götürebilir. Siyasal katılma alanının, ge-
leneksel oligarşinin dışına taşıdığı ve daha modern yönelimli orta-
sınıf gruplarının siyaset sahnesinde belirdiği bir noktaya varılır.
Bu, genellikle, bir «yıkım darbesi» biçiminde gerçekleşir; ordunun
modernlikten yana unsurları, geleneksel yöneticiyi devirir, iktidarı
ele alır ve toplumu, modern bir sistemin olması gerektiği modele
yaklaştıracak reform ve sosyal değişim hedeflerini tayin eder
(Huntington, 1968, s. 198 ve son.). Ne var ki, genellikle orta-sınıf
reformcuları, özellikle de askerler, siyasal kurumları geliştirmede
çoğu zaman pek başarılı değillerdir. Sonuçta, kaotik ve örgütsüz
bir siyasal süreç ortaya çıkar; bu süreç içinde, gitgide artan sayıda
çeşitli sosyal güçler siyasette aktif hale gelir ve amaçlarını, en et-
kin biçimde kullanabilecekleri kendilerine özgü taktiklerle gerçek-
leştirmeye çalışırlar. Sosyal tutarlık düşük düzeydedir. Siyasal ka-
tılmanın genişlemesiyle birlikte, sosyal gruplar arasındaki çatış-
ma, gitgide herkesin herkese karşı savaştığı örtülü bir iç savaş
durumuna yaklaşır. Böyle bir «radikal pretöryen» toplumda, men-
faatleri açıklayıp birleştirecek kanallar sağlayan siyasal kurumlar-
ın gelişmesi gitgide güçleşir. Böyle bir sistemin ilk safhalarında si-
yasal partiler, hemen tamamen şehrsel bir tabana dayanırlar; bun-
lar, genellikle, liderleri, taraftarları, program veya ideolojileri yö-
nünden istikrardan yoksundurlar. Öte yandan, kırsal kütlelere kök
salacak daha geniş tabanlı partiler kurma çabaları da, sistemin
egemen gruplarınca yasaklanır ve bastırılır. Ancak baskıya rağmen
bu çabaların başarıya ulaştığı nadir durumlarda, meselâ Vene-
züela'daki Accion Democratica örneğinde, toplum bu pretörcü du-
rumdan kurtulup, nisbeten iyi kurumlaşmış modern siyasal yapı-
lar geliştirebilir.

5. **Sömürge Bürokrasisi Örüntüsü.** Küçük veya zayıf, ya da
geleneksel siyasal kurumları pek gelişmemiş olan toplumlar, daha
modern toplumların istilâsına ve sömürgeleştirmesine açıktırlar.
Gerçekten, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sömürgeciliğin,
modernleşen Avrupa toplumlarıyla Asya ve Afrika'nın geleneksel
toplumları arasında bir bakıma «doğal» bir ilişki olduğu bile iddia
edilmiştir (Kurth, 1970). Sömürgeleştirilen toplumlarda, toplum-
sal düzeyde var olabilecek bütün geleneksel siyasal kurumlar ge-

nellikle yıkılır; tasfiye edilir veya imparatorluğun sıkı kontrol ve yönetimi altına konular. İmparatorluk, sömürgeleştirdiği toplumu, şu veya bu ölçüde kendi memurları vasıtasıyla yönetir; böylece, nisbeten geleneksel bir toplumu yönetmek üzere, nisbeten modern bir bürokrasi dışarıdan empoze edilmiş olur. Sonuçta, nadir istisnalar bir yana bırakılırsa, dengesiz bir kurumsal gelişme süreci ortaya çıkar; imparatorluk yönetimi sona erdiğinde de bu dengesiz kurumlar, yeni bağımsızlaşan devlete intikal eder. Devlet, bürokratik yönetimle özdeşleştirilir; toplumda, menfaatlerin açıklanması ve birleştirilmesi için başka kurumsal kanallar sağlama ihtiyacı ihmal edilir. Dolayısıyla, çoğu zaman ordu, egemen bir rol üstlenir; siyasal süreç, geleneksel pretöryen örüntüye yaklaşan düşük bir kurumlaşma düzeyi gösterir. Sadece Hindistan gibi geleneksel toplumun nisbeten karmaşık olduğu ve uzun bir milliyetçi propaganda ve örgütlenme sürecinin yavaş yavaş gelişmesine izin verildiği toplumlarda, eski sömürgeler, nisbeten gelişmiş yönetsel ve katılımcı kurumlara sahip olarak bağımsızlığa geçebilmişlerdir.

Bütün bu örüntülerde, geleneksel siyasal kurumların ana özellikleri ya süregelmekte veya modern sistem içinde yeniden ortaya çıkmaktadır. Komünist parti diktatörlükleri, daha önceki despotlukların özelliği olan merkezîyetçi iktidarı, bürokratik yapıyı, anlamsal değer örüntülerini, keyfî yönetimi ve siyasal baskıyı, daha geniş ölçekte yeniden canlandırmaktadır. Fransız Devriminin, Bourbonlarca başlatılmış olan merkezîleşme sürecini tamamlamış olduğu, haklı olarak ileri sürülmüştür. Geçmişle sürekliliğin bir devrim yoluyla koparıldığı toplumlarda, eski siyasal düşünce ve davranış örüntüleri modern kısıklar içinde yeniden ortaya çıkar. Kurumsal sürekliliğin korunabilmiş olduğu toplumlarda ise, geleneksel törenlerin sürdürülmekte oluşu, eski siyasal kurumların modern ihtiyaçlara ne derece uyarlanmış olduklarını çoğu zaman gözden saklar. İyi kurumlaşmamış geleneksel siyasal yapılar, yerlerini büyük ihtimalle, iyi kurumlaşmamış modern sistemlere bırakırlar. Bağımsızlığın hiç değilse ilk yıllarında yeni devletlerin hükümet kurumları, çoğu zaman eski efendilerin sömürge kurumlarının kopyasıdır. Modernleşmenin daha yüksek siyasal kurumlaşma düzeylerine yol açtığı durumlar, ancak topyekûn komünist devrim ve feodal plüralizmin evrim yoluyla parlâmanter demokrasiye dönüşmesi durumlarıdır. Dolayısıyla, geleneksel kurumların yıkılması, mutlaka modern kurumların doğuşuna yol açmaz. Modernleşme-

nin, iktidarın merkezileşme veya dağılma derecesi üzerinde önemli ve kalıcı bir etki meydana getirmesi de, ancak en olağanüstü durumlarda gerçekleşir. Şu halde, açıkça görülüyor ki, modernleşmenin siyasal kurumların gelişimi üzerindeki etkisi, mevcut geleneksel siyasal sistemin mahiyetine bağlıdır.

Siyasal Kurumlar ve Ekonomik Gelişme

Modernleşme halindeki bir toplumun siyasal kurumlarının mahiyeti, hem siyasal, hem sosyo-ekonomik modernleşme süreçleri açısından önemli sonuçlar doğurur. Siyasal kurumlaşmanın genel düzeyi ve bu kurumların ne derece demokratik oldukları veya olmadıkları, ekonomik büyümenin hız ve niteliğini, servet ve gelir dağılımını etkiler. Siyasal kurumlarla ekonomik gelişme arasındaki ilişki hakkında şu genellemeler geçerli gibi görünmektedir.

1. Siyasal kurumlaşma düzeyi yüksek olan toplumlar, siyasal kurumlaşma düzeyi daha düşük olan toplumlara oranla, daha yüksek bir ekonomik büyüme hızı sağlama eğilimindedirler.

2. Siyasal kurumları daha az demokratik olan toplumlar, siyasal kurumları daha demokratik olan toplumlara oranla, daha yüksek genel ekonomik büyüme hızı gösterme eğilimindedirler.

3. Siyasal kurumları daha az demokratik olan toplumların ekonomik gelişme örüntüleri, siyasal kurumları daha demokratik olan toplumlardan farklı olma eğilimindedir.

4. Ekonomik gelişme farklarıyla siyasal kurum farkları arasındaki korelasyonun kuvveti, toplumun ekonomik gelişme düzeyiyle ters orantılı olarak değişir.

5. Ordunun aktif bir siyasal rol oynadığı toplumların sosyo-ekonomik politikaları ve gelişme örüntüleri, ordunun siyasette aktif olmadığı toplumlardakinden farklı olma eğilimindedir.

Bu önermelere ilişkin kanıtlar, aşağıdaki tartışmada özetlenmektedir.

Siyasal kurumlarla ekonomik gelişme arasındaki ilişki üzerinde yapılmış ampirik araştırmaların çoğu, bu iki değişken arasında korelasyonlar bulmaktadır; birkaç örnekte nedensel analizlere de girişilmiştir. Ancak hemen her korelasyon analizi, nedensellik hakkında bir varsayıma dayanır. Ekonomik gelişme düzeyi ile demok-

ratik kurumların varlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür, nedensellik akışının, bunların birincisinden ikincisine doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna karşılık ekonomik büyümenin hızı ile siyasal kurumların demokratik olup olmamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür ise, ikinciden birinciye doğru bir nedensellik akışı varsaymaktadır. Ekonomik gelişme düzeyinin, siyasal kurumların türünü; siyasal kurumların türünün de, ekonomik büyüme hızını etkileyeceğini düşünmek için, elbette sağduyudan kaynaklanan güçlü sebepler vardır. Ne var ki, örneklerin çoğunda ampirik kanıtlar, nedensellik ilişkilerini değil, sadece korelasyon ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Demokratik ve otoriter siyasal kurumların ekonomik büyüme ile ilişkisi sorunu çok tartışmalıdır. Meselâ S. E. Finer, tek-parti sistemlerinin ekonomik büyümeye yol açtığı yolundaki abartmalı iddiaları çürütürerek, «tek-parti sisteminin, şu veya bu anlamda, hızlı ekonomik gelişmeyi garantileyeceği önermesinin reddi gerekir» sonucuna varmaktadır (Finer, 1967). Elbette öyle olması gerekir. Ama aslında sorun bu değildir. Sorun, genel olarak otoriter sistemlerin veya özellikle tek-parti sistemlerinin, demokratik ya da plüralist sistemlere oranla, ekonomik gelişmeyi daha etkin biçimde kolaylaştırıp kolaylaştırmadıklarıdır. Finer'ın kendisi, Afrika devletleri üzerindeki araştırmasında, bu önermeye ilişkin şu veya bu yönde hiçbir kanıt göstermemektedir; öyle görünüyor ki, bazı tek-parti sistemleri ekonomik felâkete yol açmış, bazıları ise oldukça başarılı olmuşlardır. Siyasal sistemlerle ekonomik gelişmenin hızı arasında ilişki kurmaya çalışan evrensel düzeydeki karşılaştırmalar da, şüphesiz, çok büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Ancak mevcut verilerin büyük bölümü, Finer'ın iddiasının aksine, otoriter ve tek-partili sistemlerin, modernleşmenin ilk safhalarında ekonomik büyümeyi teşvik açısından, diğer sistem türlerine oranla pek büyük olmamakla beraber bir üstünlükleri olduğunu göstermektedir.

Modernleşmenin ilk safhalarında bulunan bir toplumdaki yarışmacı bir seçim sisteminde, seçmenlerin çoğunluğu kırsal alanlarda yaşar; dolayısıyla bir partinin iktidarda kalabilmesi, onların desteğini kazanabilmesine bağlıdır. Bu seçmenler, şehirseller gruplara oranla genellikle daha gelenekseldirler ve değişime karşı daha fazla direnirler. Eğer sistem, gerçek anlamda işler bir demokrasi ise, kırsal seçmenler, hükümetin köylüleri ezerek endüstrileş-

me için bir artık yaratmasına etkin şekilde karşı koyabilirler. Gene yeni modernleşmekte olan bir toplumdaki demokratik bir sistemde seçmenlerin çıkarları, demokratik olmayan bir sisteme oranla partileri, genellikle yatırımlara karşı kişisel tüketimin artırılmasına daha büyük öncelik vermeye sevkeder. Meselâ Sovyetler Birliğinde, gayri safi milli hâsılanın tüketime ayrılan bölümü, 1928'de yüzde 65'ten 1937'de yüzde 52'ye indirilmiştir. Yarışmacı bir parti sisteminin böyle tepeden inme bir devrimi gerçekleştirebilmesi ihtimali, son derece zayıftır.

Siyasal kurumlarla ekonomik performans arasında ilişki kurma girişimi, birçok metodolojik problemlerle karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, kurumlaşma, demokrasi ve büyüme arasında varsayılan ilişkinin, az gelişmiş ülkeler açısından gerçekten genellikle geçerli olduğu, çeşitli kaynaklardan alınan yeterli verilerle kanıtlanmaktadır. Meselâ 1950'lerde, az gelişmiş ülkelerdeki onüç tek parti sisteminden onikisi (Bolivya hariç) kişi başına yüzde 2 veya daha yüksek bir yıllık büyüme hızı gerçekleştirmişlerdir; bunlardan sekizi ise (çoğu komünist ülkeler) kişi başına yüzde 4 veya daha yüksek bir yıllık büyüme hızı sağlamışlardır. Buna karşılık yarışmacı parti sistemleri, büyüme hızları açısından nisbeten eşit bir dağılım göstermişler; iyi kurumlaşmamış pretöryen rejimler ise, çok düşük ekonomik gelişme hızları sağlayabilmişlerdir. Benzer şekilde, 1968 yılında kişi başına düşen gayri safi milli hâsılları 950 dolardan az olan onbeş demokratik ülkenin, 1961 ile 1968 arasındaki ortalama kişi başına düşen büyüme hızları, ancak yüzde 2.1 olmuştur; bu hız, en düşük olarak yüzde -1.4 ile Uruguay ve en yüksek olarak yüzde 5.9 ile Yunanistan arasında değişmiştir; şüphesiz, Yunanistan da bu dönemin sonlarında demokratik niteliğini kaybetmiştir (International Bank, 1970). Gelişmekte olan dünyanın önde gelen demokrasilerinin ortalama yıllık büyüme hızları, Hindistan'da yüzde 1.0, Seylan'da yüzde 2.3, Filipinlerde yüzde 0.8, Şili'de yüzde 1.8, Kosta Rika'da yüzde 2.1 olmuştur. Buna karşılık, yedi tutucu otoriter rejimin (İspanya, Portekiz, İran, Milliyetçi Çin, Güney Kore, Tayland ve Pakistan) yıllık büyüme hızlarının ortalaması yüzde 5.2 olmuş ve bu, en düşük yüzde 3.2 ile Pakistan'dan en yüksek yüzde 6.5 ile İspanya ve Milliyetçi Çin arasında değişmiştir. On az gelişmiş komünist ülkenin ortalama büyüme hızları yüzde 3.7 olmuştur; doğu Avrupa ülkeleriyle Kuzey Kore büyük başarı göstermiş, diğer komünist Asya devletleri başarılı olamamış.

Küba ise yıllık yüzde—20'lik bir ortalama büyümeye hızla bir ekonomik felâket örneği teşkil etmiştir. Gene de dünya ölçüsünde düşünüldüğünde, yeni bağimsızlaşmış, gelişmiş siyasal kurumlar-dan yoksun, sürekli siyasal istikrarsızlık ve şiddetten acı çeken az gelişmiş ülkeler, genellikle düşük kişi başı ekonomik büyümeye hızla göstermişlerdir.

TABLO : II

Parti Sistemleri ve Ekonomik Büyüme
(1961'de kişi başına düşen GMM'ları 200 dolarıdan az olan ülkeler)

Siyasal Sistemin Türü				
1950lerde kişi başına düşen büyüme hızı	Tek-parti Sistemleri Yarışmacı			
	Komünist-Parti İstikrarsız	Komünist olmayan Sistemler	Parti İstikrarsız	Toplam
Yüzde 4 ve +	7	1	2	0
Yüzde 2-3.9	0	4	1	5
Yüzde 2'nin altında	0	1	3	16
Toplam	7	6	6	19

Kaynak : Bruce M. Russett et al., *World Handbook of Political and Social Indicators* (Yale University Press, 1964, s. 160-61); Clair Wilcox, Willis D. Westerford, Jr. ve Holland Hunter, *Economics of the World Today* (Harcourt, Brace and World, 1965, s. 16-17).

Demokrasi ile sosyal ve ekonomik reform arasındaki ilişki üzerinde duran başka bir milletlerarası analizde Frey (1966), benzer sonuçlara varmıştır. Frey, «reform»u, kişi başına düşen gayri safi milli hasıla artışıyla ve hastahane yatağı başına düşen nüfus sayı-sındaki azalışla ölçmüştür. Demokrasi ise, Banks ve Textor'un, re-jimin anayasal statüsü, milli düzeydeki yataç iktidar yapısı, teji-min temsilî niteliği ve grupların muhalefette bulunma hüriyeti-kategori ile açıklanmıştır. Frey'in analizinin gösterdiği-ne göre, «daha hızlı büyüyen devletler, daha az demokratik olanlar-dır; ya da, başka bir ifade tercih edilecek olursa, daha az demok-ratik olan devletler, daha hızlı büyümektedir. Mutlak takamlara dayanan veriler, demokrasi ile reformun paralel yürüdüğüünü, yani aralarında olumlu bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Büyü-meye ilişkin veriler ise, demokrasi ile reformun bağdaşmadığını, yani aralarında olumsuz bir ilişki bulunduğunu ifade etmektedir.»

bir sistem-
tane orana
arttırılma-
veyeler Bir-
mü, 1928'de
bir parti
edilmesi ih-

işki kur-

arısında

genel-

le ka-

güç tek-

2 veya

banlar-

4 veya

karşılık

çşit

imler

Ban-

nasılları

1968 ara-

yüzde 2.1

ve en

şüp-

neliğini

dünya-

hızları,

0.8,

karşılık,

çeydi Çin,

en orta-

istan'dan

da deşiş-

ve hızları

ve büyük

lamamış.

Adelman ve Morris'in analizi, hem ekonomik büyüme hızının siyasal kurumların demokratik ya da otoriter niteliklerine bağlı olarak değişme derecesini, hem de farklı ekonomik gelişme düzeylerine göre bu ilişkide görülen çeşitlilikleri ortaya koymaktadır. Bu yazarlar, en zengini İsrail olan 74 «fakir» ülkeyi, genel sosyo-ekonomik gelişme düzeylerine göre üç alt-gruba bölmüşlerdir. En alt gruptaki 28 ülke (çoğu Afrika ülkeleri) bakımından, «daha otokratik ve daha az temsili hükümet şekilleriyle, daha yüksek büyüme hızları arasında zayıf fakat olumlu bir ilişki» bulmuşlardır. Ekonomik başarı ile, «merkeziyetçi siyasal sistemler, etkinlikten yoksun demokratik kurumlar, basın hürriyeti üzerindeki kayıtlamalar ve siyasal muhalefet faaliyetleri üzerinde ciddi sınırlamalar» arasında ilişki vardır. Bu ülkeler arasında en hızlı gelişenler, genellikle, «tek bir milli birlik partisince yönetilmektedir; işçi sendikaları gibi gönüllü kuruluşları da çok zayıftır». Orta gruptaki 21 fakir ülke bakımından da, hızlı ekonomik büyüme ile otoriter hükümet sistemi arasında benzer nitelikte «zayıf bir olumlu ilişki» bulunmuştur. Yüksek sosyo-ekonomik gelişme düzeyindeki 25 fakir ülkede ise, tersine, siyasal sistemin mahiyeti ile ekonomik büyüme hızı arasında hiçbir anlamlı ilişki yoktur. Bu düzeyde «ekonomik modernleşme, katılcı demokrasiden salt diktatörlüğe kadar, çok çeşitli sistemlerle bağdaşabilir görünmektedir» (Adelman ve Morris, 1967, s. 197, 245). Şu halde, dünyada sosyo-ekonomik gelişmenin en alt düzeyinde bulunan 49 ülke bakımından otoriter rejimler, hızlı ekonomik büyüme açısından bazı olumlu sonuçlar sağlamış görünmektedir. Ancak bu ülkeler, bir kez daha yüksekçe bir gelişme düzeyine (1961 rakamlarına göre yaklaşık 250 dolar veya daha yüksek bir kişi başına düşen GMH) ulaştıkları zaman, otoriter hükümet sistemi nisbi avantajını yitirmeye başlamaktadır.

Siyasal kurumların demokratik oluşları veya olmayışları, genel büyüme hızı kadar, belki ondan da fazla, ekonomik gelişmenin mahiyetini etkiler. Otoriter bir sistem, özellikle liderleri kendilerini modernleşmeye adanmış olan bir tek-parti sistemi, ağır sanayinin gelişmesine ve belli tür altyapılara öncelik verebilir; yarışmacı bir siyasal sistemin siyasal liderleri ise, daha çok, tarımın ve tüketim malları sanayilerinin gelişmesi ihtiyacına karşı duyarlık gösterebilirler (Frey, 1966). Meksika ve Türk hükümetlerinin 1950'lerdeki ekonomik politikaları arasındaki karşıtlık, tek-partiden yarışmacı bir siyasal sisteme geçilmesinin etkisini aydınlatan bir örnektir. 1930'

larda her iki ülkede de tek-parti sistemleri vardı. Meksika sistemi, yaygın halk desteğine, bu arada işçi ve köylülerin örgütlü katılmalarına dayanıyordu. Buna karşılık Türk sistemi, esas itibarile şehirsel orta-sınıfa dayanıyor, köylülerin ilgisiz kalmalarını, çok küçük bir azınlık oluşturan sanayi işçilerinin de etkin denetimler altında tutulmalarını gerektiriyordu. Bu anlamda Meksika yerleşik bir devrimi, Türkiye ise bitmemiş bir devrimi temsil etmektedir (Özbuğün, 1970).

Bununla birlikte her iki rejim de, ekonomik büyümeye kendilerini adanmış modernleştirici elitlerce yönetilmiş; her ikisi de, 1930'larda sanayilerini geliştirmek için enerjik tedbirler almışlardır. Türkiye'de 1934'te yürürlüğe giren Beş Yıllık Plan, endüstrileşmeye birinci derecede öncelik veriyordu; gerçekten de bu Plan, yarışmacı siyasal sisteme sahip bir ülkeye hiç de uygun düşmeyecek bir deneyim olan Rus deneyimini model almıştı. Bu dönemin ana özelliği, «tarımın hemen tamamen ihmal edilmesi» olmuştur. Soruçta, «ülkenin en büyük doğal üstünlüğü kullanılmamış, tarımsal üretim artmamış, şehirsel sanayilere yönelen işgücü sınırlı kalmıştır» (Lewis, 1961, s. 282). Başka bir gözlemcinin deyişiyle, Kemalist düşünce açısından, «yiyecek maddeleri arzi yeterli düzeyde kaldığı sürece, tarım reformu önde gelen bir ihtiyaç değildi; ağır çelik levhalar, stratejik demiryolları ve endüstriyel enerji santralizarı, T çubuklarından, ekonomik açıdan verimli bir demiryolu şebekesinden ve kırsal elektriklemeden daha önemliydi». Meksika'da Cardenas, bir yandan tarım reformunu hızlandırmakla birlikte, bir yandan da endüstrileşmeye büyük öncelik verdi. «1930'larda Meksika ekonomisinin yıldız oyuncusu, imâlât sektörüydü» (Sugar, 1964; Vernon, 1963, s. 84). Her iki ülkede, yarışmacı olmayan tek-parti sistemleri, endüstriyel gelişmenin büyük ölçüde vurgulanmasına yol açmışlardır.

1940'ların sonlarında Türkiye yarışmacı bir siyasal sisteme geçerken, Meksika'da tek-parti sağlam durumunu korudu. Her iki ekonomi hızla büyümeye devam ettiyse de, Meksika'da ekonomik gelişme hızı, Türkiye'dekinin hayli üzerindeydi. 1950 ile 1965 arasında Meksika'da kişi başına düşen yıllık GMH artışı yüzde 3,3, Türkiye'de yüzde 2,81'di. Daha önemlisi, Meksika, endüstriyel gelişmeye birinci derecede öncelik vermeye devam etti. 1965-67 döneminde kamu sektörü bütçesinin yüzde 36'sı endüstriye, yalnızca yüzde 6'sı tarıma tahsis edilmişti. Şehirsel ve kırsal gelirler arasın-

daki fark da, 1940'larda ve 1950'lerde pek değişmiş görünmemektedir. Tarıma tahsis edilen kamusal fonlar, genellikle, büyük çapta pamuk üretimindeki ve diğer ticari tarım türlerindeki özel yatırımları teşvik etmekte kullanılmıştır.

Türkiye'de ise siyasal yarışma, her iki büyük partiyi de kırsal bölgelerin çıkarlarına hitap etmek zorunda bıraktı. Demokrat partinin 1950 ve özellikle 1954'teki seçim zaferleri, büyük ölçüde, köylü desteğini mobilize edebilmesinin sonucuydu. Bu destek, kısmen, daha gelenekçi mesajların, meselâ dinsel uygulamalar karşısındaki Kemalist tutumun yumuşatılmasının bir ürünüydü. Ama bir yandan da bu destekle, hükümetin ekonomik politikalarında bilinçli bir yön değişikliği arasında güçlü bir ilişki vardı. Demokratlar, «ürün fiyatlarında devlet desteğini arttırmak, tarımı vergi dışı tutmaya devam etmek ve şehirlerin gelirini köylere aktaran diğer çeşitli programlar yoluyla, gelir dağılımını değiştirmeyi» amaçladılar (Robinson, 1965). Devlet fonları, tarım kredilerine, kırsal yollara, traktörlere, tohum ve gübreye harcandı. Bunun sonucunda, sanayi üretimi ancak yüzde 25 artarken, tarımsal üretim yüzde 41 oranında yükseldi (Grunwald ve Ronall, 1960).

Kırsal gelirdeki artış, tüketim mallarına karşı talep doğurdu. Hükümet, cevaplandırmak zorunda olduğu bu talepleri karşılamakta güçlük çekiyordu. «Milli gelirin aşırı derecede büyük bir bölümünün bilinçli olarak çiftçilerin cebine aktarılmasının sonucu olarak... kasaba ve köy düzeyinde ekonomik özendiriciler müthiş bir güçle işlemeye başladı. Türkiye'nin en önemli siyasal sorunu, kahve, çay, şeker, gazyağı, radyo, pil, lâmba, cam, dokuma ve ayakkabı gibi temel tüketim mallarını piyasada bulabilmek oldu... Demokratik hükümet sistemi devam ettiği sürece, liderlerin elinde bu büyük ekonomik özendiriciyi kısacak bir yöntem yok gibiydi... Türkiye'nin efendileri, gerçekte, kırsal çiftçi kitlelerinin ve yeni şehirsel alt-sınıf gruplarının siyasal esiri haline gelmişlerdi» (Robinson, 1965, s. 208-9).

Oysa, Türkiye'nin efendileri, yarışmacı bir sistemde siyasal iktidarın sırrını keşfetmişlerdi. Başbakan Menderes, «köylü bizimle beraber olduğu müddetçe, İstanbul aydınlarının düşünceleri kaç para eder» diyordu. 1950'ler boyunca köylüler, Demokratların kendilerinden destek sağlama çabalarına karşılık verdiler ve onlara, oylarıyla ezici seçim çoğunlukları kazandırdılar. Bir gözlemcinin

dediği gibi, «köylüler, Menderes'in dağıttığı nimetlerden şükran duyuyorlardı; sırtlarında vergi yükü yoktu; tahıllarına yüksek destekleme fiyatı veriliyordu; 1957 seçimlerinden birkaç ay önce de, devlete olan bütün borçları bir yıl ertelenmişti. Köylülerin çoğunun gözündeki Menderes büyük bir kahramandı» (Ross, 1960). Geçekten de burada, kökleri Osmanlı bürokrasisinden gelen Cumhuriyet Halk Partisinin milliyetçi, şehre dönük, bürokratik, entellektüel ve biraz da asık suratlı geleneği ile; partiler yarışmasına izin verilmez Cumhuriyetçilerin yerini alan Demokrat Partinin daha halkçı, köye dönük, gelenekçi, yöreci ve taşracı yönelimi arasında dramatik bir tezat vardı. Meksika'da, tek-parti sisteminin devamına paralel olarak, endüstriyel gelişmenin vurgulanması da sürdü. Türkiye'de ise, tek-partiden yarışmacı siyasal sürece geçiş, hükümet politikasının tarım sektörüne doğru yeniden yönlendirilmesi sonucunu doğurdu.

Amerika Birleşik Devletlerinin eyaletleri üzerindeki karşılaştırmalı araştırmalar, genellikle, kamusal politikaların sonuçları bakımından, siyasal katılımın ve parti yarışmasının, ekonomik ve ekolojik değişkenler (özellikle ekonomik gelişme düzeyi) kadar önem taşımadığını göstermektedir (Bk. Dawson, 1967; Dawson ve Robinson, 1965; Dye, 1966; Cnudde ve McCrone, 1969; Sharkansky ve Hofferbert 1969). Milletlerarası düzeydeki bulgular da, benzer şekilde, ekonomik gelişmenin birinci derecede önem taşıdığını, ancak siyasal kurumlar arasındaki farkların da çeşitli ekonomik alanlardaki politikaları belirlemede önemli rol oynadığını göstermektedir. Cutright (1967), gelir dağılımına ilişkin analizinde, siyasal kurumların temsilcilik derecelerinin, komünist olmayan 44 ülke arasındaki gelir dağılımı farklarını açıklama bakımından, ekonomik gelişme düzeyinden sonra ikinci geldiğini saptamıştır. Benzer şekilde Cutright (1965), ekonomik gelişme düzeyi kontrol edildiği zaman, 76 ülke arasında siyasal kurumları daha temsili nitelik taşıyanların, «yöneticileri halkın taleplerine karşı daha az duyarlı olan devletlere» oranla, kendi halklarına daha çok sosyal güvenlik sağlama eğiliminde olduklarını gözlemlemiştir. Üstelik, ekonomik bakımdan daha gelişmiş olan ülkelerde yeni sosyal güvenlik programlarının oluşturulması, genellikle, siyasal kurumların temsili niteliklerindeki gelişmeleri izlemektedir.

Schmitter (1971), Latin Amerikan ülkelerinde siyasal yarışmacılığın ve askerî rejimlerin etkisini incelerken, ekonomik gelişme

hızı gibi sistemin genel performansını gösteren «sonuçlar» ile, kamu harcamalarının düzeyi ve dağılımı gibi hükümetin dolaysız eylemlerini ifade eden «çıktılar»ın birbirinden ayrılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlardan ilki, daha çok, ekonomik ve ekolojik değişkenlerden, özellikle dış ekonomik bağımlılığın derecesinden etkilenmektedir. Oysa kamu vergileri ve harcamaları, siyasal kurumlar arasındaki farklarla «anamlı bir ilişki» göstermektedir. Schmitter'in özetlediği gibi, «kısacası, dünyanın bu bölgesinde siyasal rejim, yahut şimdi incelemekte olduğumuz gibi askeri müdahaleler ve partiler yarışması, kamusal politikaların mahiyetinin anlaşılabilmesi açısından önem taşır; hele Kuzey Amerika'nın eyalet politikaları gibi daha sınırlı ve türdeş bir alana oranla, bu önem çok daha büyüktür». Genellikle askeri rejimler, sosyal refah alanında daha az harcama yapma eğilimindedirler. Yarışmacı kurumlara sahip olan rejimler ise, refah alanında daha çok harcama yapmakta, daha eşitlikçi bir vergi sistemi kabul etmekte, devlet harcamalarının yararlarını daha eşit biçimde dağıtmakta, daha dengesiz bütçeler ve daha yüksek enflasyon oranları göstermektedirler. Askeri ve sivil rejimlerin birbirlerinin yerine geçip durdukları, zayıf siyasal kurumlara sahip sistemlerde ise savunma harcamaları, gerek sürekli askeri rejimlere, gerek yarışmacı sivil rejimlere oranla, daha yüksektir. Nordlinger'in (1970) benzer analizi de, genellikle, Schmitter'in Latin Amerika'ya ilişkin bulgularını dünya düzeyinde desteklemektedir. Orta-sınıfın nisbeten küçük olduğu toplumlarda askeri yönetimlerle, hızlı ekonomik büyüme, endüstrileşme ve ilk öğretimin genişlemesi arasında bir ilişki vardır. Orta-sınıfın daha büyük ve daha etkili olduğu daha karmaşık toplumlarda ise, bu ilişkiler kaybolma eğilimindedir.

Bu çeşitli kaynaklardan alınan veriler, modernleşme sürecindeki ülkelerin siyasal kurumlarının, bu ülkelerdeki ekonomik gelişmenin hızını ve niteliğini anlamlı ölçüde etkilediğini göstermektedir. Aynı verilerden, siyasal kurumların kesin etkisinin, ekonomik gelişme düzeyine bağlı olarak değiştiği izlenimi de çıkmaktadır. Meselâ ekonomik gelişmenin alt düzeylerinde, demokratik siyasal kurumlarla ileri derecede gelir eşitsizliği arasında bir ilişki bulunabilir; ekonomik gelişmenin daha üst düzeylerinde ise, demokratik siyasal kurumlarla daha büyük bir ekonomik eşitlik, bir arada yürüyebilir. Orta-sınıfın siyasete geniş çapta katıldığı gelişen ülkeler de, çoğu zaman şu iki siyasal-ekonomik modelden birine ya

da ötekine yönelirler: Hızlı ekonomik büyümeyi, aşırı ekonomik eşitsizliği, otoriter siyasal kurumları ve yüksek düzeyde siyasal istikrarı içeren «teknokratik model»; ve düşük ekonomik büyüme hızını, daha ileri bir ekonomik eşitliği, daha açık ve demokratik bir siyasal süreci, daha yoğun bir sosyal çatışma ve siyasal istikrarsızlığı içeren «halkçı model» (Huntington ve Nelson, 1976). Bu modellerde siyasal ve ekonomik değişkenler arasındaki nedensellik akışını yönünün, daha yakından incelenmesi gerekir; ancak Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Üçüncü Dünya ülkelerinin deneyimleri şunu kanıtlamaktadır ki, siyasal kurumsal değişkenlerle ekonomik performans değişkenleri arasında korelasyonların varlığından şüphe edilemez.

VI. SİYASAL BÜTÜNLEŞME

Era genel anlamda siyasal bütünleşme deyimi, bir siyasal sistemin kendi bütünlüğünü sürdürmesini anlatır. Deyim, çeşitli özgül anlamlarda kullanılmıştır. Myron Weiner (1971) böyle beş kullanım tanımlamıştır: (1) Millî bütünleşme, kültürel ve sosyal bakımdan farklı grupları tek bir yerel birim içinde bir araya getirme ve bir millî benlik yaratma sürecidir. Bu, genellikle, farklı etnik, dinsel, dilsel ya da diğer grup ve tabakaları içinde barındıran çoğulcu toplumlarda söz konusu olur. Bu anlamda millî bütünleşme, farklı grup veya tabakalardaki bireylerin, millete karşı taşıdıkları subjektif duyguları ifade eder. (2) Yerel bütünleşme, bağımlı siyasal birimler veya bölgeler üzerinde, millî merkezi otoritenin kurulmasıdır. Yerel bütünleşme, objektif yerel kontrol anlamına gelir. (3) Elit-kütle bütünleşmesi, hükümetle yönetilenler arasında bir kopukluğun bulunduğu durumlarda, bunlar arasında bağlantı kurulmasıdır. (4) Bütünleşme, bir sosyal düzeni sürdürebilmek için gerekli asgari değer oydaşması (bir halkın ortak mitleri, sembolleri, inançları ve ortak tarihi) anlamına da gelebilir. (5) Nihayet bütünleşme, bir halkın belli bir ortak amaç için örgütlenme yeteneği de olabilir. Bu son iki kullanım, siyasal kültüre ilişkin bölümde daha önce tartışılmıştı. Elit-kütle bütünleşmesinin bazı yönleri, siyasal katılma bölümünde; elit-kütle bütünleşmesi ile yerel bütünleşmenin diğer yönleri de, siyasal kurumlar bölümünde incelenmişti. Dolayısıyla bu bölümde, özellikle millî bütünleşmeye ağırlık vereceğiz.

Milli Bütünleşme : Sorun

Tabakalaşma Örtüntüleri

Çoğulcu toplumlar, kültürel ve sosyal bakımlardan ayrı, birden çok büyük grubu içinde barındıran toplumlardır; normal olarak bu gruplar, etnik, dinsel, dinsel bakımlardan ya da bunların çeşitli kombinasyonlarıyla birbirlerinden farklılaşmışlardır (Furnivall, 1948; Smith ve Kuper, 1969; M. G. Smith, 1965). Çoğulcu toplumlarda siyasal süreç, grup farklılaşmasının yapısına bağlı olarak, çeşitli yollar izleyebilir.

Dikey ya da hiyerarşik yapılarda, sosyal sınıfsal tabakalaşma, atıfsal tabakalara üyelikle aynı şeydir (Gerth ve Mills, 1958, s. 188-90; Horowitz, 1971, s. 232-37; van den Berghe, 1967, s. 25-34; Frazier, 1965, s. 253-87; Mason, 1970, s. 55-65, 81-86, 124-36). Bu atıfsal kriterler, çoğu zaman, siyasal ve sosyal hareketliliği engeller. Kastlar, genellikle bu gibi durumlardan oluşur. Yatay veya paralel sistemlerde ise, herbiri sosyal sınıf tabakalaşması konusunda kendi kriterlerine sahip olan paralel yapılar vardır. Sosyo-kültürel gruplar, birbirlerinden tiksinererek ve birbirlerini hakir göerek yaşasalar bile, her sosyo-kültürel cemaatin kendi şerefini en yüksek şeref telâkki etmesine imkân verirler. Buna karşılık, hiyerarşik bir sistemdeki kast yapısı, bir sosyal astlık durumu yaratır; ayrıcalıklı kastın veya statü gruplarının daha şerefli olduklarının kabullenilmesine yol açar. Normatif meşrulaştırmalardaki bu farklar sebebiyle, etnik sistemler ya paralel veya hiyerarşik olabilecekleri halde, dinsel sistemler ancak paralel olabilirler. Bir dinsel grubun, başka bir dinsel gruba daha büyük bir şeref izafe etmesi, hemen hemen imkânsızdır.

Şu halde hiyerarşik sistemlerde, paralel sistemlere oranla, daha çok «sosyal çimento» ve normatif meşruluk bulunabilir. Ancak bir defa bu sosyal çimento çatlayınca, normal sonuç bir sosyal devrimdir. Paralel sistemlerde ise, aralıklı çatışmalar görülür ama, bunlar mutlaka köklü sosyal dönüşümlere yol açacak cinsten olmazlar. Hiyerarşik sistemler, genellikle fetih sonucunda ortaya çıkarlar; paralel sistemler ise, kısmi fetih veya göç durumlarından doğabilirler. Aşağıda göreceğimiz gibi, hiyerarşik sistemler, uzun vadede paralel sistemlere dönüşebilir; etnik hiyerarşiler ise, varlıklarını sürekli olarak devam da ettirebilirler. Paralel bir sistemde

her grubun, bütün sosyal sınıflar içinde orantılı sayıda üyesi bulunmadığı gibi, hareketlilik imkanı da her grubun talepleriyle orantılı değildir. Bu tür uyumsuzluklar, paralel gruplar arasındaki ilişkilerde bir siyasal çatışma kaynağıdır. Ne var ki, her grup, kendine özgü bir elite sahiptir ve kendi «şeref»ini en yüksek sayar. Bu anlamda Ulster, paralel etnik sistemlerin bir örneğidir; çünkü gerçi Katolikler, Protestanlara oranla daha çok alt-sınıflarda yer almakta ve sosyal hareketlilik bakımından daha büyük engellerle karşılaşmaktadır ama, her ikisinin de kendisine özgü birer eliti vardır ve ne Katolikler, ne Protestanlar karşı gruba daha büyük bir şeref izafe etmektedirler.

Hiyerarşik kökenli sistemlerin örnekleri arasında, 1950'lerin ortalarına kadar Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika, Liberya, Latin Amerika, Hindistan, sömürge dönemindeki Rwanda ve Burundi bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika ve Liberya'da, buna ek olarak, özümleyici siyasal kültürler egemendir; buna karşılık, Hindistan ve Latin Amerika'da toplayıcı siyasal kültürler egemen bulunmaktadır. Hindistan ve Latin Amerika ise, sosyo-kültürel atıf gruplarının siyasal davranışına tanınan meşruluk derecesi açısından, birbirinden ayrılmaktadır. Lübnan, Malezya, Belçika, Kanada, Nijerya, Uganda ve Pakistan, paralel sistemlerin örnekleridir.

Sosyal Mobilizasyon ve Siyasal Değişim ve Çatışma

Sosyal mobilizasyon, bellibaşlı eski sosyal, ekonomik ve psikolojik bağlılık kümelerinin aşınıp kırılması, insanların yeni sosyalleşme ve davranış örüntülerine açık hale gelmeleri sürecidir. Karl Deutsch (1961, s. 501; ikeza bk. Melson ve Wolpe, 1970) şunları da eklemektedir:

«Diğer şartların eşitliği halinde, hızlı sosyal mobilizasyon safhasının, insanları aynı dili, kültürü ve bellibaşlı sosyal kurumları paylaşan devletleri sağlamlaştırması beklenebilir; oysa aynı süreç, nüfusun, farklı dillere, kültürlere ve temel hayat tarzlarına sahip birkaç gruba bölünmüş olduğu devletlerde birliği tehdit etme veya yıkma eğilimi gösterebilir.»

Bu önermeyi destekleyecek birçok kanıtların bulunduğu görülmektedir.¹⁰

Michael Hudson'ın Lübnan üzerindeki araştırması (1968, s. 53-86) yukarıdaki varsayımı desteklemektedir. Lübnan'ın paralel dinsel yapısı içinde sosyal mobilizasyon, milli bütünleşmeyi sağlamıştır. Halkın, en modernleşmiş bölgelerde toplanmış olması, burada da hem kütle haberleşmelerinin hem modern siyasal örgütlerin etkisi altına girmesi, nüfusun siyasal açıdan önemli kesimini genişletmiştir. Sosyal hizmetler ve kamusal konut talepleri artmıştır. Şehirlerdeki bireylerin yöresel ve mezhepsel bağlılıkları güçlenmiştir. Beyrut, New York City'den daha iyi bir «eritme kazanı» olamamıştır. Sosyal mobilizasyon, servet dağılımını bozmuştur. Lübnan'da gerek sosyal sınıflar, gerek coğrafi bölgeler arasında büyük eşitsizlikler vardır. Modernliğin etkilerine açılma ve özellikle radyo kullanımı, halkı siyasallaştırmıştır. Okuryazarlık, nüfus içinde dengesiz dağılmıştır; Hıristiyanlar arasında okuryazarlık, Müslümanlara oranla daha yüksektir. Kısacası, sosyal mobilizasyon, Lübnan'ın milli bütünleşmesini tahrip etmiş olmasa da, siyasal sürecin sistemi bir arada tutabilme yeteneğini gerçekten ciddi ölçüde zorlamıştır.

Sosyal mobilizasyonun, Hindistan'ın hiyerarşik sistemi üzerinde de benzer etkileri olmuştur. Weiner'in (1962, s. 72) belirttiği gibi, «modernleşmenin doğurduğu sosyal değişimler, Hint siyasal sürecinde cemaat çıkarlarının önemini azaltmamakta, aksine arttırmaktadır». Sosyal değişim hızlandıkça, hattâ belki bu hız ayırı bile kalsa, kast, din, kabile, dil ve etnik grup derneklerinin sayısı artma eğilimindedir. Bu cemaat çıkarları, aynen geleneksel bölün-

10. Deutsch'un milliyetçilik hakkındaki eserinin ve genel olarak bu alanın bir eleştirisi için, bk. Connor (1972). Bununla birlikte Connor, değinilen varsayımın ana hatlarına katılmaktadır. Üstelik, diğer şeylerin eşit olabileceği varsayımı birçok örnekte nisbeten doğru olsa da, bunun önemli bir istisnası vardır: Sovyetler Birliği. Sovyetler Birliğinde sosyal mobilizasyon ve Ruslaştırma arasında ilişki vardır. Şehirler, bir yandan Rus milli kimliği içerisinde örgütlene merkezleri, bir yandan da Ruslar dışındaki milletlerin etnik konsolidasyon ve direniş merkezleri görevini görmektedir. Açık etnik çatışmanın siyasal yollardan sınırlandırılmış olması ve temel karar merkezlerinde Rusların egemen oluşu, bir yandan Ruslaşmayı teşvik ederken, bir yandan da sosyal mobilizasyonun bölücü etkilerini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bk. Silver (1974, özellikle not 26).

me veya parçalanma düzeyinde ortaya çıkmayabilirler. Hindistan'daki sosyal mobilizasyonun türdeşlik yaratması gerçi muhtemel değildir ama, bu süreçler daha şimdiden birtakım küçük gruplar daha büyükçe gruplar halinde birleştirilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal mobilizasyon, geleneksel sistemi mutlak eski sosyal bölünmelere düzeyinde dönüştürmektedir; ancak belli bir sosyal bölünmeyi, memleketleri daha yüksek bir düzeyde birleştirmek suretiyle, yeniden canlandırabilir.

Das Gupta'nın (1970, s. 266) ileri sürdüğü gibi, çağdaş Hindistan'da dil grubu dernekleri, çağdaş Hint siyasi sisteminin bir parçası olarak gelişmişlerdir. Bunlar, dil ve edebiyatı modernleştirilmek suretiyle, kendi dilleri içinde sosyal mobilizasyonu teşvik etmişlerdir. Bu dernekler açısından dil, daha dar mertebe veya yöresel gruplardan gelen kişileri, daha geniş bölgesel diller çerçevesinde birleştirilene bağlayan bir unsur oluşturmuştur. Söz konusu dernekler, siyasi devrim ve sosyalizm alanlarında modern örgütsel yöntemlerden de yararlanmışlardır. Karacasa, Hindistan'da dil grubu dernekleri içerisindeki siyasi süreç, sosyal mobilizasyonun milli birleşme sürecindeki etkisini iki yönünü aydınlatmaktadır. Bir yandan, aynı dili ve kültürel özellikleri paylaşan gruplar, ulusal tek yöresel ayrımları bir yana atarak, daha geniş topluluklar oluşturabilmişlerdir. Ancak geleneksel sistem içindeki bu daha yüksek birleşme ve bölünme düzeyinde gerçekleşen sosyal mobilizasyon, söz konusu topluluğu Hindistan'daki diğer dil ve kültürel topluluklarından ayrılan bölünmeleri derinleştirmiştir.

Bununla birlikte, dil veya deri rengi farklarının bulunduğu her toplulukta, sosyal mobilizasyonun mutlak milli parçalanmaya yol açacağı sonucu çıkarılamaz. Toplularca bir siyasi kültüre sahip, heterojen bir etnik veya dilsel tabakalaşma sisteminde, diğer sosyal mobilizasyonun başlamasından önceki siyasi kültürel grupların etnik eşitliğini mesrulasıttırması, sosyal mobilizasyonun yarı etnikler doğurmasını muhtemeldir. Hiyerarşik bir etnik sisteminde, sosyal bakımdan üst basamaklarda bulunanların daha şeffaf bir statüye hak edebilecekleri yolundaki norm, alt basamaklarda kilitlenmiş olabilir. Üstelik, toplularca bir siyasi kültür, sosyal hareketlilik örüntülerini, aynı bir dönem içinde kurumsallaştırmıştır. Üstün sürerler vermiş bir birleşme hareketliliği örüntüsü, sosyal sınıfların etnik grup düzeyinde yeni siyasi davranışlara girişimlerini hem gayretlendirir, hem pratik bakımdan imkansız kılar. Sosyal

adına gö-
 (1968, s.
 n parçala
 sosyal sara-
 'mas, bu-
 al örgüt-
 kesimini
 arınmış-
 güc-
 'sınımlı'
 du-
 celiğe
 için-
 Mür-
 su-
 ölçü-
 üzerin-
 politiki
 sosyal
 ne ar-
 bir aynı
 sayarı
 bölün-
 bir alan
 deşinlen
 şit ola-
 'sınımlı'
 me-
 'yandan
 m da Rue-
 keleri gö-
 sınırlan-
 oluğu bir
 'sınımlı'
 (1974,

mobilizasyon, tek başına ve otomatik olarak, etnik gruplara örgütlenme yeteneği kazandırmaz. Siyasal sonucun ne olabileceğini tahmin etmek bakımından sosyal mobilizasyon varsayımı, tek başına yeterli değildir. Daha önceki ortamı ve etnik grupların siyasal davranış deneyimlerini de bilmek gerekir.

Latin Amerika'nın tarihsel gelişi (Mörner, 1967, 1970; Pitt-Rivers, 1967) içerisinde, hiyerarşik bir etnik sistem, toplayıcı bir siyasal kültür ve bireysel hareketlilik ön plâna çıkmıştır. Sosyal mobilizasyon başladığında, sosyal sınıflar, siyasal gruplar halinde örgütlenmemişlerdir. Sosyal mobilizasyon, bireysel değişim için yeni kanallar yaratmış, böylece eski örüntüleri değiştirecek yerde, sağlamlaştırmıştır. Aşağıdaki şekil, Latin Amerika'nın durumunu, karşılaştırmalı bir perspektif içinde açıklamaktadır.

Sömürge dönemindeki ve sömürge-sonrası Latin Amerika'da, beyaz olmayanlar için sosyal hareketlilik mekanizmaları mevcut olmuştur. Hareketlilik, kültürel anlamda bir «beyazlaşma»yı ve çoğu zaman da ırklar arası evliliği gerektirmektedir. Donald Pierson (1967, s. 178-81, 345-50), kuzeydoğu Brezilya'daki ırk ilişkileri üzerindeki incelemesinde, hayli tartışma uyandıracak bir iddia olarak, Brezilya'da ırksal önyargıların olmadığını, sadece sınıfsal önyargıların bulunduğunu ileri sürmüştür. Onun bu görüşü, şu eski Brezilya atasözünü de özetlenebilir: «Zengin zenci, beyazdır; fakir beyaz da, zencidir». Beyaz olmayanlar için bireysel hareketlilik olabilir ve vardır; yeter ki, bunlar, kültürel, sosyal ve mesleki bakımlardan beyazlaşabilsinler. Pierson, orta ve yüksek gelirli mesleklerde beyazların ezici egemenliği olduğunu, düşük gelirli mesleklerin ise beyaz olmayanlarca doldurulduğunu, sayısal verilerle göstermiştir. Üstelik, gelir ve statü bakımından mevcut olan hareketlilik sistemi, renk konusundaki normatif eşitsizliği kurumsallaştırır. Beyazlık değer taşımaya, siyahlık değer taşımamaya devam eder. Beyaz ya da siyah olsunlar, Brezilyalıların paylaştıkları ortak bir değerler ve beklentiler dizisi vardır.

Bireysel hareketlilik ve sosyal mobilizasyon, geleneksel sistemi bozmaz, aksine onu güçlendirir. Kişisel hareketlilik için yeni yollar açılırken, eşitsizliğin sürüp gitmesini meşrulaştıran normatif temel sarsılmaz. Dolayısıyla, bir ülkede ırksal farkların mevcut oluşu, mutlaka o ülkede birbirlerinden çok farklı kültürlerin varlığını göstermeyeceği gibi, ırksal eşitsizlik de otomatik olarak şid-

deteye
ortak
larını
reysel
yönde
etmek
tak eşi

Atıfsal

Paralel
(B.
L.
K.
N)

Hiyerar

Şekil 1.

La
yönünd
dır. Bu
ya özü
miş, f
ne de
dördün
dernle
miş, h
lerdeki

dete yol açmaz. Brezilya'da, siyahlarla beyazların paylaştığı tek bir ortak kültür vardır. Bu kültür, siyahlarla beyazların eşit olmadıklarını, hem izin verilen hem istenilen bir şey olan yukarı yönde bireysel hareketliliğin kültürel beyazlaşmaya bağlı olduğunu, aşağı yönde hareketliliğin ise kültürel siyahlaşmaya yol açtığını kabul etmektedir (Degler, 1971). Normatif meşruluğa sahip olan bu ortak eşitsizlikçi kültür, sosyal mobilizasyonla daha da güçlenmiştir.

Şekil 1. Atıfsal Yapı, Siyasal Kültür ve Hareketlilik Örüntüleri Tipolojisi

Latin Amerika'nın Meksika, Peru, Bolivya ve Guatemala gibi dil yönünden farklılaşmış bölgelerinde, ek bir faktör işe karışmaktadır. Bu ülkelerde insanlar, üç kategoriye ayrılır: Hem İspanyolcaya özümlemiş, hem modernleşmiş olanlar; İspanyolcaya özümlemiş, fakat modernleşmemiş olanlar; ne İspanyolcaya özümlemiş, ne de modernleşmiş olanlar. Teorik olarak düşünülmesi mümkün dördüncü bir kategori, yani İspanyolcaya özümlememiş fakat modernleşmiş olanlar ise, hemen hemen hiç yoktur. Hem modernleşmiş, hem dil yönünden farklı bir topluluğun bulunmayışı, bu ülkelerdeki bütünleşme sorununun ayırıcı özelliğini oluşturmaktadır.

Belçika, Kanada, Nijerya ve Hindistan'da, sosyal bakımdan mobilize olmuş, rakip atıfsal gruplar bulunmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde ise, genellikle böyle bir durum yoktur. Latin Amerika'da modernleşmemiş kategorisinden modernleşmiş kategorisine geçiş ile, dil konusundaki özümlenme, hemen hemen aynı anda gerçekleşmektedir. 1940 Peru nüfus sayımında (bu tür utandırıcı soruları soran en son sayım bu olmuştur) ülkenin her ilindeki okuyazar nüfus oranıyla, İspanyolca konuşanlar oranı arasındaki Pearson korelasyonu 0.85'ti. Böylece dil faktörü, yetişkin nüfusun okuyazarlığındaki varyansın yüzde 72'sini tek başına açıklamaktadır. Etnik kökenle sosyal sınıf arasındaki korelasyon, 1940 Meksika nüfus sayımından alınan ve ayakkabı giyenlerin dil gruplarına göre oranına ilişkin bulunan şu istatistiklerde de gözlemlenmektedir: Buna göre, yalnız İspanyolca konuşanların yüzde 79.9'u, hem İspanyolca hem kızılderili dili konuşanların yüzde 47.7'si, yalnız kızılderili dili konuşanların ise ancak yüzde 25.0'i ayakkabı giymektedir (Dirección Nacional de Estadística, 1944; Dirección General de Estadística, 1943, s. 71).

Modernleşme halindeki Latin Amerika'da eşitsizlik ilkesi istikrarlı ve meşru olmakla birlikte, yakın zamanlarda, beyaz olmayanların oluşturdukları kısa ömürlü iki siyasal parti ortaya çıkmıştır. Her ikisi de, çok istisnai şartlar altında doğmuştur. Küba Bağımsız Renkliler Partisi, ülkenin Amerika Birleşik Devletlerinden bağımsızlığını elde etmesinden az sonra ortaya çıkmıştır. Brezilya Zenci Cephesi ise, dünya ekonomik buhranının en kötü noktasında ve 1930 Vargas ihtilâlinde sonra kurulmuştur (Fernandes, 1969, s. 189-233, 440-47; Fermoselle, 1974; Thomas, 1971, s. 514-24). Her iki parti de, sosyal mobilizasyon, tarımın ticarileşmesi ve endüstrileşme süreçlerinin, Küba'da, güney-merkez ve güney-doğu Brezilya'da, özellikle Cephe'nin en güçlü olduğu Sao Paulo şehrinde başlamasından sonra doğmuşlardır. Bu partiler, süregelen bir zulüm sonucunda ortaya çıkmış değillerdir. Doğuşları, ya değişim sürecinin başlangıcıyla aynı anda veya ondan sonra olmuştur. Küba'da daha 1907'de, siyahlarla melezlerin yüzde 45'i okuyazardı; 1919'da bunların okuyazarlık oranı, ortalama yüzde 0.67'lik bir artışla, yüzde 52'ye ulaşmıştı.

Her iki parti, egemen siyasal sistemin meşruluğunun tartışma konusu olduğu bir anda ortaya çıkmışlardır. Renkliler Partisi 1907'de, ülkenin bağımsızlığından beş yıl sonra kurulmuştur. Zenci

lığı, etnik grupların siyasal davranışlarını siyasal kültür bakımından meşrulaştırmıştır. Böylece, etnik bakımdan daha açık ve hoşgörülü nitelik almış bir siyasal sistemde, beyaz olmayan ast kesimin sosyal mobilizasyonu ile birlikte, etnik yapının hiyerarşik özellikleri de dönüşüme uğramıştır. Sistemni tümü, bir paralel etnik ilişkiler sistemi haline gelmiştir.

Güney Afrika'da da, 1950'lerden itibaren temel haklar akımının ve onu izleyen diğer akımların gelişmesinden sonra, etnik sistem hiyerarşiklikten paralellığe dönüşmeye başlamış, ancak bu gelişim durdurulmuştur. Güney Afrika (van den Berghe, 1967, s. 112-13) özümleyici örüntüyü en son noktasına kadar izleyebilirdi. Gittide artan ölçüde, bütün beyazlar hak sahibi vatandaşlar olarak kabul ediliyor, beyaz olmayan herkes de hak sahibi vatandaşlıktan dışlanıyordu. Güney Afrika'daki egemen grup, diğer özümleyici siyasal kültürlerdeki durumun aksine, dünya görüşünü değiştirmemiştir. Özellikle son çeyrek yüzyıl içinde, bu özümleme/dışlama politikasının radikal sonuçları ısrarla izlenmiştir. Ne var ki, sosyal mobilizasyon, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, Güney Afrika'da da sistemi paralel yarışmacı bir etnik yapıya doğru itmektedir. Etnik hiyerarşinin sürdürülebilmesi şimdi çok daha fazla zor kullanımını gerektirdiğinden, toplumda gerilim artmaktadır (Thompson, 1966).

İki sebepten dolayı, Güney Afrika siyasal sisteminin, köklü bir değişime uğramaksızın bu eğilimleri sürdürmesi olasıdır. Beyaz Güney Afrikalılar, birçok başka sorunlar üzerinde ne derece bölünmüş olurlarsa olsunlar, beyaz yönetim üzerinde fikir birliği içindedirler. Çoğu zaman beyaz olmayanlar tarafından sisteme yöneltilen protestoların etkisi, bu temel birliği daha da güçlendirmiştir. Böylece hükümet, hürriyetleri kısıtlayabilmiş, etkin polis gücüne sahip bir devleti, etkin bir polis devleti haline getirmiştir (Feit, 1971, s. 324). İkinci sebep, modernleşme ve özellikle ekonomik büyümedir. Siyasal düzenin acımasız yöntemlerle sürdürülmesi, ekonomik büyümeyi kolaylaştırmıştır. Beyaz olmayanlar arasında belli beceriler kazanmış bulunanlar, ekonomik büyümeden dolayı olarak yararlanmışlardır. Gerçi beyazlarla beyaz olmayanlar arasındaki gelir eşitsizliği 1960'larda artmıştır ama, beyaz olmayanların gerçek ekonomik kazançları, bunların en lütfün olabilecek bir bölümünü tatmin etmiş ve uysallaştırmıştır. Ekonomik büyüme, eşitsizliği tahammül edilebilir hale getirmiştir.

Ayrıca, bazı usta işçi kategorilerinin sadece beyazlara açık tutulmasından doğan suni işçi darlığı sorunu, kısa vadede ya bu işlerin düzeyini düşürüp beyaz işçileri tazminat karşılığı işten çıkarmak, ya da o işleri ırk ayrımından istisna etmek suretiyle çözülebilir. Sosyal ve siyasal ırk ayrımının (apartheid) yol açtığı verimsizlik, mutlaka hızlı ekonomik büyümeye engel olmayabilir. Bol ve ucuz emek, bol yeraltı kaynakları ve ekonominin genişlemesi, düşük verime rağmen hayli hızlı bir ekonomik büyüme sağlayabilir. Gene de uzun vadede, sürekli bir verim düşüklüğünün, kendi kendini besleyen bir ekonomik büyümeye zarar vereceği söylenebilir. Öte yandan, beyaz olmayanların imalat sanayiinde daha stratejik ve beceri gerektiren bedeni işlere alınmaları yönünde sistematik bir politika, siyasal sistemi, bunların siyasal grevleri karşısında bugünkünden çok daha büyük bir tehlikeye maruz bırakabilir. Bir ekonomik gerileme, büyük huzursuzluklara yol açabilir. Ne var ki, uzun vâde, gerçekten çok uzak gibi görünmektedir (Adam, 1971, s. 96-99, 145-59, 182-83).

Şu halde sosyal mobilizasyon, otomatik siyasal sonuçlar doğurmaz. Paralel etnik sistemlerde veya siyasal kültürün etnik, kast, ya da dinsel grup davranışını meşrulaştırdığı hiyerarşik etnik sistemlerde, daha otomatik bir ilişki göze çarpmaktadır. Buna karşılık, böyle geleneksel meşrulaştırıcı niteliklerin mevcut olmadığı yerlerde, meselâ Latin Amerika'da, sosyal mobilizasyonun etnik yapı üzerindeki etkisi önemsizdir. Devletin zorlama gücünün, radikal özümleyici/dışlayıcı politikalarını hizmetine sokulduğu ülkelerde de, egemen gruplar yönetimlerini sürdürmektedirler. Latin Amerika'da egemen atıfsal tabakalar, hayli büyük bireysel hareketlilik sayesinde, ağır bir bedel ödemek zorunda kalmaksızın toplumu yönetmektedirler; Güney Afrika'da ise, uzun vâdeli geleceği şüpheli, etnik bakımdan hareketsiz bir sistemi dondurabilmek için, büyük siyasal, sosyal, ekonomik ve kişisel bedeller ödeyerek yönetimlerini sürdürmektedirler.

Sosyal Mobilizasyonun Mevcut Olmadığı Durumlarda Siyasal Değişim ve Çatışma

Millî siyasal bütünleşme sorunları, elbette yeni değildir. Bu sorunlar, kütle okuryazarlığının, şehirleşmenin veya sanayileşmenin başlamasından çok önce de mevcut olmuşlardır. Geleneksel bir sis-

temin milli bütünleşmeden yoksun oluşu, mutlaka onu çöküntüye mahkûm etmiş değildir. Meselâ gerek Batı gerek Doğu Roma imparatorlukları, milli bütünleşmeden yoksunlardı. Bununla birlikte, tam Batı Roma imparatorluğunun çöktüğü bir anda, Doğu Roma imparatorluğu kendisini kurtarabilmiştir. Altıncı yüzyılda İmparator Jüstinyen, Batı imparatorluğunun önemli bölgelerini yeniden fethetmiş, böylece Doğu imparatorluğu, milli bakımdan daha az bütünleşmiş olmakla beraber, siyasal bakımdan daha güçlü hale gelmiştir (Jones, 1955, s. 220-26). Gerçekten, S. N. Eisenstadt'ın (1963, s. 334-35) tarihsel bürokratik imparatorlukların dönüşümlerine ilişkin varsayımları, bu tür siyasal sistemlerde elit değerlerinin ve kurumlaşma örüntülerinin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, bu siyasal sistemlerde kurumlaşmayı zayıflatabilecek olan temel değişkenlerden biri de, «çeşitli elitlerin oluşumunda 'yabancı' etnik unsurların öneminin artmasıdır». Bürokratik imparatorlukların yöneticilerinin, sistemin geleneksel nitelikleriyle daha modern niteliklerini dengeleme görevleri, diğer şartları eşit kabul edecek olursak, etnik veya dinsel bakımdan türdeş olmayan sistemlerde, etnik veya dinsel bakımdan türdeş sistemlere oranla daha güçtür. Geleneksel siyasal sistemlerde milli bütünleşme güçlükleri, sadece elitlerden kaynaklanmaz. Büyük çalkantıların alttan geldiği de olmuştur.

Bu tür çağdaş geleneksel siyasal sistemlerin bir örneği Rwanda'dır. 1950'lerde, bir Belçika sömürgesi olan Rwanda-Urundi'de kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla, (1957'deki A.B.D. doları olarak) 70 dolardı (bütün dünya ülkelerinin en alt ondalığı içinde). Yetişkin okuryazarlık oranı yüzde 7.5'ti. Gerçi bu istatistiklerin ihtiyatla kullanılmaları gerekir ama, gene de bunlar, modernleşmenin mevcut olmadığını göstermektedirler (Russett et al., 1964, s. 157, 224). Rwanda, hiyerarşik etnik tabakalaşmanın klâsik örneğiydi: Nüfusun yüzde 8'ini oluşturan Tutsi'ler, Hutu'ların efendisiydi. Rwanda kast sisteminin meşruluğu, bunun temelinde yatan eşitsizlik ilkesiyle de destekleniyordu. Ast-üst ilişkisi, «haklı» düzenin bir parçasıydı. Rwanda'da mahrumiyet, objektif bakımdan çok ciddi, sübjektif bakımdan ise çok daha az ciddi idi. Belçika sömürge yönetimi, bu geleneksel sistemin üzerine eklenmiş ve Tutsi'lerin efendiliğine destek olmuştur. Belçika, milletlerarası baskılar karşısında 1959'da bu politikasında köklü bir değişiklik yaptı. Eşitsizliğe dayanan kurumlaşmış bir sistemi temellerinden

sarsmak suretiyle, eşitlikçi demokrasiyi gerçekleştirmeye çalıştı. Birçok Tutsi'leri, sivil bürokrasiden ve polisten tasfiye etti. Birçok Tutsi şeflerini veya şef yardımcılarını yerlerinden attı. Tutsi monarşisini yıkarak cumhuriyeti kuran 1961 darbesini destekledi. Rwanda'da ihtilâl, düzensiz bir şekilde başladı. İlk önceleri, yerel düzeydeki köylü ayaklanmaları niteliğindediydi. Daha sonraları, köylülerin büyük çapta katıldığı uzun bir mücadeleye dönüştü. Hutuların öfkesi, Tutsi'leri hedef aldı. Hutuların çoğu fakirdi ama, hepsi değildi. Ne var ki, köylülerin öfkesi, Tutsi veya Hutu zenginlerine değil, zengin veya fakir Tutsi'lere yöneldi. Bu bir sınıf savaşı değil, milli parçalanma savaşıydı. Ölenler, bir sosyal sınıfın değil, bir etnik grubun üyeleriydiler (Lemarchand, 1968; Kuper, 1971). Komşu Burundi'de, Hutuların Tutsi'leri devirme çabaları ise başarısızlığa uğradı. Bununla birlikte, yapısal nitelikler her iki durumda da aynıydı; uzun süredir istikrarını korumuş hiyerarşik bir etnik sistemdeki çatlamayı izleyen kanlı bir ırk savaşı söz konusuydu.

Aynı nitelikler, yani düşük düzeyde modernleşme, hiyerarşik etnik tabakalaşma, kurumların dış etkilerle köklü değişimlere uğraması ve bunun ardından dağılmış fakat büyük çapta etnik köylü ayaklanmalarının gelişi, tarihsel bir örnekte de gözlemlenmektedir. 1780'lerde güney Peru ve kuzeybatı Bolivya'da meydana gelen kızılderilili ayaklanmaları bu nitelikteydi. Söz konusu kızılderililer, hiyerarşik etnik yapının en alt basamağında bulunuyor, itaatkâr ve uysal olarak nitelendiriliyorlardı. Rwanda'da olduğu gibi, burada da temel bir normatif eşitsizlik ilkesi mevcuttu. Gerçi zulüm ve kötü muamele alıp yürümüştü ama, 1780 olaylarından sonra Genel Vali Guirior'un Krala bildirdiği gibi, bunlar «böyle tehlikeli ve müessif gösterilere yol açmamıştı». 1780 ayaklanmalarını açıklayan şey, zulmün devamı veya sosyal mobilizasyonun artışı değil, kurumlardaki köklü değişimlerdir. Avrupa'daki savaşları yürütebilmek için paraya ihtiyacı olan Krallık, vergileri daha kolay arttırabilmek amacıyla, kamu yönetimini merkezileştirmişti. Bu ise, geleneksel yapıyı büyük ölçüde etkilemiş ve onun meşruluğunu sarsmıştı. Devletin, kızılderililere alt kaynaklar üzerindeki talepleri artmıştı.

Kızılderililerin gösterileri, ayaklanmaları, nihayet büyük çapta isyanları, 1780'den 1782'ye kadar sürdü. Bunlar sonra erdiğinde, 100.000 civarında insan, yahut Peru ve Bolivya'nın tahmini toplam

nüfusunun yüzde 5'i hayatlarını kaybetmişti. Kızılderilileri, yönetimin merkezleşmesine karşı koymaları için isyana tahrik edenler, beyaz, gelenekçi, şehirselsel üst ve orta sınıflardı. Ama Jose Gabriel Tupac Amaru'nun liderliğindeki en büyük isyan başladığı zaman, bunlar kendilerini geri çektiler. Bu isyanın şiddeti ve yoğunluğu kontrolden çıktı. Tupac Amaru, hem İspanya kralının özel temsilcisi olduğunu, hem de İnka krallık geleneğini restore edeceğini iddia ediyordu. Kızılderili sembollerine yaygın ve güçlü biçimde başvuruyordu. Beyazların, kral hükümetinin etrafında birlik olmalarına karşılık, kıızılderilliler (Rwanda'daki Hutu'ların aksine) aynı birliği sağlayamadılar. Birçok kıızılderili hükümetin yanında yer aldı ve sonuçta isyan başarısızlığa uğradı (Cornblit, 1970; Valcárcel, 1947; Kubler, 1967).

Rwanda ve Burundi ile güney Peru -kuzeybatı Bolivya'da en önemli özellik, burada sosyal mobilizasyon varsayımının geçerli olmayışdır. Burada söz konusu olan, sosyal mobilizasyondan önceki isyanlardır. Bu isyanlar, **kurumlaşma** örüntüleri değiştiği ve bundan, etnik hiyerarşinin en alt basamaklarında bulunanlar için ani ve köklü sonuçlar doğduğu zaman, ortaya çıkar. Hiyerarşik etnik yapılarda şöyle bir paradoks gözlemlenmektedir: Uzun dönemler boyunca eşitsizlik, normatif yönden desteklenmekte; ancak bir defa sistemin normatif temelleri aşındığında, büyük, kanlı sosyal devrimler patlak vermektedir.

Milli Bütünleşme ve Dinsel Siyasal Süreç

Tarihsel dinler, insanlık tarihini, dinsel deneyim bakımından gerçek ve önemli bir unsur olarak algılarlar (Smith, 1970, s. 246-79). Semitik dinler (Hıristiyanlık, Yahudilik, İslâmiyet) tarihsel dinlerdir. Tarihsel olaylar, ilâhî vahye dayanan eylemlerdir. İnsanlık tarihi tümüyle bir anlam taşır; çünkü bir son noktayla sonuçlanan ilâhî bir plân vardır. Tarihin bir başlangıcı ve bir sonu mevcuttur; selâmet, tarihsel olarak vahyedilen şeye bağlıdır. Vahiy ve gerçek, objektif olarak, köklerini tarihsel olgudan alırlar; dolayısıyla gerçek, önermesel veya dogmatik olabilir. Tarihsel dinler, sosyal mobilizasyonun etkisiyle, dinsel bağlantıları olan, değişime yönelik, ideolojik partilere vücut verebilirler. Böylece kullar, ilâhî plânı âdil sonucuna ulaştırmakta Tanrı'ya bir parça yardım etmiş olurlar. Selâmetin tarihsel bir olguya bağlanmış olması, kütleleri geniş çapta

siyasal katılmaya zorlan. Geçerlin öntemsel veya dogmatik oluŖu da, ideolojik parti tutarlılını güçlendirir.

Tarihsel olmayan dinlerde ise, tarihin ilâhî bir amacı, bir bağ- lağıdır, bir sonu yoktur; tarih, devresel olabilir. Hint dinleri (Bu- dhizm ve Hinduizm) tarihsel olmayan dinlerdir. Dinsel arayışın ama- cı, bireysel selâmete ermek veya kendi kendini gerçekleştirme- dir. Tarihsel olayların bu süreçte bir işlevi yoktur. Bu nedenle, ilâhî var- lığın mahiyetine ilişkin çok çeşitli anlatımlar mevcut olabilir; bu da, insanları öntemsel veya dogmatik geçerken uzaklaştırır. Do- layısıyla, tarihsel olmayan dinlerin, dâile bağlanırlı, değişime yö- nelik, ideolojik partilere vâcut vermemeleri ihtimali çok daha zayıf- tır. Aşkın ve gerçek dünyalar, birlikte gerçekleştirilecek bir durumu doğurur, çözümlenir bir biçimde birbirlerine bağlanmış olarak yürü- mektedirler. Tarihsel olmayan dinler, sosyal mobilizasyonun et- kisizle, en çok, dinsel cemâati korumaya çalışan partilere vâcut vermektedirler.

Kiliseli dinlerde (meselâ Hıristiyanlık ve Budizm), devlet ve toplumdaki hem teori, hem örgüt yönünden ayrı, fakat her ikisiyle de özel bir ilişki içinde bulunan belli bir yapı, temel önem taşır. Kiliseli dinlerin, klerikalizm veya dinsel liderlerin siyasete karış- malarına yol açması muhtemeldir. Genel olarak klerikalizm, sosyal mobilizasyondan bağımsız bir olgudur. Tarihsel dinlerin ortamı içinde doğan ideolojik partilerin aksine, klerikal siyasal süreç, ruh- pan sınırlarından olmayanlara sınırlı bir rol tanır. Bununla beraber za- man klerikal siyasal süreçte hiç rolü yoktur; klerikal bir örgüte, girişeler bile, burada tâhî bir rol oynarlar; böyle bir örgütte, genel- likle, siyasal eğitim görmüş parti militanları ve parti disiplinini mev- cut değildir. Klerikalizm, tek bir partiye bağlanacak yerde, bütün partiler üzerine baskı yapmayı amaçlar. Dolayısıyla klerikalizm, partisel siyasal sürecin değil, lobby ve menfaat grupları siyasal sü- recinin bir parçasıdır. Tarihsel dinler, hem partilere, hem klerika- lizme vâcut verilirler; tarihsel olmayan dinler ise, yalnız klerika- lizme yol açabilir. Organik dinler (meselâ Hinduizm ve İslâmîyet) kendi kolektif liderlerini, tüm toplum yapısıyla tanımlarlar. Do- layısıyla din topluma öxdeşirilir ve ayrı bir kilise örgütü mev- cut olsa bile, bu fazla önem taşınmaz. Bu bakımdan, organik dîne- rin klerikalizme yol açması ihtimali çok daha zayıftır. İslâmîyet, bu varsayımın kâmil bir istisnasını meydana getirmektedir.

çin, yöne-
edimler,
Gâricel
xaman,
öğünlütü
vel temali-
ceğini id-
imde baş-
olmaları-
nyı bir-
aldı

la en
li ol-
ön-
i ve
için

ünm öü-
nacak
soz-

240-73)
dinler-
ta-

gerçek,
riyle ger-
saya mo-
yönellik,
şlâm âdili
mlar. Se-
aış çapta

Tarihsel ve kiliseli bir din olarak Hıristiyanlık, hem partisel, hem klerikal dinsel siyasal süreçler doğurmuştur. Reformdan ve Fransız Devriminden doğan yoğun dinsel içerikli bölünmeler, sosyal ve siyasal mobilizasyonun başlamasından sonra, Batı Avrupa ülkelerindeki bölünmelere ve parti sistemlerine yansımıştır. Din ve dinsel siyasal süreç, modernleşme sonucunda silinip gitmemiş, sadece değişik biçimler almıştır. Kurumlaşmış, külelere dayanan dinsel partiler, veya hiç değilse siyasal programları ve seçmen destekleri çok büyük ölçüde dinsel temele dayanan partiler, Avrupa'da varlıklarını sürdürmüşlerdir (Lipset ve Rokkan, 1967; Dahl, 1966).

Latin Amerika'da sosyal mobilizasyon, tek bir istisnaya, dinsel siyasal bölünmelerin ötedenberi mevcut özelliklerini güçlendirmiştir. Şili, Ekvator, Kolombiya ve Meksika'da olduğu gibi, dinsel bölünmenin muhafazakâr bir Katolik parti biçiminde kurumlaşmış olduğu ülkelerde, sosyal mobilizasyon, dinsel kütle partileri doğurmuştur. Ondokuzuncu yüzyılda elit içerisinde dinsel bir bölünmenin kurumlaşmamış olduğu ülkelerde ise, sosyal mobilizasyon böyle bir bölünmeye yol açmamıştır. Meselâ Arjantin, Brezilya, Peru ve Küba'da, güçlü Katolik kütle partileri gelişmemiştir. Bu genellemenin başlıca istisnası, dinsel bir bölünmenin sosyal mobilizasyondaki âni bir hızlanma ile aşağı yukarı aynı zamanda (1940'lar) ortaya çıktığı Venezüela'dır. 1970'lere gelindiğinde, Latin Amerika'nın hemen her ülkesinde küçük Hıristiyan Demokrat partiler gelişmişse de, bunlar ancak iki ülkede, Şili ve Venezüela'da siyasal bakımdan ağırlık kazanmışlardır.

Böylece, dinsel partiler, bazı Latin Amerikan ülkelerinde gelişmiş, bazılarında gelişmemiştir. Bu durum, dinsel partilerin daha yaygın olduğu Batı Avrupa örüntüsünden farklıdır. Şu genel varsayım, somut örneklerin bir çoğunu açıklamaktadır: Kiliseye karşı başlıca siyasal saldırıların muhafazakâr tarımsal elitlerden geldiği ülkelerde, Kilise, elit içerisinde bir lobby haline gelmiştir. Genellikle şehirsiz elitler de aynı derecede anti-kerikal olduklarından, Kilise kendisine ekonomik bir müttefik bulamamıştır. Daha sonraları da Kilise, müttefiklerini ve desteklediği partiyi değiştirip durmuş, böylece dinsel siyasal bölünmeler kurumlaşmamıştır. Buna karşılık, Kiliseye karşı başlıca siyasal saldırıların, liberal, şehirsiz, ticarî, serbest meslek sahibi ve yeni gelişen endüstriyel elitlerden geldiği ülkelerde Kilise, tarımsal elitlerle ittifak kurarak, bir muhafazakâr parti meydana getirmiş ve ertesi yüzyılda da buna bağlı

kalmıştır. Dinsel siyasal bölünmeler kurumlaşmıştır. Latin Amerika'da modernleşmenin etkisi, daha önceden beri var olan bu dinsel siyasal süreç örüntülerini canlandırmaktan ibaret kalmıştır.

Şili ve Venezuela'daki iki büyük Hıristiyan Demokrat partinin ortaya çıkışları ise, şu şartlar altında olmuştur: (1) devlet okulları - dinsel okullar gibi bir sorun üzerinde, «muhafazakâr» bir dinsel bölünmenin varlığı veya yeni gelişmekte olması; (2) milletlerarası nitelikte ve gelişime yönelik Katolik ideolojilerin varlığı; (3) uzun ve çok hızlı bir sosyal mobilizasyon dönemi (özellikle, yetişkinlerin okuryazarlığındaki artış; bu da, sosyal mobilizasyon düzeyini yükseltmektedir). Katolik Kilisesinin siyasal katılması, daha eskiden de olduğu gibi, piskoposların ve papazların yoğun siyasal katılması biçimini alıyordu. Kütle siyasal partisi boyutu, eski klerikal siyasal süreç örüntülerinin yerine geçmemiş, sadece ona eklenmiştir (Vallier, 1970; Williams, 1967; Einaudi, 1969; Houtart ve Rousseau, 1971; Mutchler, 1971; Mecham, 1966).

Partisel dinsel bölünmelerin ondokuzuncu yüzyıldan itibaren kurumlaşmış olduğu ülkelerde dinsel farklar, siyasal davranışı kuvvetle etkilemeye devam etmektedir. 1950'lerde Meksika'nın resmi partisi PRI (Partido Revolucionario Institucional) üyeleri ile, ana muhalefet partisi PAN (Partido Accion Nacional) üyelerinin iki parti arasında algıladıkları en önemli fark, din faktörüydü (Almond ve Verba, 1965, s. 93). Kolombiya'da 1960'ların son yıllarında Muhafazakâr ve Liberal partili milletvekilleri arasındaki en önemli fark dindi (Payne, 1968, s. 82-88; Hoskin, 1971, s. 41-43). Şili'de, oturulan yer, meslek ve sosyal sınıfla ilgili çeşitli kontrol testleri uygulandıktan sonra bile din, siyasal davranıştaki değişimlerin istatistiksel bakımdan anlamlı bir göstergesi olma niteliğini korumuştur (Behrman, 1972). Buna karşılık, kurumlaşmış bir dinsel bölünmenin mevcut olmadığı ülkelerde, meselâ Arjantin (Kirkpatrick, 1971, s. 133-42) ve Küba'da din, hiçbir siyasal farka yol açmamaktadır; Küba'da, 1960'ların ilk yıllarında dinsel bir bölünme kökleşir gibi olmuşsa da, 1960'ların sonlarına doğru önemini kaybetmiştir (Büntig, 1971; Dominguez, 1972a). Brezilya'da Kilise, bir parti değil, bir lobby olarak fonksiyon görmeye devam etmektedir. Halen bu lobby faaliyetini, askeri rejimde gördüğü aşırılıklara karşı yerine getirmektedir. Ancak ne bir parti kurmuştur, ne de kurması muhtemeldir (Sanders, 1967; de Kadt, 1967, 1971; Wiarda ve Wiarda, 1970).

Modernleşme, tarihsel olmayan bir dinde gerçekleştiği takdirde, önemli sorunlar, cemaat savunucusu bir partinin ortaya çıkıp çıkmayacağı ve bir kilise yapısının mevcut olup olmadığıdır. Hinduizm ve Theravada Budizmi, tarihsel olmayan dinler olarak, dinle bağlantılı ideolojik partiler yaratmamışlardır. Hinduizmde cemaat savunucusu partilerin varlığına karşılık, Budizmin hiç partisi olmamıştır. Kilise yapısı da, arada bir fark yaratmıştır. Kilisesiz Hinduizmle, Budist rahiplerin klerikal politikası arasında büyük bir tezat vardır.¹¹

Birmanya'da Theravada Budizminin bir kilise yapısı bulunmakla beraber, siyasal partileri olmamıştır. Bağımsızlıktan bu yana, Birmanya Budist rahipler örgütü, toplumdaki nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. U Nu'nun partisinin bölünmesinden sonra, rahipler U Nu ile işbirliği yapmışlardır; 1960 seçimlerinde, diğer sorunlar yanında, Birmanya'da dinin rolü de tartışma konusu olmuştur. Seçimi kazanan koalisyon, 1961'de Anayasayı bu yönde değiştirmiştir. U Nu, baskı görmekte olan dinsel azınlıkları korumak amacıyla Anayasayı tekrar değiştirmek istediğinde, bu sefer Union Sangha Lig'ine mensup militan rahipler, bu öneriye şiddetle karşı çıkmışlardır. Nihai oylamanın yapılacağı gün ikibin rahip parlamento önünde gösteri yapmışlarsa da, sonuç alamamışlardır. Bu siyasal mobilizasyon, Theravada Budizminin hem siyasal gücünü, hem zayıf noktalarını aydınlatmaktadır. O, birçok rahibi riskli görevler için etkin biçimde mobilize edebilmektedir. Buna karşılık dinsel sistemde, ruhban sınıfına mensup olmayan Budistler için belirli bir rol bulunmadığından, dinsel sistemle çağdaş siyasal sorunlar arasında ilişki kurulamamaktadır. Bu yüzden, bir siyasal parti de mobilize edilememektedir (D. E. Smith, 1965, s. 230-80; Smith, 1973; von der Mehden, 1963).

Seylan'da Theravada Budist rahipleri, ilk defa olarak, 1956 milli seçimlerinde bir koalisyon oluşturdular. Bu koalisyona, rahipler dışında da, hükümet değiştirmek isteyen bazı kişiler girdi. Bu, bir

11. Çin'de ve Japonya'da Mahayana Budizmi fraklında bir tartışma için, bk. Reischauer ve Fairbank (1960) ve Fairbank, Reischauer ve Craig (1965); Vietnam'da Mahayana Budizmi ve 1960'larda Güney Vietnam'da Budist rahiplerin yaygın klerikalizm uygulamaları hakkında bir tartışma için, bk. FitzGerald (1972), Buttlinger (1967), McAlister ve Mus (1970) ve Duncanson (1968). Bu ve daha sonraki paragraflarda metin içinde Budizmden söz edildiği zaman, Theravada Budizmi kastedilmektedir.

parti değil, bir menfaat grubu, bir siyasal lobby idi. Siyasal eğitimden geçmiş militanları ve parti disiplini yoktu. Örgütte ruhban sınıfına mensup olmayanlar da yer almakla beraber, etkin siyasal eylemler rahiplerce yürütülüyordu. Bunlar, seçmenleri S.W.R.D. Bandaranaike'nin Sri Lanka Hürriyet Partisine oy vermeleri için etkilemeye çalışıyorlardı. Neticede bu parti iktidara geldi ve Seylan'ın kamusal hayatında Budizmin ağırlığını arttırmaya başladı. Ama yeterince değil. Budist rahiplerinden oluşan menfaat grubu, 1956 ve 1958'deki dinsel siyasal vaatlerin yerine getirilmemesi nedeniyle yeniden protestolara başladı; 1959 Eylülünde bir rahip, Başbakan Bandaranaike'yi öldürdü. Gerek S.W.R.D. gerek Sirimavo Bandaranaike'nin liderliğinde Sri Lanka Hürriyet Partisi, hiçbir zaman salt Budist bir parti olmamıştır. Bu parti, Sinhalce konuşan halkın desteğini sağlamaya çalışmış, aktif bir dil politikası izlemiş, bir yandan da işçilerin desteğini kazanmaya ve korumaya gayret etmiştir. Budizmin menfaatlerini desteklemekle beraber, bir Budist parti olmamış; Budist rahiplerce dine yeterince bağlı olmadığı için eleştirilmiştir. Budist rahip örgütleri, faaliyetlerini bir parti içerisinde değil, bir menfaat grubu olarak sürdürdüler (Wriggins, 1960, s. 193-210, 342-48, 363-65; Wilson, 1966; Kearney, 1967). Seylan'da bütün büyük partiler, Budistlerin desteğini sağlamaya çalışmışlardır. Partilerle Budistler arasındaki ilişkiler, Batı Avrupa ve Latin Amerika'daki Hıristiyan dinsel partilerdekine karşıdır; o partilerde rahiplerle rahip olmayanları bir araya getirebilme yeteneği çok daha güçlüdür. Budist rahipler, kendi cemaatlerini korumak amacıyla örgütlenmiş bir grup olarak siyasal eylemde bulunmayı hayli iyi beceriyorlardı ama, ruhban sınıfına mensup olmayanları, ideolojisi değişime yönelik olan bir parti ya da yaygın yardımcı laik örgütler içerisinde mobilize edemiyorlardı.

Hinduizmde, ne Budizmdekine benzer manastır tipi bir örgüt, ne de Hıristiyanlıktakine benzer bir papazlık veya ruhban kurumu vardır. Hinduizmde kilise örgütü zayıftır. Onikinci yüzyılın ortalarından bu yana Brahmanlar, salt geleneksel rahiplik fonksiyonlarından başka şeylerle de uğraşır olmuşlardır. Klerikalizmin fazla önem taşınamaması, dinsel siyasal süreci, esas itibarile cemaati savunucu eylemlerle sınırlandırmıştır. Tarih-dışı inançlar, dinsel bağlantılı ideolojik partilerin gelişmesine engel olmuştur. Şu halde Hinduizm, klerikal siyasal sürece veya ideolojik dinsel partilere değil, cemaat savunucusu siyasal partilere vücut vermektedir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Hindu ve Müslüman cemaatlerinin siyasal mobilizasyonu (ki bu, sonunda alt-kıtanın bölünmesine yol açmıştır) sonucu olarak, çeşitli Hindu siyasal partileri kurulmuştur. Bunların en eskisi, Hindu Mahasabha idi. Bu parti, daima bir cemaat partisi olmuş, üyeliğe yalnız Hinduları kabul etmiştir; lâik bir devleti değil, bir Hindu devletini amaçlamıştır. Partileşmemiş olan bir Hindu cemaat hareketi de, Ram Rajya Parishad'dir; bu da, seçimsel yöntemlere dayanmayan, militan bir Hinduizmi vurgulamıştır. Daha açık nitelik taşıyan ve seçimlerde daha başarılı olan bir parti, Bharatiya Jana Sangh'tır. Bu parti, Kongre partisinin izlediği «Müslümanları yatıştırma» politikasına karşı çıkarak, daha radikal cemaat partileriyle birlik olmuştur. Sözü geçen parti, sığır kesiminin ve yabancı misyonerlerin yasaklanması gibi dinsel kanunlara, Keşmir'in Hindistan'la tam bütünleşmesine ve Pakistan karşısında «sertlik» politikasına taraftardır. Hindu Mahasabha'dan farklı olarak, üyeliğinin bütün Hintlilere açık olduğunu ileri sürmekte ve cemaat sorunları dışındaki sorunlara karşı da ondan daha fazla ilgi göstermektedir. Jana Sangh, modernleşmiş bir cemaat partisi olarak, muhtemel seçmenlerinin kendisine genellikle cemaat sorunlarından dolayı oy verdiklerini, fakat salt bu sebepten dolayı da vermediklerini bilmektedir. Dolayısıyla, programında ve seçim kampanyalarında, daha çeşitli bir seçmen kütlesine hitap etmeye çalışmıştır. Seçimler yönünden bu mesaj, Hinduların dinsel-siyasal mobilizasyonuna dayanmaya devam etmektedir (Smith, 1963, s. 405-89; Baxter, 1966).

Bu Hindu cemaat partileri, Birmanya ve Seylan'da olduğu gibi rahiplerin değil, ruhban sınıfı dışındakilerin partileridir. Bu üç Güney Asya ülkesinde dinsel siyasal süreçler, hayli farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Buna karşılık, milli bütünleşme üzerindeki etkileri benzer niteliktedir; hepsi de, bazan modernleşmiş bile olsa, atıfsal bir sorunu siyaset alanına sokmaktadır. Hükümetler, sadece yarınki ekonomik gelişmeyle değil, fakat dinsel politikanın gündeme getirdiği namus ve şeref, övünç ve önyargı gibi ebedi sorunlarla da uğraşmak zorundadır.

İslâmiyet de, Hıristiyanlık gibi, tarih bilincine sahip bir dindir. Gerçi ulema, kökeni, rolleri, fonksiyonları ve gelişimi bakımından Hıristiyan ve Budist kilise yapılarından farklıdır ama, ulemanın siyasal davranışı, Hıristiyanlıktaki ve Budizmdeki klerikal davranıştan çok farklı değildir. İslâm teolojisinde Hıristiyanlıktaki gi-

bi örgütlenmiş bir ruhban kurumu yoktur. Tanrı ile dolaysız bir ilişki vurgulanmaktadır. Hıristiyanlıkta klerikal kontrolün kaleşi olan, kütlelerin dinsel okul eğitimi, burada asgari ölçüdedir. Ancak İslâmiyetin, Hıristiyanlıktakinden daha güçlü bir hukuksal-yargısal yönü vardır; hâkimler ve hukuk bilginleri, Hıristiyanlıktaki ruhban sınıfı kadar nüfuz sahibi olmuşlardır. Dolayısıyla bu dinsel-hukuksal yaklaşım, ulemayı, büyük siyasal çatışmaların tam ortasına atmıştır (Abbott, 1968, s. 5, 20-21). Bu nedenle, İslâmiyette hem ideolojik parti politikası, hem klerikal politika gözlemlenmektedir. Organik bir dinde klerikalizmin varlığı, bunun aksini tahmin eden yukarıdaki varsayımın bir istisnasını oluşturmaktadır.

Ulemanın siyasal rolünün bir örneğini, Pakistan'da İslâmi anayasa üzerindeki tartışmalarda görüyoruz. Bu tartışmalarda ulema, hükümetle halk arasında önemli bir bağ oluşturmuştur. Özellikle taksimden hemen sonraki yıllarda Pakistan siyasal partilerinin kütle temellerinin çok zayıf oluşu, hizipler arası politikada ulemanın rolünü arttırmıştır. Ulema ise, gerek dinsel gerek siyasal sebeplerden dolayı bölünmüş durumdaydı; bu da, diğer siyasal grupların, dinsel mesajları kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde kullanmalarını mümkün kılmıştır. Böyle bir durum, klerikal politikanın siyasal önemini azaltmamış, ancak siyasal pazarlık oyunlarına dinsel renk vermek suretiyle, milli bütünleşmeyi güçleştirmiştir.

Leonard Binder'a göre Pakistan'da gerek ekonomik gelişme, gerek okuryazarlıktaki artış, paradoksal olarak, İslâmiyetin kendisini de tartışmalı bir sorun haline getirebilir. Böylece, Pakistan toplumundaki bazı laikleşme eğilimleri güç kazanabilir. Bunun sonucunda, geleneksel klerikal gruplar, İslâmi bir devlette İslâmiyetin geri plâna atılmasına engel olmak için, yeniden mobilize olabilirler. Böylece Pakistan'daki modernleşme, yakın gelecekte dinsel siyasal çatışmaların önemini arttırabilir; bu da, bir parçası zaten kopmuş olan Pakistan'da milli siyasal bütünleşmeyi bir türlü çözümlenmez bir sorun haline getirebilir (Binder, 1963, s. 22-33, 277-380).

Pakistan, İslâmiyet ve siyasetin kütle partisi yönüne de ışık tutmaktadır. Pakistan hareketinin ve kendisini Hindistan'ın taksimine adanmış bir parti olarak Müslüman Ligi'nin gelişmesi, kütlelere dayanan dinsel siyasetin klâsik ve önemli örneklerinden biridir. Bu siyaset, milli bütünleşme sorununu, trajik sonucuna yani alt-kıtanın ilk taksimine götürmüştür. Üstelik bu hareket, İngiliz

Hindistanın taksimini sağlamak için geniş halk kütlelerini mobilize etmek amacıyla salt dinsel bir bölünmeyi o derece vurgulamıştır ki, dil ve etnik grup bölünmeleri inkâr edilmiş veya ikinci plâna atılmıştır. Bunun sonucu, 1970'lerin ilk yıllarında Pakistan'ın kendisinin de bölünmesi olmuştur. Dinsel bölünmenin bu ölçüde vurgulanması, bir kez amaç gerçekleşikten sonra Müslüman Ligi politikacılarının, yeni devlet içerisinde siyasal süreci örgütlemelerini son derece güçleştirmiştir (Sayeed, 1967, s. 31-59; Wheeler, 1970).

Dinsel mezhepler de, milli bütünleşme açısından özel sorunlar doğurur. Max Weber'in kilise ile mezhep arasındaki ayrımı, din sosyolojisinde çoğu zaman yararlanılan bir hareket noktasıdır. Mezhep üyeliği, genellikle, ahlaki nitelikleri gösteren bir belgedir. Mezhep, o mezhebin prensiplerine göre din ve ahlak bakımından nitelikli sayılan yetişkinlerin oluşturduğu gönüllü bir topluluktur. Genellikle mezhepler, ya yerleşik devlet dinine karşıdır, ya onunla rekabet halindedir, veya en azından onu desteklememektedir. Kiliseler ise çoğu zaman devlet tarafından kurulmuştur. İnsanlar genellikle bir kilisenin mensubu olarak «doğarlar»; kilise içerisinde doğrularla günahkârlar birlikte yaşar. Özellikle bir devlet kilisesi, herkesi içine alır. Mezhepler, kişinin vicdanıyla Tanrı arasında daha dolaysız bir ilişkiyi vurgularlar. Buna karşılık kiliseler, özellikle devlet kiliseleri, devletin ve ruhban sınıfının rolünü vurgulama eğilimindedir. Mezheplerde anlatımcı bir değer örüntüsü, kiliselerdekine oranla çok daha ön plâdadır; böyle bir örüntü içinde kutsal alanla din-dışı alan birbirlerinden ayrı değil, birbirleriyle yakından ilişkili hayat alanlarıdır (Gerth ve Mills, 1958, s. 305-6). Birçok bakımlardan mezhepçiliğin siyasal sonuçları, daha genel anlamdaki dinsel siyaset örneklerinden veya daha genel anlamdaki paralel yahut yatay sosyo-kültürel tabakalaşma örüntülerinden farklı değildir. Ancak mezhepler, mensuplarını siyasete iten veya siyasetten alıkoyan inançlarındaki yoğunluk açısından, onlardan ayrılırlar.

Mezheplerin yedi farklı tipi ayırdedilmiştir (B.R. Wilson, 1969; B.A. Wilson, 1963). Bunlardan üçü, mensuplarını siyasetten uzak tutarlar. Değişmeci (*conversionist*) mezhepler, dünyanın kötü olduğuna, ancak insanlar değişirse dünyanın da değişebileceğine, bunun için de insanın hak dine dönmeye gerektiğine inanırlar. Siyasete karşı pek ilgileri yoktur. Bütün dünyadaki pentikostal ha-

reketler bu türdendir. İçe dönük (introversionist) mezhepler ise, din değiştirmeyi ve ihtida ettirmeyi değil, dünyadan elini eteğini çekip kişisel kutsallığın güvenliği içinde yaşamayı vurgularlar. Kutsallık hareketleri ve onsekizinci yüzyıl Avrupa'sındaki sofuluk akımı, bunun örnekleridir. Mucizencilik (thaumaturgical) mezhepleri, insanların, günlük hayatlarında doğa-üstünü yaşayabileceklerine inanırlar. Ruhların işe karışması, normal gerçekliği askıya alabilir. Gnostik mezheplerde olduğu gibi bunlarda da, dünyaya karşı kolektif değil, bireysel tepki gösterilir; ancak fikri yönleri, gnostik mezheplerdeki kadar güçlü değildir. Dünyadaki çeşitli şekilleriyle ruhçu mezhepler bu gruba girer.

Gnostik veya manipülasyoncu mezhepler, kendilerinin belli bir özel bilgiye sahip olduklarını iddia ederler; dünya karşısındaki durumlarını, bunun temel hedeflerine göre belirlerler. İçinde yaşamakta oldukları kültürün amaçlarına erişmekte kullanılan mevcut yöntemleri değiştirmeye çalışırlar. Dünyasal faaliyeti yeniden yorumlarlar; kişisel bir Tanrı veya kurtarıcı düşüncesinin yerine, insanın günlük hayatında uygulayabileceği ahlâki prensipleri geçirirler. Christian Scientist'ler, Rosacruzian'lar, Unitarian'lar ve Scientologist'ler, bunun örnekleridir. Bu mezhepler, kolektif değil bireysel eylemler anlamında, siyasete karşı değildirler. Siyasal gruplarla dinsel ilişkiler kurmaya çalışmazlar. Gnostik mezhepler, öbür dünyacı mezheplerle bu dünyacı mezhepler arasında bir köprüdür.

Öte yandan, üç tür mezhep, üyelerini siyasete itebilir. Devrimci mezhepler, zamanı geldiğinde gerekirse kuvvet kullanarak, sosyal düzeni yıkmak isterler. Dünya, determinist ve ölümden sonraki (eschatological) biçimde açıklanır. Geleceğe ilişkin kehanetlerin önemi büyüktür. Din değiştirme yavaş yavaş olur; kişi, otomatik olarak mezhebe kabul edilmez. Mezhebin üyeleri, Tanrının araçlarıdır. Devrimci mezhepçiliğin aşırı biçimleri, Sudan'daki Mehdi hareketine ve Taiping isyanına yol açmıştır. Yehova Şahitleri, askeri özellikler taşımamakla beraber, ortak bir inanç yapısını paylaşmaktadırlar. Zamanla Quaker'larda görüldüğü gibi, mezhepler devrimcilikten reformculuğa kayabilirler. Bu mezhep tipinde dünyaya, onu düzeltmek amacıyla bakılır. Gerçi o da dünyanın bir parçasıdır ama, onun kötülüklerine bulaşmamıştır; sosyal ve siyasal bir vicdan haline gelmeye çalışmaktadır. Nihayet, Tolstoy'cular, Hıristiyan Sosyalistler ve benzerleri gibi ütopyacı mezhepler, kısmen bu dünya-

dan çekilir, kısmen de onu düzeltmeye çalışırlar. Bunlar, bütün dünyayı kapsayan bir cemaatçiliği savunurlar (Wilson, 1963).

Siyasal düzeni bozma olasılığı en yüksek olan mezhep tipi, şiddete başvurabilecek olan devrimci mezheplerdir. Bu «bin-yılcı» (millenary) hareketler, dünyada toptan ve köklü bir değişim olacağını ve bunun, «bin yıllık dönem»de (yani şimdiki kötülüklerinden arınmış olan dünyada) kendini göstereceğini umarlar. Bu mezhepler, halen mevcut dış dünyayı reddettikleri gibi, hayli müphem şekilde algılanan, ölümden-sonracı, tarihselci ve geleceğe yönelik bir dinsel ideolojiye de sahiptirler (Hobsbawm, 1959, s. 57-107; Lanternari, 1963; Cohn, 1957).

Budizm ve Hinduizm gibi tarihsel olmayan dinlerin, bin-yılcı hareketler doğurması muhtemel değildir. Tarihsel olmayan bir din-den kaynaklanan bin-yılcı hareketlerin, ya ortodoks dinsel inançları büyük ölçüde değiştirdikleri, ya da başka dinlerden büyük ölçüde ödünç aldıkları, olaylarla kanıtlanmaktadır. Meselâ Güney Vietnam'da Cao Dai ve Hoa Hao mezheplerinin gelişimi böyle olmuştur. Bu mezhepler, Mahayana Budizmine ilişkin görüşlerine, belli bir son noktası olan bir tarih görüşünü de katmışlardır. Cao Dai, kendisini Vietnam'ın tek gerçek yerli dini olarak göstermekle, Budizmden büsbütün uzaklaşmıştır. Cao Dai ve Hoa Hao, Güney Vietnam'da önemli siyasal ve askeri eylemlere de girişmişlerdir; bu mezhepler, sosyal hayata karşı tipik bir anlatımsal yaklaşım içerisinde kutsal ve din-dışı alanları birleştirerek, büyük bir kalıcı güç kazanmışlardır. Bin-yılcı hareketlerin tipik özelliği olan, belli bir son noktasına sahip bir tarih bilinci, dünyadaki bellibaşlı dinlerle sınırlı değildir. Bu tür mezhepler, büyük dünya dinleri dışında, Afrika'da, Güney Pasifik'te ve diğer bölgelerde de gelişmişlerdir. Ancak şu özellikler hepsinde ortaktır: Beklenen bir felâket ve ondan sonra yeniden doğacak bir dünya inancı ve birçok örneklerde de şiddete başvurulması. Meselâ sömürgeciliğe karşı doğan bin-yılcı hareketlerde, Avrupalıların yok edilmesi, bu din-siyaset karışımının ayrılmaz bir unsuruydu (Mair, 1959).

Kısacası mezhepçilik, siyasal kültürün gelişmesi üzerindeki etkisinden başka, millî siyasal bütünleşmeyi de çok çeşitli biçimlerde etkileyebilir (Lipset, 1970, s. 305-73). Bazı mezhepler o derece öbür dünyaya dönüktürler ki, bunların siyasal üzerindeki etkileri, kendilerini siyasal sorunların dışına çekmiş olmalarından ibaret-

tir. Bu dünyaya yönelik mezhepler arasında da, kolektif dinsel ve siyasal davranışı ön plana çıkarmayan gnostik mezheplerle, belirgin kolektif karakter taşıyan ve dinle siyaseti anlatımsal biçimde birbirine bağlayan mezhepler arasında önemli bir fark vardır. Bu ikinciler içerisinde yıkıcı etkileri en büyük olabilecek mezhepler, devrimci mezheplerdir. Bunlar arasında, kendilerini ve başkalarını kötü bir dünyadan kurtarmak için şiddetli bir araç olarak kabul edenler, milli bütünleşmeye karşı en büyük tehdidi oluşturlar.

Milli Bütünleşme : Bazı Çözüm Yolları

Milli bütünleşme sorununa, en az beş türlü yoldan yaklaşılabilir: Söylenebilir: Sosyal mühendislik, özümleme, kurumsal, jenosit ve bölünme. Sosyal mühendislik, milli bütünleşmeye ilişkin bölünmeleri başka tür bir bölünmenin altına itme çabasıdır; bu başka bölünme, her zaman olmasa bile, çoğu zaman sosyal sınıfsal bölünmedir. Sosyal mühendislik, milli bütünleşme bölünmelerinin, ya çoğu zaman görmezlikten gelinmek suretiyle ortadan kaldırılmasını; ya da bunların, karşıt-baskılar, çapraz kesişen bölünmeler veya siyasal kültür yoluyla sınırlandırılmasını gerektirir. Bu yaklaşım çok denenmiş, fakat paralel tabakalaşma sistemlerinde güçlüklerle karşılaşmıştır. Meselâ 1964 Haziranındaki milli çapta genel grevden sonra, Nijerya işçilerinin siyasal ağırlığı artmıştı. 1964 Aralığında yapılması gereken genel seçimler için, işçi sınıfına yöneltilen siyasal mesajlar artmıştı. Bu tür mesajlar, hem genellikle etnik bağlılıklara dayanan büyük siyasal partilerden, hem de sınıf bilincine dayanan bir Nijerya İşçi Partisi kurmaya çalışan politikacılarından gelmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde, Nijeryalı işçiler üzerindeki karşıt-baskılar, bir çeşit deneme niteliğini taşıyordu. Sonuç, diğer ülkelerde de benzerleri görüldüğü gibi, etnik bağların sınıf bağlarına üstün gelmesi oldu. Grevin hemen ertesinde görüşleri yoklanan işçilerin yüzde 88'i bir İşçi Partisini destekleyeceklerini söylemişlerdi; seçimden az önce bu oran, yüzde 41'e düştü (Melson, 1971, s. 161-66).

Sınıfsal bağlar, Nijeryalı işçilerin önemlice bir bölümünün desteğini sağlayabilmiştir. Birçok Batı ve Doğu Avrupa ülkesinde de olduğu gibi (Lipset ve Rokkan, 1967; Dahl, 1966; Janos, 1971; Burks, 1961) seçmen kütlesi içinde, bir yandan sınıfsal mesajlar, bir yandan dil, din ve etnik grup mesajları yankı uyandırmaktadır.

Bunlar, değişik zamanlarda, değişik ölçülerde bir arada bulunabilirler. Ancak sanayi devriminin ve sınıf bilincinin, eski bölünme türlerini siyasal haritadan silip götürmesi muhtemel değildir.

Hiyerarşik tabakalaşma sistemleri, mahiyetleri gereği olarak, sosyal sınıfla, belli cemaat veya kültür gruplarının durumları arasında çok kuvvetli bir korelasyon gösterirler. Bu tür sistemlere sahip ülkelerde elitler, genellikle, belli bir etnik veya dilsel grubun kötü durumunun, kasıtlı bir ayrımcılıktan değil, sınıfsal engellerden kaynaklandığını iddia ederler. Ancak böyle bir iddia, bu sistemlerde iki tabakalaşma kriterinin çok yakından ilişkili olduğu yolundaki kanıtları görmezlikten gelir. Üstelik bu elit mantığına, geleneksel rejimlerin dışında da rastlanmaktadır.

Meselâ Küba'daki etnik tabakalaşma sistemi, Latin Amerika'nın diğer ülkelerindekine çok benzemektedir. Devrimci Küba'da, kanunların hemen hiç desteklemediği bir etnik ayrımcılık örüntüsü vardır. Bir yandan da, siyahlar ve melezler için önemli bireysel hareketlilik imkânları mevcuttur. Devrim, etnik ayrım gözetken tek tük kanunları da kaldırmıştır; politikaya karşı sınıfsal bir yaklaşım izleyerek, ülkedeki her türlü ırksal sorunu çözdüğünü iddia etmiştir. Dolayısıyla, devrimden önce Küba'da siyahlara özgü olan ve onlara hizmet veren fikir, sanat ve yardımlaşma dernekleri kapanmaya zorlanmıştır. Beyaz-siyah eşitsizliğinin devam ettiği yolundaki iddialar engellenmiştir.

Kübalı siyahlar daha önceleri aşırı derecede yoksul olduklarından, şimdi durumları herhalde iyileşmiş olmalıdır ama, hükümet bunu doğrulayacak veya yalanlayacak verileri yayınlamayı reddetmektedir. Gene de, 1960'ların son yıllarında Komünist Partisi Merkez Komitesinde beyaz olmayan Kübalıların oranı, 1940'lardaki Küba Kongresinde beyaz olmayanların oranından (aşağı yukarı yüzde 9 veya nüfus oranına göre olması gerekenin üçte biri) hiç de farklı değildir. Afişlerde, güzellik müsabakalarında, gazetelerde, güzellik ve statü ölçüleri, hâlâ beyazlığa dayanmaktadır. Kısacası Küba, etnik farkları ikinci plâna atmak için sınıfsal bir yaklaşımdan yararlanabilmiştir; çünkü sınıfsal tabakalaşma, etnik tabakalaşmanın içinde saklıdır. Gene de etnik sorun çözülmüş değildir; sadece görmezlikten gelinmektedir. Devrimci yönetimin, ısrarla ırk sorununu çözdüğünü iddia etmesi, Kübalı siyahların özel ihtiyaçlarını karşılayacak veya mevcut ırksal eşitsizlik mirasını ortadan

kaldırarak bir çabanın gösterilmediği anlamına da gelmektedir. Küba devrimi, hem etnik sorunun varlığı, hem ona yaklaşım tarzı bakımından, devrimci selefleri olan Sovyetler Birliği ve Çin'e benzemektedir. Müslüman Sovyet Orta Asyasındaki veya Ukrayna ve Baltık devletlerindeki Ruslaştırma, özellikle Tibet'teki Han «emperyalizmi» şunu göstermektedir ki, diğer devletlerin başarısız kaldıkları bu alanda komünist devletler de başarıya ulaşabilmiş değillerdir (Dominguez, 1975).

Genel olarak, kütlelerin niteliklerini değiştirmeye kalkışmak, uzun vadede çatışmaların başarılı biçimde düzenlenmesine pek yardımcı olmamaktadır. Sosyal mühendisliğin başarısız olduğu durumlar, başarılı olduklarından daha çoktur; başarılı olmuş görüldüğü durumlarda da bu, genellikle, çatışmaları düzenleyen başka tür bir çözümle bir arada bulunuşundan ileri gelmektedir. Bütünleşmemiş toplumlarda sosyal mobilizasyon, çatışma eğilimini artırır. Millî bütünleşme bölünmeleri ile büyük sorunları olan toplumlarda, karşıt baskılara, çapraz kesişen bölünmelere ve siyasal kültüre ilişkin varsayımlar, çatışmaların uzun vadede başarılı biçimde düzenlenmelerini açıklayamamaktadır. Bu varsayımlar, nihayet, niçin bazı grup veya tabakaların böyle yoğun bir çatışmaya veya şiddete girişmeleri olasılığının, diğerlerine oranla daha kuvvetli veya daha zayıf olduğunu açıklayabilir; bu da, özellikle, kısa dönemler için ve yoğun bir çalışma ve şiddetin zaten mevcut olduğu, düzenleyici yöntemlerin de etkisiz kaldığı şartlar altında söz konusudur (Nordlinger, 1972, s. 88-104, 110-16; Esman, 1973, s. 69-72; Keech, 1972, s. 404; Dominguez, 1972b, s. 138-40, 425-42).

İkinci çözüm türü, siyasal bakımdan ast durumunda bulunan alt-kültür grubunun, siyasal bakımdan egemen olan kültür grubuna özümlemesine çalışılmasıdır.¹² Ayrımdaki sembolün din veya dil değil, deri rengi olduğu durumlarda, bu daha güçleşir (Isaacs, 1969). Uzun bir dönem içerisinde insanlar bir dinden ötekine dönebilir, yeni bir dil öğrenebilir, hattâ eskisini unutabilir ama, derilerini çıkarıp atmaları çok daha zordur! Dolayısıyla rengin bir sorun olduğu birçok durumlarda bu çözümün uygulanması, diğerlerinden daha güçtür. Bununla birlikte, özümlemenin denenmiş olduğu örnekler de vardır.

12. Sovyet örneği için, bk. Silver (1974).

Dinsel özümlemenin belki en başarılı örneği, İspanya ve Portekiz'in, Amerika'daki Kızılderililere ve Afrikalılara İberya tipi bir Roma Katolikliğini benimsetmiş olmalarıdır. Gerçi dinsel-syncretizm'in geniş çapta uygulanması sonucu Latin Amerikan Katolikliği saflığından kaybetmiş, Protestan misyonerler de özellikle Brezilya ve Şili'de mütevazı bazı başarılar sağlamışlardır ama, gene de Latin Amerika, dünyanın en türdeş dinsel-siyasal çevrelerinden biridir (Willems, 1969). Önem gösteren siyasal bölünmeler, dinsel cemaatler arasında değil, laiklik taraftarları ile aleyhtarları arasında ortaya çıkmıştır.

Latin Amerika'da dinsel özümlemenin başarı derecesi daha şüphelidir. Paraguay, Bolivya, Peru, Ekvator ve Guatemala'da Kızılderili dilleri konuşan çok sayıda insan vardır. Sözü geçen ülkelerde bunlar, başka ülkelerde olduğu gibi, milli bütünleşmeye karşı ciddi bir tehdit oluşturmamaktadır; çünkü yalnız kıızılderili dilleri konuşup da sosyal bakımdan mobilize olmuş bulunanların oranı sıfırdır. Ancak bunlar, modernleşme sürecini geciktirmekte ve milli siyasal süreç için bir sorun olmaya devam etmektedirler.

Dinsel özümleme alanında Latin Amerika'daki en çarpıcı başarı örneği Meksika'dır. Daha Meksika devriminden önce bile, yalnız kıızılderili dilleri konuşanların yetişkin Meksika nüfusuna oranı, sömürge döneminin sonunda büyük kıızılderili nüfusa sahip olan diğer Latin Amerikan ülkelerindekinden çok daha düşüktü. Meksika devriminden sonraki hükümetler, kırsal eğitim sistemini ve dil öğrenimini yalnız kıızılderili dili konuşanlara kadar yaymak için sistemli çabalar gösterdiler. Meksika'da genel kültürel kriterlere göre kıızılderili olarak sınıflandırılacak kişilerin oranı hâlâ hayli yüksek olmakla beraber, yalnız kıızılderili dilleri konuşanların oranı, 1940'tan bu yana yüzde 5'in altındadır. Meksika'da kıızılderili sorununa karşı izlenecek kamusal politika konusunda ötedenberi bir tartışma vardır ama, hedef, yalnız kıızılderili dilleri konuşan ve genellikle kırsal ve geleneksel karakter taşıyan nüfusun İspanyolcaya özümlemesi olmuştur. Bunda da, çoğu zaman insanların ıstırabı pahasına da olsa, büyük başarı sağlanmıştır (Ruiz, 1963, s. 123-72; Heath, 1972).

Başka bir özümleme çabasına Etiyopiya'da rastlanmaktadır. 1960'larda Amhara'lar, Etiyopiya nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturuyorlardı ama, nüfusları bunun çok ötesindeydi. Donald

Levine (1965a, 1965b) Etiyopiya-siyasal sürecine egemen olan fikir, sembol ve değerlerin, Amhara kültüründen alınmış olduklarını ileri sürmüştür. Amhara kültüründeki radikal eşitsizlikçilik, Amhara'ların Etiyopiya milli hayatındaki egemen durumunu da meşrulaştırmaktadır. Üstelik bu durum, statik de değildir; Etiyopiya'nın hayatında Amharalaşma süreci, bunu giderek daha da arttırmaktadır. Amhara monarşisi devam edegelmiştir. Amhara'lar en üst siyasal mevkilere egemendir. Amhara kültürü, askerler, göçmenler, memurlar ve öğretmenler tarafından bütün Etiyopiya'ya yayılmaktadır. Amhara dili bütün okullarda, mahkemelerde ve devlet dairelerinde zorunlu dil olmuştur. Halkın belki yarısı Amhara dili bilmektedir. Amhara dilinde isimler, ülkenin birçok bölgelerinde yerli dildeki yer isimlerinin yerini almıştır. Hıristiyan Kilisesi ile Etiyopiya devleti arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Hıristiyanlar nüfusun ancak yarısını oluşturdukları halde, ülkenin siyasal liderlerinin çoğu, etnik, kabille veya dil kökenleri ne olursa olsun, Hıristiyanlardan gelmektedir.

Süpheşiz, daha yeni başlamakta olan modernleşmenin yaygınlaşması ile birlikte, Etiyopiya'daki bu çok etnik gruplu toplumun ciddi gerilimlerle karşılaşabileceği ileri sürülebilir. Öte yandan, şu ana kadar Amharalaşma, Etiyopiya'nın bütünlüğünü korumada az çok başarılı olabilmıştır. Bunun bir istisnası, Etiyopiya merkeziyle tarihsel bağları daha zayıf olan İtalyan Eritre'sinin ayrılma ihtimalidir. Amhara olmayanların çoğu, aynı zamanda Etiyopiya'nın en az modernleşmiş halkıdır; bu nedenle Etiyopiya'da bir «Latin Amerika çözümü»-ne ulaşılması, yani modernleşme ile özümlemenin birlikte yürümesi, özümlenme olmadan modernleşmenin de pek gerçekleşmemesi mümkündür. Bu takdirde, özümlemenin başka bir başarı örneği daha ortaya çıkmış olacaktır.

Buna karşılık özümleme politikalarının, milli bütünleşmeye ilişkin siyasal çatışmayı arttırması da mümkündür. Hindistan Anayasası, Federasyonun resmî dilinin, Deva Nagari alfabesiyle ve milletlerarası rakamlarla yazılan Hindî dili olacağını belirtmiştir. Anayasanın yürürlüğe giriş tarihinden (1950) itibaren 15 yıllık bir süre boyunca İngilizce, Federasyonun bütün resmî işlemlerinde kullanılmaya devam edecekti. İlk kurulan Resmî Dil Komisyonu, 1956 yılındaki raporunda, Federasyonun Hindî dilinin yayılmasını sağlamakla görevli olduğunu belirtmiştir. Hindî'nin, kendi sözlüğünü ve anlatım gücünü zenginleştirebilmek için, Hindistan'daki diğer dil-

lerin biçimlerini, uslûplarını ve anlatımlarını özümlemesi de gerekiyordu. Hindistan Anayasasının dile ilişkin hükümlerini uygulamaya koyma girişimi, birliğe değil, daha yoğun bir rekabete yol açtı. Hindi konuşmayanlar, siyasal partiler ve cemaat kuruluşları vasıtasıyla, Hindiye özümlemeye ve İngilizcenin resmi dil olmaktan çıkarılmasına şiddetle karşı koydular.

1967 yılında Resmî Diller Kanununda yapılan değişikliği, bütün resmi işlemlerde iki-dil politikasının (Hindî ve İngilizce) devamını garanti altına aldı. Aynı anda çıkarılan bir karar da, okul sisteminde bir üç-dil politikasına izin verdi. Okullarda şu diller okutulacaktı: (1) Bölgesel veya yöresel dilin Hindi olmaması halinde, bu dil; (2) Hindi; Hindi konuşulan bölgelerde ise, başka bir Hint dili; (3) İngilizce veya başka bir modern Avrupa dili. Federal devlet memuriyet sınavlarında, İngilizce veya Hindinin de bilinmesi şartıyla, bölgesel diller kullanılabilirdi. Görülüyor ki, Hindistan'da özümleme politikası yalnız başarısızlığa uğramakla kalmamış, Hindistan'ın milli bütünleşme sorununu daha da ağırlaştırma tehlikesi yaratmıştır. Özümleme bir çözüm değil, sorunun bir parçası haline gelmiştir. Çözüm, başka araçlara dayanmıştır (Das Gupta, 1970).

Bu çözüm kategorisi içindeki benzer bir yaklaşım, özümlemeyi, mevcut kültürel veya kabilesel benliklerin üzerinde, yeni ve bütünleşmiş bir benlik içerisinde gerçekleştirmeye çalışmaktır. Esmen (1973, s. 58) buna, «syncretic» bütünleşme adını vermektedir. Böylece, mevcut cemaat plüralizminin siyasal önemi azaltılmış, aşılmiş ve neticede ortadan kaldırılmış olacaktır. Güçlü bağlılık duyguları sağlayan yeni birleştirici sembollerin kısa zamanda yaratılması gerekir. Bu yaklaşım, genellikle başarılı olamamıştır; çünkü çoğu zaman, alt-grupların, egemen sosyo-kültürel grubun sembolleri ve kimliği içinde özümlemesini örten bir maskeden başka birşey değildir. Yeni semboller Yugoslav mıdır, Sırp mıdır; Cavali mıdır, Endonezyalı mıdır; Seyhanlı mıdır, Sinhali mi? Bu, çoğu zaman bir oyundan başka birşey değildir ve böyle algılanmaktadır. Kısa süre içinde bir milli benlik yaratma çabası, genellikle başarısız kalır; kültürel şiddeti ve hükümet baskısını artırır (Esmen, 1973, s. 58-60; Nordlinger, 1972, s. 37-39). Özümlemenin başarılı olmuş örnekleri, uzun dönemler içinde gerçekleşmektedir (Merritt, 1966). Joseph Strayer'in (1966, s. 25) ortaçağ Avrupa'sında devletin gelişimine ilişkin analizinde belirttiği gibi, «bir milli devletin kurul-

ması, yavaş ve karmaşık bir iştir». Fransız Afrikasının bu konudaki deneyimi, özellikle hayal kurucu olmuştur (Foltz, 1965; Emerson, 1966).

Üçüncü bir çözüm tipi, siyasal kurumların önemini ön plana çıkarmaktadır. Eric Nordlinger'e (1972) göre, bölünmüş toplumlarda çatışan grupların liderleri, çatışmanın düzenlenmesi sürecinde çok önemli bir rol oynarlar ve ancak onlar, olumlu bir katkıda bulunabilirler. Ciddi milli bütünleşme sorunlarıyla karşılaşan toplumlarda çatışma gruplarının üyeleri, çatışmanın düzenlenişinde ya doğrudan doğruya olumsuz bir etki, ya da dolaylı (olumlu veya olumsuz) bir etki yapabilirler. Dolayısıyla, her çatışma grubunun kendi içinde elitlerin elit olmayanlara karşı yapısal bir üstünlük sahibi olmaları, çatışmanın düzenlenmesi bakımından zorunlu bir şarttır. Nordlinger, varsayımlarını, dört Avrupa ülkesiyle (Belçika, Hollanda, İsviçre ve Avusturya) iki Asya ülkesi (Lübnan ve Malezya) üzerinde denemektedir. Bu çatışmalar, milli bütünleşme sorunlarının iki ana tipini (etnik-dinsel ve dinsel) içine alır.

Bu çözüm kategorisinin değişik bir tipi de, üstün sosyo-kültürel veya cemaat grubunun ya da tabakanın egemenliğinin kurumlaşmasıdır. Bu kurumlaşmış egemenlik (Esman, 1973, s. 56-57) toplumun çeşitli grupları arasındaki ilişkileri, egemen gruba sistemli avantaj sağlayacak şekilde düzenler. Hiyerarşik sistemlerin uzun vadede varlıklarını koruyabilmeleri bunu gerektirir. Güney Afrika'da, yirminci yüzyıl ortalarına kadar Amerika Birleşik Devletlerinin güney kesiminde, Liberya, Rwanda, Burundi ve Etiyopya'da, Latin Amerika'da böyle kurumlaşmış bir egemenlik, siyasal sistem açısından bir zorunluluk olmuştur.

Aynı çözüm kategorisi içinde başka bir değişik tip, federalizmdir. Federalizm, geleceğin milli liderleri ile, kurucu devletlerin yetkilileri arasında, ülkeleri birleştirmek üzere yapılan bir pazarlık şeklinde yorumlanabilir. Federaller için pazarlığın zorunlu şartı, şiddete başvurmaksızın, ülke üzerindeki kontrollerini arttırmaktır. Böyle şiddete dayanmayan bir genişlemenin gerçekleştirilebilmesi için de, birtakım tavizlerde bulunulması gereklidir (Riker, 1964, e. 11-12). Federalizm, kurucu grup veya tabakalara özerklik (özellikle yerel özerklik) vermek suretiyle, mevcut bir devletin parçalanmasını önleyen bir pazarlık olarak da yorumlanabilir. Genellikle bu çözüm tarzı da pek başarılı olmuş değildir; ancak federal yön-

temlerin çatışmaları nisbeten başarılı şekilde çözdüğü bazı örnekler de vardır (Nordlinger, 1972, s. 104-0; Esman, 1973, s. 63-66).

Bunun başarılı örneklerinden biri, 1950'lerde Hint eyaletlerinin, dil temelini esas almak suretiyle yeniden örgütlenmeleri olmuştur. Hindistan federal hükümeti, birliği yıkacağı korkusuyla, Hint eyaletlerinin yeniden örgütlenmelerine engel olmaya çalışmıştı. Oysa, dil sorununa ilişkin protestolar Madras'tan Bombay'a, oradan da Pencab'a yayıldıktan sonra, Federal Birliğe karşı en büyük tehlike, hareketsiz kalmaktan gelecekti. Hindistan Hükümeti Eyalet Reorganizasyon Komisyonu, eyalet sınırlarını yeniden düzenledi. Gerçi bunu açıkça dil temeli üzerinde yapmayı reddetti (gerçekten de önemli istisnalar vardı) ama, çoğu durumda dil ilkesini izledi (Weiner, 1962). Bu savunmaya yönelik federalizm, Hindistan'ın bütün milli bütünleşme sorunlarını yatıştırmış olmasa da, milli bütünleşme sorununun geçiştirilmesine ve düzenlenmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Dördüncü ve beşinci çözüm yolları, trajik yollardır. Dördüncüde, egemen kültür grubu üyeleri, alt-kültür grubunu, kötü talih ve belki de tesadüf eseri olarak aynı devletin sınırları içinde yer almış milletlerarası bir düşman olarak algıladılar. Bu takdirde de, jenosit savaşı veya göçe zorlama yöntemleri denenebilir. Rwanda, Burundi, Biafra, Kuzey İrlanda ve Bangladeş, bu trajik ve canice hikâyenin son yıllardaki kahramanlarından bazılarıdır. Beşinci çözüm, ülkenin iki bağımsız devlete bölünmesidir. Hint alt-kıtasının 1940'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında iki defa bölünme geçirmesi, trajik sonun ne derece ıstıraplı, fakat o noktaya varıldığında artık zorunlu olabileceğini göstermektedir. Ancak bölünme, her zaman için kesin bir sonuç sağlamayabilir. Gerçekten, Hindistan'ın bölünmesinden çeyrek yüzyıl sonra Pakistan'ın da bölünme zorunda kalması ve Kuzey İrlanda'nın süregelen sıkıntıları, bazı önemli durumlarda bu yaklaşımın ne kadar yetersiz kaldığını göstermektedir. Çoğu zaman da bölünme, bir iç soruna çözüm getirmeksizin, onu milletlerarası bir soruna dönüştürmekten başka bir şey yapmaz.

Daha az trajik ve dramatik, fakat daha çok görülen aynı derecede ıstıraplı bir sonuç, bir devletin halkının, zorunlu veya özendirilmiş göç yoluyla «bölünmesi»dir. Göçmenler sorunu, yirminci yüzyılda hemen her kıtanın başına dert olmuştur: Almanya, Orta-doğu, Kore, Çin Hindi, Hindistan alt-kıtası. 1960'lardan sonra ise

Afrika, başlıca yeni göçmen kaynağı haline gelmiştir. Sorun yaygınlaştıkça (Matthews, 1972) göçmenleri gönderen devletlerle, onları kabul eden devletler arasındaki uyuşmazlıklar da artmıştır. Göçmenler, eski devletlerine dönmeyip yeni devletlerinde sürekli olarak yerleştikleri zaman da, o devlet için yeni bir milli bütünleşme sorunu yaratmaktadırlar.

Göçün, bazı çözüm unsurlarını da içeren karmaşık etkilerinin bilinen bir örneği, Vietnam'daki Katoliklerin durumudur. 1954 Cenevre taksiminden sonra yüzbinlerce Katolik (kuzeydeki tüm Katoliklerin yaklaşık yüzde 65'i) kuzeyden kaçtı. Bu, kuzeyde Vietnam'ın kırsal bölgeler üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmasına yardımcı oldu. Katoliklerin elindeki topraklar dağıtıldı ve bir iç muhalefet kaynağından kurtuldu. Öte yandan Katoliklerin Güney Vietnam'a göçü, Güney Vietnam'ın milli bütünleşmesine ilişkin genel siyasal sorunları arttırmasına karşılık, Başkan Ngo Dinh Diem'in siyasal durumunu kısa bir süre için güçlendirdi. Üstelik, Vietnam'daki Kuzey-Güney çatışmasına bir de göçmen Katolik boyutunu ekledi (Fall, 1967, s. 153-54). Bir iç milli bütünleşme sorununun milletlerarası nitelik alması, göçmen gönderen devlet açısından bazı yararlar sağlayabilirse de, onları kabul eden devlet açısından ciddi sonuçlar doğurabilir.

Birçok insanın bir ülkeden başka bir ülkeye göçü, uzun vadede, paralel bir etnik, dilsel veya dinsel tabakalaşma sistemi yaratabilir. Dolayısıyla, ciddi bir siyasal sorunu kurumlaştırabilir. Birçok Avrupa devletlerinde bu paralel sistemler, tek bir devletin sınırları içinde tutulabilmiştir. Afrika ve Asya'da ise, milli bütünleşmeden doğan iç ve milletlerarası sorunlar sürüp gideceğe benzemektedir. Meselâ Güney Asya'da (Connor, 1969) sistemlerin paralel oluşundan başka, ast sosyo-kültürel gruplar çoğu zaman sınır bölgelerinde yaşamakta ve gerek iç gerek milletlerarası nedenlerden dolayı stratejik önem kazanmaktadırlar. Dolayısıyla, taksime dayanan çözümlerin uzun vadedeli etkileri (Kuzey Vietnam'da olduğu gibi bazı kısa vadedeli yararların mümkün olmasına rağmen) kendine özgü yeni sorunlar yaratma eğilimindedir.

Özetlemek gerekirse milli bütünleşme, bir çözüm olmaktan çok, bir sorun olarak kalmaktadır. Başarılı çözümler, ya siyasal becerilerin elitler içerisinde yavaş yavaş gelişmesine ve kurumlara, ya da çoğulcu toplumların tedricen daha türdeş toplumlara dönüşme-

lerine bağılı olmuştur. İkinci durumda büyük beşerî bedellerin de ödenmesi gerekmiştir. İyi veya kötü, milli bütünleşme, çoğu zaman pek bol bulunmayan cinsten bir devlet adamlığına ihtiyaç göstermeye devam etmektedir.

VII. SİYASAL GELİŞMENİN GELECEĞİ

Bu denememizin büyük bölümü, sosyo-ekonomik modernleşme bağlamı içerisinde siyasal kültürün, katılmanın, kurumların ve bütünleşmenin gelişmesini anlamamıza yardımcı olacak kavramları, varsayımları ve bulguları ortaya koymaya ayrılmıştır. Burada, siyasal gelişme incelemeleri üzerinde değil, siyasal gelişmenin kendisi üzerinde yoğunlaştık. Bununla birlikte, giriş bölümünde, 1950'lerde ve 1960'ların başlarında siyasal gelişmeye karşı beliren yeni akademik ilginin kökenlerini de tartıştık. Burada sonuç olarak, siyasal gelişme incelemelerinin mümkün ve muhtemel geleceği üzerinde birkaç söz söylemek de aynı derecede uygun olacaktır.

Hemen her bilimsel alandaki çalışmalarda, hamle, duraklama, yeni bir yön bulma ve yeni hamle aşamaları birbirini izleme eğilimindedir. Siyasal gelişme araştırmalarında 1960 yıllarında görülen hamle, 1970'lerin ilk yıllarında kendisini hemen hemen tüketmiş bulunuyordu. Bu onyıının ilk bölümünde Batı (özellikle Amerikan) siyasal bilimcilerinin ilgisini çekmiş bulunan temel konular, kavramlar ve sorunlar, artık formülleştirilmiş, işlenmiş, tartışılmış ve geliştirilmişti. Belli siyasal gelişme konularına ilişkin ampirik araştırmaların belli tek ülkelerde veya karşılaştırmalı olarak yapılmasına devam edildi ama, teorik ilginin zayıflamış olduğu açıktı. Bu duraklama sırasında yeni ilgi ve meraklar ortaya çıkmaya başladı; bunlar, mevcut teorinin yeniden gözden geçirilmesini ve bu teorinin yeni konu ve sorunlara yöneltilmesini teşvik etti.

Tarih Olarak Siyasal Gelişme

Siyasal gelişme teorilerinin ortaya atılması, büyük ölçüde, çağdaş Üçüncü Dünyanın dramatik sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarının ve değişimlerinin etkisi altında olmuştur. Bilim adamları, Avrupa ve Amerikan siyasal gelişmesinin oluşturduğu tarihsel deneyimin şüphesiz farkındaydılar; Üçüncü Dünyanın siyasal değişimini tahlil ederken de, çoğu zaman bu deneyimi zımnî bir hare-

ket noktası olarak kullanmışlardı. Ancak özellikle Amerikan siyasal bilimcileri için ampirik araştırmaların ana coğrafi odak noktası, Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinin çağdaş deneyimleriydi. Oysa, 1960'ların ortalarında ve sonlarında bilim adamları, gitgide Avrupa ve Amerika'nın tarihsel siyasal gelişiminin incelenmesine dönmeye ve Üçüncü Dünya deneyiminin incelenmesinden elde edilen düşünce ve kavramları bu alana uygulamaya başladılar. İlgi alanındaki bu değişim, aşağıdaki faktörlerin sonucuydu :

1. Amerikan dış politikasının, Üçüncü Dünya sorunlarına karşı duyduğu ilginin azalması; Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinde değişim ve istikrar sorunlarına ve ihtimallerine karşı yeni bir ilginin belirmesi.

2. Siyasal değişimin nasıldır, niçinini ve sonuçlarını sadece çağdaş çevreyi gözönüne almak suretiyle incelemeye çalışmanın doğurduğu açık metodolojik sorun. Gelişimsel modeller yaratmaya çalışan araştırmaların birçoğu, halen az gelişmiş durumdaki ülkelerin evriminin, daha gelişmiş ülkelerinkini tekrarlayacağı yolunda açık veya zımnî bir varsayımı içeren milletlerarası karşılaştırmalara dayanıyordu. Bu metodolojik sorun, bir veya birden çok ülkenin gerçek tarihsel evriminin uzun bir dönem içerisinde incelenmesinin yerinde olacağı düşüncesine yol açtı.

3. Gelişme halindeki ülkelerde araştırma yapmanın güçlüğü; Batı ülkelerinin uzun dönemler içerisindeki tarihsel evrimine ilişkin bol miktarda birincil verilerin ve birçok ikincil analizlerin mevcut olması.

4. Farklı siyasal gelişme örüntülerinin sadece sebeplerini değil, sonuçlarını da tahlil edebilme imkânı. Bu ilgi, dikkati siyasal sürecin sonuçları ve çıktıları üzerinde yoğunlaştırma, yani siyaseti sadece bağımlı bir değişken olarak değil, aynı zamanda bağımsız bir değişken olarak görme yolunda siyasal bilimdeki güçlü genel eğilimi yansıtmaktadır.

5. Siyasal gelişme teorilerinin uygunluğunu ve geçerliğini Batının tarihsel deneyimi ile sına ma ve bu deneyimi, Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasal evrimiyle karşılaştırma isteği.

Bu ilgi alanı değişiminin önemli bir belirtisi, Sosyal Bilim Araştırma Konseyi Karşılaştırmalı Siyaset Komitesinin çalışmalarında gözlemlenebilir. Komitenin ilk önemli eseri, bütünüyle Gelişmekte Olan Bölgelerin Siyaseti'ne (*The Politics of the Developing Areas*) (1960) tahsis edilmiş bulunan, Almond ve Coleman'ın eseriydi. Ko-

mitenin ikinci büyük çabası, kahverengi gömleklili yedi ciltten oluşan diziydi. Bunların beşi, siyasal gelişme ile eğitim, siyasal kültür, siyasal partiler, bürokrasi ve iletişim arasındaki ilişkileri; biri, Japonya ve Türkiye'nin siyasal modernleşmesini; biri de, siyasal gelişmedeki kriz ve sıraları ele alıyordu (Coleman, 1965; Pye ve Verba, 1965; LaPalombara ve Weiner, 1966; LaPalombara, 1963; Pye, 1963; Ward ve Rustow, 1964; Binder ve diğerleri, 1971). Bunların hepsi kolektif eserlerdi ve içlerinde Avrupa veya Amerika deneyimleriyle ilgili birkaç makale de bulunmakla beraber, makalelerin büyük kısmı Üçüncü Dünya ülkelerini ele alıyordu. Nihayet, 1960'ların sonundaki üçüncü safhada Komite, dikkatini hemen tamamen Avrupa tarihine çevirdi ve bu da, iki cildin yayınlanmasına yol açtı. Raymond Grew'un derlediği ve hemen tamamı tarihçilerce yazılmış olan birincisi, tek tek Avrupa devletlerinin siyasal gelişmelerini, Komitenin krizler ve sıralar kavramları çerçevesinde incelemektedir. Charles Tilly'nin (1975) derlediği ve siyasal bilimcilerle tarihçiler tarafından yazılmış olan ikincisi ise, Batı Avrupa ülkelerinin tarihsel «devlet kurma» deneyimlerini, karşılaştırmalı olarak ve vergi sistemlerinin, orduların, bürokrasilerin, polis güçlerinin ve modern milli devletin diğer niteliklerinin gelişmesi açısından tahlil etmektedir. Bir anlamda 1970'lerdeki siyasal gelişme araştırmaları, 1930'larda Carl Friedrich ve diğer bilim adamlarını uğraştırmış olan sorunların birçoğuna geri dönmüştür.

İkinci bir ana uğraş alanı, Avrupa'da demokratik hükümet sisteminin doğuş biçimlerine karşı duyulan ilgiden kaynaklanmaktadır. Dankwart Rustow'un ileri sürdüğü gibi, demokratik hükümetin doğuşu için zorunlu olan şartlarla, onu devam ettirmek için zorunlu olan şartlar birbirinden farklı olabilir. Bu araştırmaların bir kısmı, demokratik evrimin sosyal, ekonomik, iletişimsel ve kültürel bağıntılarını ve ön-şartlarını uzun dönemler içerisinde ve sayısal yöntemlerle incelemişlerdir. Diğerleri, bir yandan bölünmelerin ve çekişmelerin artması, öte yandan seçmen kütlesinin genişlemesi ve siyasal mobilizasyonu arasındaki ilişki üzerinde durmuşlardır.¹³

13. Özellikle bk. Rokkan (1968), Rustow (1970), Lipset ve Rokkan (1967), Dahl (1971), Przeworski ve Sprague (1970), Flanagan ve Fogelman (1970, 1971), Sunshine (1972). Bu yaklaşımlar, ilkin Lerner (1958) ve Lipset (1959) tarafından başlatılıp, demokrasi ile sosyo-ekonomik gelişme düzeyi arasında ilişki kuran, yukarıda Bölüm I'de değindiğimiz diğer araştırma akımına, memnuniyet verici yeni bir boyut eklemiştir.

Başka birtakım bilim adamları ise, siyasal gelişme teorilerinin Amerikan deneyimine uygulanabilirliği konusunda daha açık biçimde ilgilenmişlerdir. Önceleri ilginin odak noktası, Amerikan tarihsel deneyiminin Üçüncü Dünya sorunlarına uygulanabilirliği idi; ikinci safhada ise, Üçüncü Dünya deneyiminden elde edilen teorilerin Amerikan siyasal gelişimine uygulanabilirliği vurgulanmıştır. Lipset (1963) Amerika Birleşik Devletlerinin «ilk yeni millet» sayılması gerektiğini ileri sürmüştü; onsekizinci yüzyıl sonlarıyla ondokuzuncu yüzyıl başlarında Amerika Birleşik Devletlerinin karşılaştığı milli bütünleşme ve siyasal meşruluk sorunlarına ve bu sorunların çözümünde Washington'un karizmatik liderliğinin oynadığı role işaret etmiştir. Aynı yönde Clinton Rossiter (1971) İç Savaş öncesi Amerikan tarihini, siyasal modernleşme kavramları içinde tartışmıştır. Lipset'i eleştiren Huntington (1968) yirminci yüzyıldaki gelişen ülkelerin «eski toplumlarda yeni devletler» olduklarını; oysa onsekizinci yüzyıldaki Amerika'nın(Tudor İngiltere'sinden miras kalmış siyasal kurumlara ve uygulamalara dayanan, çağdaş az gelişmiş ülkelerdeki gibi geleneksel bir sosyal yapıyı yıkmaya türünden sorunları olmayan, «yeni bir toplumda eski bir devlet» olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakımdan, siyasal modernleşme teorileri, Amerikan deneyimini anlamak için, Güney dışında ancak sınırlı bir değer taşımaktadır (Huntington, 1974b). Bu konuda H. Douglas Price (1964) ve Lester Salamon (1972, 1973), siyasal gelişme kavramlarının, Güneyin modernleşmesine özellikle uygulanabilir olduğunu göstermişlerdir; çünkü geleneksel bir sosyal yapının derin kökler salmış olduğu bu Amerikan toplum kesimi, ancak modernleştirici merkezin kullandığı örgütlü şiddet yoluyla yıkılabilmektedir.

Siyasal Gelişmenin Dış Ortamı

1950'lerin sonlarında Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya ilişkin bölgesel araştırmalarla, sistem analizinin davranışçı eğiliminin bir araya gelişi, siyasal gelişme araştırmalarının daha çok karşılaştırmalı bir biçimde gelişmesi sonucunu doğurdu. Belli ülkelerdeki gelişme örüntüleri, farklı toplumlardaki değişim süreçlerini karşılaştırarak birtakım genellemelere varmak amacıyla, karşılaştırmalı olarak incelendi. Kökeninin karşılaştırmalı siyaset disiplininin kaynaklanmış olması sebebiyle, siyasal gelişme araştırmaları, dış faktörlerin toplumların gelişimi üzerindeki etkisine (sömürge geçmişinin etkisi dışında) pek fazla ilgi göstermedi. Siyasal gelişme

araştırmaları, milletlerarası ilişkiler araştırmalarından ve gelişme- nin milletlerarası ortamıyla ilgili dūřıncelerden kopuk kaldı.

Amerikan siyasi bilimindeki bu eğilim, 1960'ların ilk yılların- dan itibaren birçok dūřınurlerin sosyal ve ekonomik görüşlerinde ortaya çıkan çok farklı bir eğilimle dengelendi; bu dūřınurlerin çoęu, gelişme halindeki ülkelerin vatandaşlarıydı. Bunların ortak kaygıları, gelişmiş ülkelerin süregelen etkisi yüzünden nc Dünya lkelerinin ekonomik ve siyasi gelişiminde ortaya çıkan ak- saklıkları veya gelişimin hiç gerçekleşmemesini açıklamaktı. Bazı ülkelerin «gelişmişliği», diğer bazı ülkelerin «azgelişmişliği»ne sebep olmuş veya bunu devam ettirmiştir. Bu dūřınurlerin çoęu, Raul Prebisch, Theotonio Dos Santos, Candido Mendes, Osvaldo Sunkel, Andr Gunder Frank, Henrique Cardoso, Helio Jaguaribe gibi Latin Amerikalılardır. Bazılarında, meselâ Gunder Frank'ta oldukça be- lirgin bir Marksist ereve görülür; diğer bazılarında ise görülmez. Fakat bunların hepsi, gelişmeyi en çok etkileyen Őeyin, toplumun dışındaki kaynaklar olduğunda görüş birliği halindedir. Deęiřik ke- limelerle ifade edilen ortak kavramlar, «metropol» ve «evre» (periphery) arasındaki ilişki üzerinde odaklaşmış; bu ilişki, yeni emperyalizm, bağımlılık, yeni sömürgecilik ve benzeri Őekillerde ifade edilmiştir. 1960'ların sonlarında bu ve benzeri kavramlar, Amerika Birleřik Devletlerindeki Yeni Sol'cu aydın çevrelerde hayli tutunmuştur. Amerika Birleřik Devletlerinin dünya sorunlarında oynaması gereken role ilişkin tartışmalarda bu kavramlar kullanılmış ve bir anlamda da sulandırılmıştır.

Böylece, içi fazla basitleştirecek olursak, yerleşik siyasi bili- min görmezlikten geldiği, radikal sosyal teorinin de abarttığı bir ol- gu söz konusudur. Elbette, ana siyasi bilim akımları, dış çevrenin nc Dünya lkelerinin gelişmesini nasıl etkilediği ve engelle- diği konusuna yeterli ilgi göstermemişlerdir; radikal sosyo-ekonomik teorisyenler ise, analitik olmaktan çok doktriner nedenlerle, bu tür etkilerin rolünü çoğu zaman abartmışlar ve bunlara belirleyici bir etki izafe etmişlerdir. Belki her iki taraf üzerinde ince psikolo- jik faktörler etkili olmuştur. Amerikan siyasi bilimcileri, dış etki- leri incelemekten kaçınmış olabilirler; çünkü bir bakıma kendileri de bu etkilere dahildir. nc Dnyalı radikal teorisyenler ise, toplumlarını geliştirmekte kendi gösterdikleri başarısızlığı rasyonel- leştirmek ve meşrulaştırmak için dış etkilerin rolünü abartmış ola- bilirler.

Oysa, bu kitabın ikinci bölümünde ileri sürdüğümüz gibi, siyasal gelişme üzerinde iç ve dış ortamların nisbi etkileri, dikkatle incelenmeye değer. Böyle bir tahlil ise, hem sorunu önyargıya tâbi tutmayan teorik bir çerçeveye, hem bireysel ve karşılaştırmalı ampirik araştırmalara gerek gösterir. 1960'ların son yıllarında Rosenau'nun «bağlantılar» üzerindeki araştırması (1969) ile, Kurth'un «hegemonya» kavramı (1970), kavramsal ihtiyacı karşılamaya yönelik çabelerdir. Ampirik tahlillerin çoğu, dış etkinin hedefleri üzerinde duracak yerde, bu etkinin araçları (meselâ askeri müdahalenin, özel yatırımların, ekonomik ve askeri yardımın etkileri) üzerinde odaklaşmıştır. Bu araçlara ilişkin tasvir ve istatistikler, çoğu zaman, bunların etkili olduklarının yeterli kanıtı sayılmıştır. Asıl ihtiyaç duyduğumuz şey, iç ve dış faktörlerin nisbi etkilerini göz önünde bulundurmak suretiyle, siyasal kültürde, katılmada, kurumlarda, istikrarda ve bütünleşmede meydana gelen veya gelmeyen değişimleri inceleyen araştırmalardır. Keza siyasal liderlik ve hükümet politikalarındaki değişimler, ne ölçüde dış aktörlerce etkilenmiştir? Farklı toplumlarda veya aynı toplumun farklı tarihsel dönemlerinde siyasal gelişme üzerindeki iç ve dış etkilerin farklı oluşunu hangi faktörler açıklamaktadır? Meselâ dış ortamın iç ortama oranla sahip olabileceği etki, ne ölçüde, siyasal katılma, kurumsallaşma ve bütünleşme ile ters orantılı olarak değişmektedir? 1970'lerin ilk yıllarında, siyasal gelişme araştırmacıları, bu türde sorulara yönelmeye başlamışlardır.

Siyasal Gelişme, Modernlik ve Değişim

1950'lerin son yıllarında ortaya çıkan şekliyle siyasal gelişme araştırmaları, bir bakıma, sosyal bilimcilerin, normal olarak «modernleşme» başlığı altında toplanan genel sosyal değişim süreçlerine karşı duydukları daha kapsamlı ilginin, siyasal bilim alanındaki yansımasıydı. Gerçekten, ilk araştırmaların çoğu, siyasal gelişmeyi siyasal modernleşme ile özdeşleştiriyor ve hemen hepsi, siyasal gelişmeye, geleneksel-kırsal-tarımsal toplumdan, modern-şehirsel-endüstriyel topluma geçiş çerçevesi içinde bakıyordu. Oysa, 1960'ların ortalarında ve sonlarında, siyasal gelişme sorunlarının (demokrasi, istikrar, bütünleşme, katılma, kurumsal gelişme, kültür değişimi) bu özgül çerçeveye sınırlı olmadığı, gitgide açıklık kazanmaya başladı.

Bir defa, siyasal gelişmenin incelenmesinde siyasal bilimcilerin üzerinde durdukları belli sorunlar, bir toplumun sadece kırsal gelenekten şehirselleşme modernliğe geçişi durumunda değil, herhangi bir temel sosyo-ekonomik değişim geçirmesi halinde de söz konusu olabilir. Meselâ 1960'larda Daniel Bell'in öncülüğünde bazı sosyal bilimciler, kendisine özgü bir toplum biçimi olarak endüstri-sonrası toplum kavramını formülleştirmeğe başladılar; endüstri toplumu tarımsal toplumdan ne kadar farklıysa, bu toplum da endüstri toplumundan o kadar farklıydı (Bell, 1967, 1968, 1971; Brzezinski, 1970). Amerika Birleşik Devletleri ile bazı Batı Avrupa ülkelerinin, endüstri toplumundan endüstri-sonrası topluma geçmekte oldukları söyleniyordu; bunun unsurları, ekonomide hizmet sektörünün büyümesi, toplumun işleyişinde teknolojinin ve teorik bilginin öneminin gitgide artması, iş gücü içerisinde beyaz yakalıların ve özellikle meslek ve bilim işçilerinin artan üstünlüğü, genel refah ve eğitim düzeylerinin yükselmesi idi. Eğer endüstri toplumundan endüstri-sonrası topluma bu geçiş, gerçekten tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş kadar önemliyse, bunun getirdiği siyasal sorunların, kopuklukların ve ihtiyaçların da, karşılaştırılabilir yoğunlukta hattâ belki benzer mahiyette olacakları düşünülebilir (Huntington, 1974a). Gerçekten, böyle bir önerme, teorik bir temele de dayandırılabilir; 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarında Amerikan ve bir dereceye kadar da Batı Avrupa toplumunda görülen siyasal şok ve kopukluklar, elbette bu önermeyi yalanlayacak nitelikte değildir. Bu anlamda, Üçüncü Dünyanın modernleşme halindeki ülkelerinin siyasal gelişmelerinin incelenmesinden elde edilecek kavramlar ve dersler, Birinci Dünyanın yalnız eski tarihine değil, belki çağdaş ve gelecek evrimine de uygulanabilir. Böylece, siyasal gelişme ile, özgül bir tarihsel süreç olan modernleşme arasındaki özdeşlik gevşetilmiş olmaktadır.

1960'ların ortalarından ve sonlarından bu yana sosyal bilimcilerin, gelenekle modernlik arasındaki katı ayırmadan ve çoğu zaman bunun zımni sonucu olarak ikisinden biri geliştikçe diğerinin zayıflayacağı veya ortadan kalkacağı varsayımından doğan güçlükleri görmeye başlamaları da benzer sonuçlar doğurmuştur. «Modernleşme revizyonistleri»nin gözünde, geleneksel ve modern toplumlar arasındaki farklar, sanıldığından çok daha az belirgindir; dolayısıyla, bunlardan birinden diğerine doğru tarihsel akış, eski-

den olduğu ölçüde, ilerleme yürüyüşüyle özdeştirilmemektedir.¹⁴ Böylece, siyasal gelişme ile siyasal modernleşmeyi birbirine bağlama eğilimi büsbütün zayıflamıştır; çünkü en azından, siyasal modernleşmenin, daha önceleri sanıldığından çok daha belirsiz ve karmaşık bir olgu olduğu anlaşılmıştır. Üstelik eğer gelenekten modernliğe geçiş artık benzersiz bir olgu değilse, dünya tarihinin özellikle o safhasına özgü oldukları varsayılan siyasal gelişme sorunlarının, tarihin hemen her safhasında görülebilmesi gerekir. Gene, eğer geleneksel ve modern toplumlar arasındaki farkların teorik önemi azalmaya başlamışsa, başka ayrımlar daha büyük bir önem ve geçerlik kazanabilirler. Meselâ bir toplumun siyasetinin, onun modernlik düzeyinden çok, süregelen temel kültüründen etkilenmesi pek âlâ mümkündür. Belki de toplumlar arasındaki en önemli siyasal farklar, farklı adambaşı gelir düzeylerinin değil, insanları dil, din, etnik köken, ırk ve tarihsel deneyime göre bölen büyük kültürel uçurumların sonucudur. Nakane (1970) Japon toplumundaki belli bazı siyasal davranış örüntülerinin, hem geleneksel hem modern dönemlerde süregeldiğini inandırıcı biçimde belgelemiştir; Lipset (1963) ve Huntington (1968) Amerikan siyasal değerlerinin ve Amerikan siyasal kurumlarının sürekliliğini vurgulamışlardır. Latin, Nordik, Hindu, Arap, Çin, Slav, Japon, Malay, Afrika ve belki diğer bellibaşlı kültürel gruplaşmaların kendilerine özgü siyasal inanç ve davranış örüntüleri bulmak güç olmayacaktır.

Eğer gelenek-modernlik ikiliğinin siyasal analizdeki yararı azalmaktaysa, bu takdirde siyasal gelişme araştırmalarının modernleşme araştırmalarından giderek kopması ve daha geniş kapsamlı siyasal değişim araştırmalarıyla daha yakından özdeşmeye başlaması beklenebilir. Daha önceleri siyasal gelişmeden söz etmiş olan siyasal bilimciler, 1960'ların sonlarıyla 1970'lerin başlarında artık daha genel anlamdaki siyasal değişim teorileri çerçevesinde düşünmeye başlamışlardır. Bir bakıma bunun anlamı, siyasal sistemin belli unsurlarındaki değişimler ve bir unsurdaki değişimin başka unsurları nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşmasıydı. Gabriel Almond ve çalışma arkadaşlarının eserinde olduğu gibi, ortam faktörlerinin, siyasal liderlik ve becerilerin, tercihlerin ve koalisyonların etkisini, genel bir siyasal değişim paradigması içinde birleştirmek de mümkündür. Daha başka bir yaklaşım izleyen Brunner ve

14. Bu düşünce akımının tartışılması için, bk. Huntington (1971a).

Brewer (1971) demografik, ekonomik ve siyasal değişkenler arasında bir seri denklemler vasıtasıyla ilişki kurarak, karmaşık değişim modellerinin geliştirilebileceğini göstermişlerdir. Bu denklemler, hükümetin etkileyebileceği değişkenlerden birindeki değişimin, diğer değişkenlerin değerlerini nasıl etkileyeceğini ölçmek için kullanılabilir. Aslında, siyasal gelişme bakımından bu model, ekonominin işleyişini incelemek üzere ekonomistlerin çok daha önceleri geliştirmiş oldukları karmaşık-etkileşim modeliyle aynı türdendir. Gerçi Brunner - Brewer çalışması, bilgisayar simülasyonuna dayanması bakımından, diğer siyasal gelişme araştırmalarının «tarihe dönüş» yaklaşımlarının tam tersi gibi görünmektedir ama, gerçekte iki yaklaşım arasındaki teorik ve pratik ilişkiler çok sıkıdır. Çünkü her ikisi de, değişimi, uzun bir dönem içerisinde ve çok sayıda değişkenin ışığı altında incelemeyi amaçlamaktadır. Brunner ve Brewer çalışmasıyla aynı çizgide diğer modellerin geliştirilmesi, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin tarihsel deneyimlerinin incelenmesi açısından son derece yararlı olabilir. Tarihsel verilerin, uzun dönemleri kapsayan tahlillerin, bilgisayar simülasyonunun ve siyasal gelişme teorisinin bir araya getirilmesi, siyasal değişimin sebepleri, örüntüleri ve sonuçları hakkında yeni ve daha derin değerlendirmelerin yolunu açabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abbott, Freeland (1968). *Islam and Pakistan*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Adam, Heribert (1971). *Modernizing Racial Domination: South Africa's Political Dynamics*. Berkeley: University of California Press.
- Adams, Richard N. (1960). «Social change in Guatemala and U.S. policy.» Richard N. Adams *et al.*, *Social Change in Latin America Today*. New York: Published for the Council on Foreign Relations by Harper & Row.
- Adelman, Irma, ve Cynthia Taft Morris (1967). *Society, Politics, and Economic Development: A Quantitative Approach*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Alker, Hayward R., Jr., ve Bruce M. Russett (1964). «The analysis of trends and patterns.» Bruce M. Russett *et al.* (eds.), *World Handbook of Political and Social Indicators*. New Haven: Yale University Press.
- Alker, Hayward R., Jr. (1965). «Causal inference and political analysis.» J. L. Bernd (ed.), *Mathematical Applications in Political Science*. Dallas: Southern Methodist University Press.
- Almond, Gabriel, ve James S. Coleman, eds. (1960). *The Politics of the Developing Areas*. Princeton: Princeton University Press.
- Almond, Gabriel A., Scott C. Flanagan, ve Robert J. Mundt, eds. (1973). *Crisis, Choice, and Change: Historical Studies of Political Development*. Boston: Little, Brown.
- Almond, Gabriel, ve Sidney Verba (1965). *The Civic Culture*. Boston: Little, Brown.
- Almond, Gabriel, ve G. Bingham Powell (1966). *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little, Brown.
- Almond, Gabriel (1970). *Political Development*. Boston: Little, Brown.
- Apter, David E. (1963). «Political religion in the new nations.» Clifford Geertz (ed.), *Old Societies and New States*. New York: Free Press.
- (1965). *The Politics of Modernization*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1971). *Choice and the Politics of Allocation*. New Haven: Yale University Press.
- Apter, David E., ve Charles Andrain (1968). «Comparative government: Developing new nations.» Marian D. Irish (ed.), *Political Science: Advance of the Discipline*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

- Banfield, Edward C. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. New York: Free Press.
- Barghoorn, Frederick C. (1966). *Politics in the USSR*. Boston: Little, Brown.
- Baxter, Craig (1966). «The Jana Sangh: a brief history.» Donald E. Smith (ed.), *South Asian Politics and Religion*. Princeton: Princeton University Press.
- Behrman, Lucy (1972). «Political development and secularization in two Chilean urban communities.» *Comparative Politics* 4: 269-80.
- Bell, Daniel (1967). «Notes on the post-industrial society.» *The Public Interest* 6: 24-35, 7: 102-18.
- (1968). «The measurement of knowledge and technology.» Eleanor Sheldon ve Wilbert Moore (eds.), *Indicators of Social Change*. New York: Russell Sage Foundation.
- (1971). «The post-industrial society: the evolution of an idea.» *Survey* 17, no. 2: 102-68.
- Bendix, Reinhard (1964). *Nation-Building and Citizenship*. New York: Wiley.
- Benjamin, Roger W. (1972). *Patterns of Political Development*. New York: McKay.
- Bienen, Henry (1974). *Kenya: The Politics of Participation and Control*. Princeton: Princeton University Press.
- Binder, Leonard (1962). *Iran: Political Development in a Changing Society*. Berkeley: University of California Press.
- (1963). *Religion and Politics in Pakistan*. Berkeley: University of California Press.
- Binder, Leonard (1962). *Iran: Political Development in a Changing Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Black, Cyril E. (1966). *The Dynamics of Modernization*. New York: Harper & Row.
- Bloch, Marc (1961). *Feudal Society*. Çeviren: L. A. Manyon. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bodenheimer, Susanne (1971). «Dependency and imperialism: the roots of Latin American underdevelopment.» K. T. Fann ve Conald C. Hodges (eds.), *Readings in U.S. Imperialism*. Boston: Porter Sargent.
- Brunner, Ronald D., ve Garry D. Erewer (1971). *Organized Complexity: Empirical Theories of Political Development*. New York: Free Press
- Brzezinski, Zbigniew (1970). *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*. New York: Viking Press.
- Büntig, Aldo J. (1971). «The church in Cuba: toward a new frontier.» Alice L. Hageman ve Philip E. Wheaton (eds.), *Religion in Cuba Today*. New York: Association Press.
- Burks, R. V. (1961). *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Buttinger, Joseph (1967). *Vietnam: A Dragon Embattled*. New York: Praeger.
- Bwy, Douglas P. (1971). «Political instability in Latin America: the cross cultural test of a causal model.» John V. Gillespie ve Betty A. Nesvold (eds.), *Macro-Quantitative Analysis: Conflict, Development, and Democratization*. Beverly Hills, Calif.: Sage.

University of California Press

Group Politics and National Language Policy in India. Berkeley: University of California Press.

Das Gupta, Jyotindra (1970). *Language Conflict and National Development*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.

and Nelson Polsky (eds.), *The Handbook of Political Science* Vol. 3. (1973). «Governments and political oppositions». Fred Greenstein Yale University Press.

_____ (1971). *Polity: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.

_____ ed. (1966). *Political Opposition in Western Democracies*. New Haven: Yale University Press.

Dahl, Robert A. (1961). *Who Governs?* New Haven: Yale University Press.

Sociological Review 32: 262-78.

_____ (1967). «Inequality: a cross-national analysis». *American security programs*. *American Journal of Sociology* 70: 227-20.

Smith (eds.), *Politics and Social Life*. Boston: Houghton Mifflin and social correlates». Nelson W. Polsky, Robert A. Dentler, Paul A. Cutright, Phillips (1965). «National political development: its measurement model based on regulative policy». *Development and Change* 3: 22-61.

Coulter, Philip (1971-72). «Democratic political development: a systemic Books

Coulborn, Rasthor, ed. 1965. *Fundalism in History*. Hamden, Conn.: Arden University, Cambridge, Mass.

shuman's editing, Harvard University Center for International Affairs.

participation among low-income rural migrants to Mexico City». Ba-Cornelius Wayne (1972). «Principal research findings relating to political American Affairs No. 22. London: Oxford University Press.

Pratt and Bolivia». Raymond Carr (ed.), St. Antony's Papers: Latin America Oscar (1970). «Society and mass rebellion in eighteenth century 24: 319-22.

_____ (1972). «Nation-building or nation-destroying? World Politics Politics 22: 21-86.

Connor, Walker (1969). «Ethnology and the peace of South Asia». World Science Association, Washington, D.C.

Latin America». Tedlig, Annual Meeting of the American Political Collier David (1972). «Timing of development and political outcomes in cation University Press.

_____ (1965). *Education and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.

(eds.), *The Politics of Developing Areas*. Princeton: Princeton University Coleman, James S. (1960). «Conclusion». Gabriel Almond and James S. Coleman Essential Books.

Cohn, Norman (1972). *The Pursuit of the Millennium*. Fairlawn, N.J.: Review 63: 828-66.

Welfare politics in the American states». *American Political Science and Charles F. ve Donald J. McCrone (1969). «Party competition and*

ment, and
A Newbold
the cross
Prager:
Europe
Today.
Alice
in the
press
Hodges
roots of
Rout-
Hart
Society,
University
Society,
Control
York:
Wilky
an idea»
change
The Public
in two
20
action Un-
E. Smith
and E. Brown
New

- Davies, James C. (1962). «Toward a theory of revolution.» *American Sociological Review* 27: 5-19.
- (1969). «The J-curve of rising and declining satisfactions as a cause of some great rebellions and a contained revolution.» Hugh Davis Graham ve Ted Robert Gurr (eds.), *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives*. New York: Bantam Books.
- Dawson, Richard, ve James A. Robinson (1965). «The politics of welfare.» Herbert Jacob ve Kenneth N. Vines (eds.), *Politics in the American States*. Boston: Little, Brown.
- Dawson, Richard (1967). «Social development, party competition and policy.» William N. Chambers ve Walter Dean Burnham (eds.), *The American Party Systems*. New York: Oxford University Press.
- Degler, Carl N. (1971). *Neither Black nor White: Slavery and Race Relations in Brazil and the United States*. New York: Macmillan.
- de Kadt, Emanuel (1967). «The church and social change in Brazil.» Claudio Véliz (ed.), *The Politics of Conformity in Latin America*. London: Oxford University Press.
- (1971). «Church, society and development in Latin America.» *Journal of Development Studies* 8: 23-43.
- Deutsch, Karl W. (1961). «Social mobilization and political development.» *American Political Science Review* 55: 493-514.
- (1966). *Nationalism and Social Communication*, 2 inci baskı. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Deutsch, Karl W., ve Richard L. Merritt (1970). *Nationalism and National Development: An Interdisciplinary Bibliography*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Dirección General de Estadística (1943). *Sexto censo de población 1940: Resumen general*. Mexico: Dirección General de Estadística.
- Dirección Nacional de Estadística (1944). *Censo nacional de población y Ocupación 1940*. Lima, Peru: Dirección Nacional de Estadística.
- Domínguez, Jorge I. (1972a). «Cuban Catholics and Castro.» *Worldview* 15, no. 2: 24-29.
- (1972b). «Social mobilization, traditional political participation and government response in early nineteenth century Spanish America.» Basımamış tez, Harvard University, Cambridge, Mass.
- (1975). «Revolutionary values and development performance: China, Cuba, and the Soviet Union.» Harold Lasswell, Daniel Lerner, ve John Montgomery (eds.), *Values in Development*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Doob, Leonard (1960). *Becoming More Civilized*. New Haven: Yale University Press.
- Duncanson, Dennis J. (1968). *Government and Revolution in Vietnam*. New York: Oxford University Press.
- Dye, Thomas R. (1966). *Politics, Economics, and the Public*. Chicago: Rand McNally.
- Easton, David (1953). *The Political System*. New York: Knopf.

- _____ (1965a). *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.
- _____ (1965b). *A Systems Analysis of Political Life*. New York : Wiley.
- Eckstein, **Hary H.** (1961). *A Theory of Stable Democracy*. Center for International Studies, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Monograph No. 10. Princeton: Princeton University Press.
- _____ (1966). *Division and Cohesion in Democracy: A Study of Norway*. Princeton: Princeton University Press.
- Einaudi, **Luigi et al.** (1969). *Latin American Institutional Development: The Changing Catholic Church*. Santa Monica, Calif. : The Rand Corporation.
- Eisenstadt, **S. N.** (1963). *The Political Systems of Empires*. New York : Free Press.
- _____ (1966). *Modernization: Protest and Change*. Modernization of Traditional Societies Series. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.
- Elkins, **Stanley** (1963). *Slavery*. New York : Grosset, Universal Library.
- Emerson, **Rupert** (1960). *From Empire to Nation*. Boston: Beacon Press.
- _____ (1966). «Nation-building in Africa.» Karl W. Deutsch ve William J. Foltz (eds.), *Nation-Building*. New York : Atherton Press.
- Erbe, **William** (1964). «Social involvement and political activity: a replication and elaboration.» *American Sociological Review* 29: 198-215.
- Esman, **Milton J.** (1973). «The management of communal conflict.» *Public Policy* 21: 49-78.
- Fagen, **Richard** (1969). *The Transformation of Political Culture in Cuba*. Stanford, Calif. : Stanford University Press.
- Fairbank, **John K.**, Edwin O. Reischauer, ve Albert M. Craig (1965). *East Asia: The Modern Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Fall, **Bernard B.** (1967). *The Two Viet-Nams*, 2 cilt baskı. New York : Praeger.
- Fanon, **Frantz** (1967). *Black Skin, White Masks*. New York : Grove Press.
- Feierabend, **Ivo K.**, ve Rosalind L. Feierabend (1966). «Aggressive behaviors within politics, 1947-1962: a cross national study.» *Journal of Conflict Resolution* 10: 249-71.
- Feierabend, **Ivo K.**, Rosalind L. Feierabend, ve Betty A. Nesvold (1969). «Social change and political violence: cross national patterns.» Hugh Davis **Graham** ve Ted Robert Gurr (eds.), *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives*. New York: Bantam Books
- Feit, **Edward** (1971). *Urban Revolt in South Africa 1960-1964*. Evanston, Ill. : Northwestern University Press.
- Fermoselle, **Rafael** (1974). *Politics y color en Cuba: La guerrilla de 1912*. Montevideo: Ediciones Geminis.
- Fernandes, **Florestan** (1969). *The Negro in Brazilian Society*. Çevirenler J. D. Skiles, **A. Brunel**, ve A. Rothwell. Institute of Latin American Studies Series, **Phyllis B. Eveleth**, editör. New York: Columbia University Press.
- Field, **John** (1971). «Panel discussion of elections and political development in Turkey, India, and Colombia.» Basilmansız yorum. Harvard/MIT Joint Seminar on Political Development, Cambridge, Mass.

- Finer, S. E. (1967). «The one-party regimes in Africa: reconsiderations.» *Government and Opposition* 2: 491-509.
- FitzGerald, Frances (1972). *Fire in the Lake*. Boston: Little, Brown.
- Flanigan, William H., ve Edwin Fogelman (1970). «Patterns of political violence in comparative historical perspective.» *Comparative Politics* 3: 1-20.
- (1971). «Patterns of democratic development: an historical comparative analysis.» John V. Gillespie ve Betty A. Nesvold (eds.), *Macro-Quantitative Analysis: Conflict, Development, and Democratization*, Vol. 1. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Foltz, William J. (1965). *From French West Africa to the Mali Federation*. New Haven: Yale University Press.
- Fossum, Egil (1967). «Factors influencing the occurrence of military coups d'état in Latin America.» *Journal of Peace Research* 3: 228-51.
- Foster, George (1962). *Traditional Cultures and the Impact of Technological Change*. New York: Harper & Row.
- Frank, André Gunder (1970). *Latin America: Underdevelopment of Revolution*. New York: Monthly Review Press.
- Frazier, E. Franklin (1965). *Race and Culture Contacts in the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Frey, Frederick W. (1965). *The Turkish Political Elite*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- (1966). «Democracy and reform in developing societies.» Basımamış tebliğ, Seminar on Political Development, University of Minas Gerais, Belo Horizonte, Brazil.
- Furnivall, J. S. (1948). *Colonial Policy and Practice*. London: Cambridge University Press.
- Geertz, Clifford (1964). «A study of national character.» *Review of Politics, Personality and Nation Building* by Lucian Pye. *Economic Development and Cultural Change* 12: 205-9.
- (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gerth, H. H., ve C. Wright Mills (1958). *From Max Weber*. New York: Oxford University Press.
- Goel, M. Lal (1970). «The relevance of education for political participation in a developing society.» *Comparative Political Studies* 3: 333-46.
- Graham, Hung Davis, ve Ted Robert Gurr, eds. (1969). *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives*. New York: Bantam Books.
- Grofman, Bernard, ve Edward N. Muller (1972). «The strange case of relative gratification and potential for political violence: the V-curve hypothesis.» Tebliğ, Annual Meeting of American Political Science Association, Washington, D.C.
- Grunwald, Kurt, ve Joachim O. Ronall (1960). *Industrialization in the Middle East*. New York: Council for Middle Eastern Affairs Press.
- Gurr, Ted Robert (1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- (1973). «The revolution-social change nexus: some old theories and new hypotheses.» *Comparative Politics* 5: 359-92.

- Hah, Chong-do, ve Jeanne Schneider. (1968). «A critique of current studies of political development and modernization.» *Social Research* 35: 130-58.
- Hardgrave, Robert L., Jr. (1969). *The Nadars of Tamilnad*. Berkeley: University of California Press.
- Haring, C. H. (1963). *The Spanish Empire in America*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Hartz, Louis (1964). «A theory of the development of the new societies.» Louis Hartz (ed.), *The Founding of New Societies*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Heath, Shirley Brice (1972). *Telling Tongues: Language Policy in Mexico, Colony to Nation*. New York: Teachers' College Press, Columbia University.
- Hibbs, Douglas A., Jr. (1973). *Mass Political Violence: A Cross-National Causal Analysis*. New York: Wiley.
- Hill, Frances (1971). «Millenarian machines in South Vietnam.» *Comparative Studies in Society and History* 13: 325-50.
- Hinrichs, Harley H. (1966). *A General Theory of Tax Structure Change during Economic Development*. Cambridge, Mass.: Harvard Law School International Tax Program.
- Hirschman, Albert O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hobsbawm, E. J. (1959). *Primitive Rebels*. New York: Praeger.
- Hodgkin, Thomas (1957). *Nationalism in Colonial Africa*. New York: New York University Press.
- Horowitz, Donald L. (1971). «Three dimensions of ethnic politics.» *World Politics* 23: 232-44.
- Horowitz, Irving L. (1966). *Three Worlds of Development: The Theory and Practice of International Stratification*. New York: Oxford University Press.
- Hoskin, Gary (1971). «Dimensions of conflict in the Colombian national legislature.» Shambaugh Conference on Legislative Systems in Developing Countries, University of Iowa City.
- Houtart, François, ve André Rousseau (1971). *The Church and Revolution*. Ceviren Violet Neville, Maryknoll, N.Y.: Orbis Books.
- Hudson, Michael C. (1968). *The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon*. New York: Random House.
- Huntington, Samuel P. (1965). «Political development and political decay.» *World Politics* 17: 386-430.
- (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- (1970). «Social and institutional dynamics of one-party systems.» Samuel P. Huntington ve Clement H. Moore (eds.), *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of One-Party Systems*. New York: Basic Books.
- (1971a). «The change to change: modernization, development, and politics.» *Comparative Politics* 3: 283-322.
- (1971b). «Civil violence and the process of development.» International Institute of Strategic Studies, *Adelphi Papers* 83:1-15.

- (1974a). «Postindustrial politics: how benign will it be?» *Comparative Politics* 6: 163-91.
- (1974b). «Paradigms of American politics: beyond the one, the two, and the many.» *Political Science Quarterly*, 89: 1-26.
- Huntington, Samuel P., ve Clement H. Moore, eds. (1970). *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of One-Party Systems*. New York: Basic Books.
- Huntington, Samuel P., ve Joan M. Nelson (1976). *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hurwitz, Leon (1973). «Contemporary approaches to political stability.» *Comparative Politics* 5: 449-63.
- Inkeles, Alex (1966). «The modernization of man.» Myron Weiner (ed.), *Modernization*. New York: Basic Books.
- (1969a). «Making men modern: on the causes and consequences of individual change in six developing countries.» *American Journal of Sociology* 75: 208-25.
- (1969b). «Participant citizenship in six developing countries.» *American Political Science Review* 63: 1120-41.
- Inkeles, Alex, ve Daniel Levinson (1969). «National character: the study of model personality and sociocultural systems.» Gardner Lindzey ve Elliot Aronson (eds.), *The Handbook of Social Psychology*, Vol. 4. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Inkeles, Alex, ve David H. Smith (1974). *Becoming Modern*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- International Bank for Reconstruction and Development (1970). *World Bank Atlas: Population, Per Capita Product, and Growth Rates*.
- Isaacs, Harold R. (1969). «Group identity and political change: the role of color and physical characteristics.» John Hope Franklin (ed.), *Color and Race*. Boston: Beacon Press.
- Jackman, Robert W. (1973). «On the relation of economic development to democratic performance.» *Midwest Journal of Political Science* 17: 611-21.
- Janos, Andrew C. (1971). «Ethnicity, communism and political change in Eastern Europe.» *World Politics* 23: 493-521.
- Johnson, Gerald W. (1971). «Research note on political correlates of voter participation: a deviant case analysis.» *American Political Science Review* 65: 768-76.
- Jones, A. H. M. (1955). «The decline and fall of the Roman empire.» *History* 40: 209-26.
- Kasfir, Nelson N. (1972). «Controlling ethnicity in Ugandan politics: deparicipation as a strategy for political development in Africa.» *Basılma mış Doktora Tezi, Bölüm 8*, Harvard University, Cambridge, Mass.
- Kaufman, Robert R. (1972). «The patron-client concept and macro-politics: prospects and problems.» Tebliğ, Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C.

- Kautsky, John (1972). *The Political Consequences of Modernization*. New York: Wiley.
- Kearney, Robert N. (1967). *Communalism and Language in the Politics of Ceylon*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Keech, William R. (1972). «Linguistic diversity and political conflict: some observations based on four Swiss cantons.» *Comparative Politics* 4 : 387-404.
- Kirkpatrick, Jeanne (1971). *Leader and Vanguard in Mass Society: A Study of Peronist Argentina*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Kubler, George A. (1967). «The great revolt of Túpac Amaru.» Lewis Hanke (ed.), *History of Latin American Civilization*, Vol. 1. Boston: Little, Brown.
- Kuper, Leo (1971). «Theories of revolution and race relations.» *Comparative Studies in Society and History* 13 : 87-107.
- Kurth, James R. (1970). «Modernity and hegemony: the American way of foreign policy.» Basilmamış tebliğ. Harvard University Center for International Affairs, Cambridge, Mass.
- Landé, Carl H. (1965). *Leaders, Factions, and Parties: The Structure of Philippine Politics*. New Haven: Yale University Southeast Asian Studies Monography No. 6.
- (1971). «Networks and groups in Southeast Asia: some observations on the group theory of politics.» Tebliğ, Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago.
- Lane, Robert E. (1959). *Political Life: Why People Get Involved in Politics*. New York: Free Press.
- Lanternari, Vittorio (1963). *The Religions of the Oppressed: A Study of the Modern Messianic Cults*. New York: Knopf.
- LaPalombara, Joseph, ed. (1963). *Bureaucracy and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- LaPalombara, Joseph, ve Myron Weiner, eds. (1966). *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Lemarchand, René (1968). «Revolutionary phenomena in stratified societies: Rwanda and Zanzibar.» *Civilisations* 18 : 16-51.
- (1972). «Political clientelism and ethnicity in tropical Africa: competing solidarities in nation-building.» *American Political Science Review* 66 : 68-90.
- Lemarchand, René, ve Keith Legg (1972). «Political clientelism and development: a preliminary analysis.» *Comparative Politics* 4 : 149-78.
- Lerner, Daniel (1958). *The Passing of Traditional Society*. New York: Free Press.
- Levine, Donald N. (1965a). «Ethiopia: identity, authority, and realism.» Lucian W. Pye ve Sidney Verba (eds.), *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- (1965b). *Wax and Gold: Tradition and Innovation in Ethiopian Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Levy, Marion J., Jr. (1966). *Modernization and the Structure of Societies*. Princeton: Princeton University Press.

- Lewis, Bernard (1961). *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University Press.
- Liebenow, J. Gus (1969). *Liberia: The Evolution of Privilege*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Lipset, Seymour Martin (1959). «Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy.» *American Political Science Review* 53 : 69-105.
- (1960). *Political Man*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- (1963). *The First New Nation*. New York: Basic Books.
- (1970). *Revolution and Counterrevolution*. Garden City, N.Y.: Doubleday, Anchor.
- Lipset, Seymour Martin, ve Stein Rokkan, eds. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Mair, L. P. (1959). «Independent religious movements in three continents.» *Comparative Studies in Society and History* 1, no. 2 : 113-36.
- Mannoni, O. (1964). *Prospero and Caliban: The Psychology of Colonization*. New York: Praeger.
- Martinez-Alier, Verena (1974). *Marriage, Class and Colour in Nineteenth-Century Cuba*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Mason, Philip (1970). *Patterns of Dominance*. London: Oxford University Press.
- Matthews, Robert O. (1972). «Refugees and stability in Africa.» *International Organization* 26 : 62-83.
- Mathiason, John R., ve John D. Powell (1972). «Participation and efficacy: aspects of peasant involvement in political mobilization.» *Comparative Politics* 4 : 303-29.
- McAlister, John T., Jr., ve Paul Mus (1970). *The Vietnamese and Their Revolution*. New York: Parper & Row.
- McCrone, Donald J., ve Charles F. Cnudde (1967). «Towards a communications theory of democratic political development: a causal model.» *American Political Science Review* 61 : 72-79.
- Mecham, J. Lloyd (1966). *Church and State in Latin America*. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press.
- Melson, Robert (1971). «Ideology and inconsistency: the cross-pressured Nigerian worker.» *American Political Science Review* 65 : 161-71.
- Melson, Robert, ve Howard Wolpe (1970). «Modernization and the politics of communalism: a theoretical perspective.» *American Political Science Review* 64, no. 4 : 1112-30.
- , eds. (1971). *Nigeria: Modernization and the Politics of Communalism*. East Lansing, Mich.: Michigan State University Press.
- Merritt, Richard L. (1966). *Symbols of American Community, 1735-1775*. New Haven: Yale University Press.
- Milbrath, Lester W. (1965). *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- Montgomery, John D. (1969). «The quest for political development.» *Comparative Politics* 1 : 285-95.
- Moore, Barrington, Jr. (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy*. Boston: Beacon Press.

Mörner
 —
 Morse
 T
 W
 Muller
 P
 Mutch
 A
 Nakase
 P
 Needles
 J
 E
 —
 r
 P
 Neubach
 P
 Nie, No
 P
 Nordling
 r
 —
 P
 —
 M
 H
 Orbell,
 M
 S
 Orum,
 P
 Özbudun
 C
 S
 P
 Packard
 —
 E
 P

- Mörner, Magnus (1967). *Race Mixture in the History of Latin America*. Boston: Little, Brown.
- ed. (1970). *Race and Class in Latin America*. New York: Columbia University Press.
- Morse, Richard M. (1964). «The heritage of Latin America.» Louis Hartz (ed.), *The Founding of New Societies*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Muller, Edward N. (1972). «A test of a partial theory of potential for political violence.» *American Political Science Review* 66 : 928-59.
- Mutchler, David E. (1971). *The Church as a Political Factor in Latin America*. New York: Praeger.
- Nakane, Chie (1970). *Japanese Society*. Berkeley: University of California Press.
- Needler, Martin C. (1968). *Political Development in Latin America: Instability, Violence, and Evolutionary Change*. New York: Random House.
- (1972). «The causality of the Latin American coup d'état: some numbers, some speculations.» Tebliğ, Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C.
- Neubauer, Deane E. (1967). «Some conditions of democracy.» *American Political Science Review* 61 : 1002-9.
- Nie, Norman H., G. Bingham Powell, Jr., ve Kenneth Prewitt (1969). «Social structure and political participation: developmental relationships. Part I.» *American Political Science Review* 63 : 361-78.
- Nordlinger, Eric A. (1968). «Political development: time sequences and rates of change.» *World Politics* 20 : 494-520.
- (1970). «Soldiers in mufti: the impact of military rule upon economic and social change in the non-western states.» *American Political Science Review* 64 : 1131-48.
- (1972). *Conflict Regulation in Divided Societies*. Cambridge, Mass.: Occasional Paper No. 29, Center for International Affairs, Harvard University.
- Orbell, John M., ve Toru Uno (1972). «A theory of neighborhood problem solving: political action vs. residential mobility.» *American Political Science Review* 66 : 471-89.
- Orum, Anthony M. (1966). «A reappraisal of the social and political participation of Negroes.» *American Journal of Sociology* 72 : 32-46.
- Özbudun, Ergun (1970). «Established revolution versus unfinished revolution: contrasting patterns of democratization in Mexico and Turkey.» Samuel P. Huntington ve Clement H. Moore (eds.), *Authoritarian Politics in Modern Society*. New York: Basic Books.
- Packenham, Robert A. (1964). «Approaches to the study of political development.» *World Politics* 17 : 108-20.
- (1970). «Political development research.» Michael Haas ve Henry Kariel (eds.), *Approaches to the Study of Political Science*. San Francisco: Chandler Books.

- _____ (1973). *Liberal America and the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Payne, James L. (1968). *Patterns of Conflict in Colombia*. New York: Yale University Press.
- Petras, James, ve Maurice Zeitlin, eds. (1968). *Latin America: Reform or Revolution?* Greenwich, Conn.: Fawcett.
- Pierson, Donald (1967). *Negroes in Brazil: A Study of Race Contact at Bahia*. Carbondale, Ill.: Southern Illinois University Press.
- Pitt-Rivers, Julian (1967). «Race, color, and class in Central America and the Andes.» *Daedalus* 96: 542-59.
- Powell, John Duncan (1970). «Peasant society and clientelist politics.» *American Political Science Review* 64: 411-25.
- _____ (1971). *The Political Mobilization of the Venezuelan Peasant*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Pratt, Raymond B. (1973). «The underdeveloped political science of development.» *Studies in Comparative International Development* 8: 88-112.
- Price, H. Douglas (1974). «Southern politics in the sixties: notes on economic development and political modernization.» Teblig, Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C.
- Pride, Richard A. (1970). *Origins of Democracy: A Cross-National Study of Mobilization, Party Systems, and Democratic Stability*. Comparative Politics Series, No. 01-012, Vol. I. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Putnam, Robert D. (1967). «Toward explaining military intervention in Latin American politics.» *World Politics* 20: 83-110.
- Pye, Lucian W. (1962). *Politics, Personality, and Nation Building: Burma's Search for Identity*. New Haven: Yale University Press.
- Pye, Lucian W., ed. (1962). *Communications and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- _____ (1966). *Aspects of Political Development*. Boston: Little, Brown.
- _____ (1972). «Culture and political science: problems in the evaluation of the concept of political culture.» *Social Science Quarterly* 53: 285-96.
- Pye, Lucian W., ve Sidney Verba, eds. (1965). *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Rabushka, Alvin, ve Kenneth A. Shepsle (1972). *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability*. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill.
- Reis, Rabio Wanderley (1974). «Political development and social class: Brazilian authoritarianism in perspective.» Basilmamış Doktora Tezi, Harvard University, Cambridge, Mass.
- Reischauer, Edwin O., ve John K. Fairbank (1960). *East Asia: The Great Tradition*. Boston: Houghton Mifflin.
- Riggs, Fred (1964). *Administration in Developing Countries: The Theory of Prismatic Society*. Boston: Houghton Mifflin.
- Riker, William H. (1964). *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little, Brown.
- Robinson, Richard D. (1965). *The First Turkish Republic: A Case Study in National Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Rokkan, Stein (1966). «Electoral mobilization, party competition, and national integration.» Joseph LaPalombara ve Myron Weiner (eds.), *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- (1968). «The structuring of mass politics in the smaller European democracies: a developmental typology.» *Comparative Studies in Society and History* 10 : 173-210.
- Rokkan Stein et al. (1970). *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of Development*. Oslo, Norway: Universitetsforlaget.
- Rosenau, James N., ed. (1969). *Linkage Politics*. New York: Free Press.
- Ross, Irwin (1960). «From Atatürk to Gursel: what went wrong in Turkey?» *New Leader* 43, no. 47 : 14-18.
- Rossiter, Clinton (1971). *The American Quest, 1790-1860*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Rudolph, Lloyd, ve Susanne Hoeber Rudolph (1967). *The Modernity of Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ruiz, Ramón E. (1963). *Mexico: The Challenge of Poverty and Illiteracy*. San Marino, Calif.: The Huntington Library.
- Russett, Bruce M. et al. (1964). *World Handbook of Political and Social Indicators*. New Haven: Yale University Press.
- Russett, Bruce M., ve Alfred Stepan (1973). *Military Force and American Society*. New York: Harper & Row, Torchbooks.
- Rustow, Dankwart A. (1967). *A World of Nations*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- (1970). «Transitions to democracy: toward a dynamic model.» *Comparative Politics* 2 : 337-62.
- Salamon, Lester M. (1972). «Protest, politics, and modernization in the American south: Mississippi as a 'developing society.'» Basilmamış Doktora Tezi, Harvard University, Cambridge, Mass.
- (1973). «Leadership and modernization: the emerging black political elite in the American system.» *Journal of Politics* 35 : 615-46.
- Sanders, Thomas G. (1967). «Catholicism and development: the Catholic left in Brazil.» Kalman Silvert (ed.), *Churches and States: The Religious Institution and Modernization*. New York: American Universities Field Staff.
- Sayeed, Khalid B. (1967). *The Political System of Pakistan*. Boston: Houghton Mifflin.
- Schmitter, Philippe (1971). «Military intervention, political competitiveness and public policy in Latin America: 1950-1967.» Morris Janowitz ve Jacques van Doorn (eds.), *On Military Ideology*. Rotterdam: Rotterdam University Press.
- Schneider, Peter R., ve Anne L. Schneider (1971). «Social mobilization, political institutions, and political violence: a cross-national analysis.» *Comparative Political Studies* 4 : 69-90.
- Schneider, William (1968). *Political Development: Area and Country Studies*. Cambridge, Mass.: Center for International Affairs, Harvard University.

- Schwarz, John E. (1970). «The Scottish national party: nonviolent separatism and theories of violence.» *World Politics* 22 : 496-517.
- Scott, James C. (1969). «Corruption, machine politics, and political change.» *American Political Science Review* 63 : 1142-58.
- (1972). «Patron-client politics and political change in Southeast Asia.» *American Political Science Review* 66 : 91-113.
- Scott, Robert E. (1964). *Mexican Government in Transition*. Urbana, Ill. : University of Illinois Press.
- Sharkansky, Ira, ve Richard Hofferbert (1969). «Dimensions of state politics, economics, and public policy.» *American Political Science Review* 63 : 867-79.
- Silver, Brian (1974). «Social mobilization and the russification of Soviet nationalities.» *American Political Science Review* 68 : 45-66.
- Smith, Arthur K., Jr. (1969). «Socio-economic development and political democracy: a causal analysis.» *Midwest Journal of Political Science* 13 : 95-125.
- Smith, Donald E. (1963). *India as a Secular State*. Princeton: Princeton University Press.
- (1965). *Religion and Politics in Burma*. Princeton: Princeton University Press.
- (1970). *Religion and Political Development*. Boston: Little, Brown.
- (1973). «The politics of Buddhism.» *Worldview* 16, no.1 : 12-16.
- Smith, Michael G. (1965). *The Plural Society in the British West Indies*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, Michael G., ve Leo Kuper, eds. (1969). *Pluralism in Africa*. Berkeley: University of California Press.
- Srinivas, M. N. (1966). *Social Change in Modern India*. Berkeley: University of California Press.
- Strayer, Joseph R. (1966). «The historical experience of nation-building in Europe.» Karl W. Deutsch ve William J. Foltz (eds.), *Nation-Building*. New York: Atherton Press.
- Sugar, Peter F. (1964). «Economic and political modernization: Turkey.» Robert F. Ward ve Dankwart A. Rustow (eds.), *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunshine, Jonathan (1972). «The economic basis and consequences of democracy: the need to study the time dimension.» Tebliğ, Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington, D.C.
- Tanter, Raymond (1967). «Toward a theory of political development.» *Midwest Journal of Political Science* 11 : 145-72.
- Tarrow, Sidney G. (1967). *Peasant Communism in Southern Italy*. New Haven: Yale University Press.
- (1971). «The urban-rural cleavage in political involvement: the case of France.» *American Political Science Review* 65 : 341-57.
- Taylor, Charles Lewis, ve Michael Hudson (1972). *World Handbook of*

- Political and Social Indicators*, 2nd edition. New Haven: Yale University Press.
- Thomas, Hugh (1971). *Cuba: The Pursuit of Freedom*. New York: Harper & Row.
- Thompson, Leonard M. (1966). *Politics in the Republic of South Africa*. Boston: Little, Brown.
- Tilly, Charles (1969). «Collective violence in European perspective.» Hugh Davis Graham ve Ted Robert Gurr (eds.), *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives*. New York: Bantam Books.
- (1973). «Does modernization breed revolution?» *Comparative Politics* 5 : 425-47.
- ed. (1975). *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tingsten, Herbert (1963). *Political Behavior: Studies in Elections Statistics*. Totowa, N.J.: Bedminster Press.
- Tsurutani, Taketsugu (1968). «Stability and instability: a note in comparative political analysis.» *Journal of Politics* 30 : 910-33.
- Valcárcel, Daniel (1947). *La Rebelión de Tupac Amaru*. Mexico: Fondo de Cultura Económica.
- Vallier, Ivan (1970). *Catholicism, Social Control, and Modernization in Latin America*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- van den Berghe, Pierre L. (1967). *Race and Racism: A Comparative Perspective*. New York: Wiley.
- van der Meulen, Fred (1963). *Religion and Nationalism in Southeast Asia: Burma, Indonesia, and the Philippines*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Verba, Sidney (1965). «Conclusion: comparative political culture.» Sidney Verba ve Lucian Pye (eds.), *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Verba, Sidney, Norman H. Nie, ve Jae-On Kim (1971). *The Modes of Democratic Participation: A Cross-National Comparison*. Comparative Politics Series, No. 01-013, Vol. 2. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Vernon, Ray (1963). *The Dilemma of Mexico's Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Wagley, Charles (1963). *An Introduction to Brazil*. New York: Columbia University Press.
- (1965). «On the concept of social race in the Americas.» Dwight B. Heath ve Richard N. Adams (eds.), *Contemporary Cultures and Societies of Latin America*. New York: Random House.
- Ward, Robert E., ve Dankwart A. Rustow, eds. (1964). *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press.
- Watanuki, Joji (1974). «Japanese politics in flux.» James William Morley (ed.), *Prologue to the Future: The United States and Japan in the Postindustrial Age*. Lexington, Mass.: Published for the Japan Society by D. C. Heath.
- Weiner, Myron (1962). *The Politics of Scarcity: Public Pressure and Political Response in India*. Chicago: University of Chicago Press.

- _____ (1965). «India: two political cultures.» Lucian W. Pye ve Sidney Verba, *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- _____ (1971). «Political integration and political development.» Jason L. Finkle ve Richard W. Gable (eds.), *Political Development and Social Change*, 2nd edition. New York: Wiley.
- Weingrod, Alex (1968). «Patrons, patronage, and political parties.» *Comparative Studies in Society and History* 10: 377-400.
- Welch, Claude E., Jr., ve Arthur K. Smith (1974). *Military Role and Rule*. North Scituate, Mass.: Duxbury Press.
- Wheeler, Richard S. (1970). *The Politics of Pakistan: A Constitutional Quest*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Wiarda, Ieda Siqueira, ve Howard J. Wiarda (1970). «The churches and rapid social change: observations on the differences and similarities between Protestants and Catholics in Brazil.» *The Journal of Church and State* 12: 13-39.
- Wilcox, Clair Willis D. Weatherford, Jr., ve Holland Hunter (1962). *Economics of the World Today*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Willems, E. (1969). «Religious pluralism and class structure: Brazil and Chile.» Roland Robertson (ed.), *Sociology of Religion*. Middlesex, England: Penguin Books.
- Williams, Edward J. (1967). *Latin American Christian Democratic Parties*. Knoxville, Tenn.: University of Tennessee Press.
- Wilson, A. Jeyaratnam (1966). «Buddhism in Ceylon politics 1960-1965.» Donald E. Smith (ed.), *South Asian Politics and Religion*. Princeton: Princeton University Press.
- Wilson, Bryan A. (1963). «Millennialism in comparative perspective.» *Comparative Studies in Society and History* 6: 93-114.
- Wilson, B. R. (1969). «A typology of sects.» Roland Robertson (ed.), *Sociology of Religion*. Middlesex, England: Penguin Books.
- Wittfogel, Karl A. (1957). *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. New Haven: Yale University Press.
- Wriggins, W. Howard (1960). *Ceylon: Dilemmas of a New Nation*. Princeton: Princeton University Press.
- Zolberg, Aristide (1966). *Creating Political Order*. Chicago: Rand McNally.

